

MK 41.

HORÁNSZKY NÁNDOR

**AZ ALSÓSZTREGOVAI
MADÁCH-SÍREMLÉK**

Horánszky Nándor

Az alsósztrégovai Madách-síremlék létrehozásának
története

Madách Könyvtár — Új folyam 41.

Sorozatszerkesztő: Andor Csaba

HORÁNSZKY NÁNDOR

**AZ ALSÓSZTREGOVAI MADÁCH-SÍREMLÉK
LÉTREHOZÁSÁNAK TÖRTÉNETE**

(Dokumentumgyűjtemény)

Budapest
2005

A kiadást támogatta:

Budapest Hegyvidék XII. kerületi Önkormányzat,
Madách Irodalmi Társaság,
Nemzeti Kegyeleti Bizottság,
Rákóczi Szövetség

Lektorálta:

Dr. Vigh Károly

A fényképek

a Magyar Tudományos Akadémia Kézirattárában
és a szerző tulajdonában vannak

ISBN 963

ISSN 1219–4042

© Horánszky Nándor

Készült a Plantin nyomdában

AZ ALSÓSZTREGOVAI MADÁCH-SÍREMLÉK LÉTREHOZÁSÁNAK TÖRTÉNETE

Balassagyarmatról, az egykori Nógrád vármegye székhelyéről indulva három – ma már nem Magyarországhoz tartozó – irodalmi emlékhelyet is meglátogathatunk, egymástól kis távolságra. E vidék nem pazar hegyek látványával, hanem dimbes-dombos, hangulatos tájjal fogad, kis patakokkal, melyek ráérősen érkeznek a történelmi határrá vált Ipoly folyóba. Ahogyan *Balassi* Bálint neve részben Kékkőhöz, *Mikszáth* Kálmáné Szklabonyához, úgy kötődik *Madách* Imre neve elválaszthatatlanul Alsósztrégovához. E tájnak különös varázsa lehet, ha egyebek közt a magyar irodalom három ilyen kiválóságának adott ihletet és örök hírnevet.

Az Alsósztrégovára érkező utazó a falu egyik szélén kis temetőt pillant meg, ahol 1864-ben Madách Imrét eltemették. A Madách-család hamvainak egykor helyet adó kis épület ma helyreállítva, üresen áll, de emlékeztet az egykori szerény családi sírboltra.

A falu főutcáján továbbmenve, a katolikus és evangélikus templom üzen a múltból. *Az ember tragédiájának* írója vajon mi-lyen ihletet kapott itt a templom szomszédságában, a kastély „*oroszlánbarlangjában*”, melyben ma tisztes emlékszobák őrzik a költő emlékét?

A kastély nagy kiterjedésű parkjába lépve ma is megérinti a látogatót az a hangulat, mely Madách *Sírom* című verséből árad. Ez a vers, melyet élete vége felé írt, lírai vágyakozást fejez ki. Álljon itt egy részlet belőle:

Sírom kint álljon szabadban,

Honnan messzi, messzi látni,

Nap sugára, éj viharja

Járjon azt meglátogatni.

[...]

S fergeteg ha jön robogva,

Gondolom, hogy népem ébred,

számadást tart – és haragján

Múltja vesz – jövője éled.

S álmodom tán sokáig,

Ámde dőre nem lesz álmom

Egykor testesül bizonynal,

Jól tudom s nyugodtan várom.

Amikor a kastély parkjában egy dombon, dús fák között megpillantjuk a Madách síremléke felett álló, gondolatokat ébresztő, kifejező erejű szob-

rot, elsőként a „vágyakozó ember”, „az égbe törő ifjú”, az Istenhez megtérő ember képe bontakozik ki előttünk. Összekötő kapocs a földi és az égi lét között. A XIII. színben, a Föld szellemével vitázva, Ádám szavakba önti azt, amit a szobor művészi eszközökkel fejez ki:

„Nem tántorítsz el, lelkem felfelé tör. –”

*

Hogy mily sok kísérlet történt egy Madách Imréhez méltó síremlék felállítására, arról a most közzétett dokumentumokon kívül, számos írásból értesülhetünk.¹

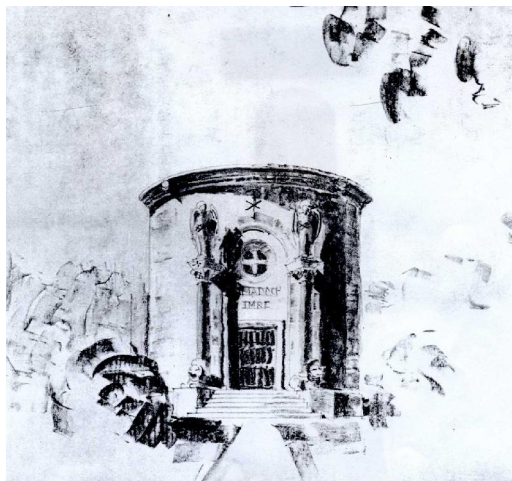
1. Az írások tanúsága szerint elsőként, az 1877-ben alakult „*Madách-emlékügyi bizottság*” kívánt szobrot állítani a költőnek.² Korabeli cikkek már akkor vitáztak Madách alsósztrigovai sírjának szomorú állapotáról.³

2. Majd 1923-ban, Madách születési centenáriuma alkalmából elevenedik fel ismét a síremlék ügye, amikor is Losoncon jött létre „*Madách-síremlékbizottság*”.⁴ Ennek elnöke az a *Giller János*, akit egy évtizeddel később *Horánszky Lajos*, az emlékmű tényleges létrehozója bíz meg az ellenőrző munkákkal.

3. *Masaryk* csehszlovák köztársasági elnök 1930-ban meglátogatta és megkoszorúzta a költő sírját.⁵ Ez után kezdeményezte – feltehetően korábban érlelődött gondolatai alapján – a *Csehszlovákiai Magyar Tudományos, Irodalmi és Művészeti Társaság*, az ún. *Masaryk Akadémia* megalakítását⁶ Ennek művészeti szakosztálya bízta meg 1933. június 17-én *Szőnyi Endre* műépítész⁷ és *Wimmer Ferenc* műegyetemi tanárt az emlékmű megalkotásával. Ők – nem tudván Horánszkyék előkészületeiről és az egy évvel korábbi, a Madách-családnál tett látogatásukról, mikor már a helyszínről is megállapodtak – el is készítettek egy tervezetet, mely kör alapú mauzóleumban képzelte el az emlékmű megvalósításának formá-ját, lépcsőkkel, köoroszlánokkal és őrangyal alakokkal, belsejében pedig freskókkal.⁸

Ám mindegyik tervet derékba törte a pénztelenség, mostoha történelmi helyzetünk, avagy a kitartás, összetartás hiánya. Feltehető, hogy a *Lázár* családdal és birtokaival kapcsolatos anomáliák⁹ is hozzájárultak a kezdeti bizonytalansághoz.

Ami a harmadik próbálkozást illeti az sem kizárt, hogy a Masaryk Akadémia nyomán szerepet játszó „szlovenszkói magyarok” egymás között sem tudtak megegyezni¹⁰, már csak a pénzügyi nehézségek miatt sem. Erre utal *Turczel* Lajos¹¹ megjegyzése is, miszerint a kisebbségi magyarság azon képviselői – akik a magyarországi tervről nem tudtak /ifj. H. N./ – nem jutottak egyetértésre abban, hogy mauzóleumot építsenek-e Madáchnak, szobrot II. Rákóczi Ferencnek, avagy az irodalmi művészeti életet pártolják-e a – konkrétan említett – kassai *Rákóczi szoborra* befolyt 600 000 koronából.¹² Így ez a terv is kútba esett, úgyszintén a Rákóczi szoboré, miután Kassa város hatóságai nem engedélyezték annak felállítását.

SZÖNYI ENDRE – WIMMER FERENC: A MADÁCH-SÍREMLÉK TERVEZETE

4. Végül is az 1930-as években – három év alatt – sikerült *Horánszky* Lajosnak (1871-1944) a Kisfaludy Társaság tagjának, a Társaság és mások hathatós támogatásával a tervet megvalósítani sok küzdelem, elszántság árán és sok jeles személyiség és politikai közszereplő bevonásával, hallgatóságos beleegyezésével.¹³

*

Mi is vezette *Horánszky* Lajost, hogy a síremlék felállításának fáradságos munkájába belekezdjen? Ennek indítóokai sokrétűek voltak, illetve lehettek, s ma már csak kísérletet tehetünk a pontos válasz megfogalmazására.

- Az objektívnek tekinthető körülmények mellett nem lehet figyelmen kívül hagyni *Horánszky* Lajos azon szellemi alapállását, hogy múltunk nagyjainak emlékét mindenkor méltóképpen kell ápolni. Ő ennek egész életében eleget is tett. (Számptalan írása is ezt a célt szolgálta /*Bacsányi* János, gróf *Batthyány* Lajos, *Liszt* Ferenc, *Grünwald* Béla, gróf *Tisza* István stb./, továbbá a *Tisza* István – azóta már megsemmisített – *budapesti szobrának* felállítása körül végzett jelentős tevékenységére.) Madách iránti tiszteletét az is mutatta, hogy betéve tudta *Az ember tragédiáját*.

- Az *objektív okok* között említhető, hogy Madách Imre közelgő 70. halálévfordulójára álljon a síremlék. Egyébként is országszerte sokirányú volt az ünnepi készülődés, a Madách-kultusz jegyében.¹⁴

- Horánszkyt, elképzelt tervének szándékában megerősítette, és teljes erőbedobásra ösztönözte az előbb harmadikként említett emlékmű-tervezet híre.

*

A sír és az emlékmű létrehozására és sorsára vonatkozó (kor- és kór)dokumentumok (az 1933-1943 közötti időszakból) az MTA Könyvtára Kézirattárában – és részben családi tulajdonban – rendelkezésre állnak.¹⁵ Ezek alapján mutatom be a következőkben édesapám, id. dr. *Horánszky Nándor* (1899-1976) ideg- és elmeorvos 1967-es írását, melyet a kéziratok átadásával egyidejűleg nyújtott át az MTA Kézirattárának. Édesapám írását *dőlt betűvel* közlöm, a [szögletes zárójelbe] tett szükségesnek látszó kiegészítésekkel. Az időközben előkerült más, kapcsolódó dokumentumokat is bemutatjuk.

Az írás és a közölt dokumentumok során bepillantást nyerhetünk egy felelős értelmiségi réteg gondolkodásába, meggyőződhetünk az érzelmi megnyilvánulásaikkal együtt járó tenni akarásukról, cselekedeteikről és azt is láthatjuk, hogy az önzetlenség, a múlt tisztelete, a segíteni akarás és az összefogás erkölcsi parancsai mily nagy tettekre ösztönözhetnek, követendő például szolgálva az utókornak. Érezzük át, hogy az egyén tenni akarása mennyi szálon függ össze a nemzetnek és nagyjainak szolgálatával, valamint a politika nem időtálló világával. Így e kötet nemcsak eseménytörténet, kordokumentum, hanem az erkölcsi megnyilvánulásoknak egyfajta tárháza is.

Lássuk most szemelvényesen az események sorát az emlékezések és a kiegészítések segítségével.

„Kegyeleles kötelességemnek tartom, hogy azt az iratcsomót, melyet boldogult édesatyámnak, Horánszky Lajosnak, a Kisfaludy Társaság tagjának, a háború rombolásaiból megmenekült írásai között találtam, a Magyar Tudományos Akadémia Kézirattárában letétbe helyezzem. Teszem ezt elsősorban azért, mert a Magyar Tudományos Akadémia Madách Imre szellemi hagyatékának őrzője. [Természetes volt, hogy Horánszky, 1924 óta, mint a Kisfaludy Társaság tagja, fel akarta használni annak hathatós támogatását is. Ám a Magyar Tudományos Akadémia és a Képviselőház elnökével is felvette a kapcsolatot. Nem véletlenek ezek a kapcsolódási

pontok, hiszen Madách Imre mindhárom testületnek tagja volt, és Horánszky Lajos a pénz előteremtését elsősorban ezen intézményektől várta. Szász Károly a dualizmus utolsó képviselőházi elnöke ránk maradt rövid feljegyzésében – az érveléshez szükséges – irodalmi adatokat közül Madách Imréről.¹⁶ Ezen indokok egy része megtalálható e gyűjteményünkben.] *De teszem azért is, hogy okmányyszerű bizonyítékát szolgáltatassam édesatyám ebben az ügyben kifejtett tevékenységének. A síremlék felállításának [hazai] gondolata és kezdeményezése tőle származik. A szükséges anyagi fedezet előteremtése kizárólag az ő buzgólkodásának eredménye. A síremlék ügyében folytatott tevékenységének pedig eme iratok a bizonyítékai.*

Miután az írásokból nem derül ki minden, főképpen a mozgalom kezdeményezésének körülményei, mint egyedüli élő tanú, kinek alkalmam volt az ügy több részletéről közvetlen értesülést szerezni, kiegészítésül előadom a következőket.

Madách Imre sírjának méltatlan elhanyagoltságáról szóló hírek késztették édesatyámat, hogy a valóságról személyesen szerezzen meggyőződést. Ezért 1932. július 31-én, rokonunk, Dr. Elek Tibor belügyminisztériumi tanácsos kíséretében gépkocsin Alsósztrégovára utazott. A Madách birtok akkor még a költő unokájának, Dr. Lázár Pálné sz. Madách Flóra (id. Lola) tulajdona volt, aki ott lakott a Madách kúrián, férjével és három gyermekével (Közülük kettő az első házasságából származott és a Kuchinka nevet viselte.) A kapcsolat felvételét az tette könnyűvé, hogy Elek Tibor Lázár Pálnak iskolatársa volt. [A látogatás tényét a kastélyról kapott – kötetünkben is látható – fénykép és dedikáció igazolja: „Megemlékezésül Lázár Pálné Madách Flóra, Alsósztrégova, 1932. VII. 31.”]

A látottak megdöbbenették édesatyámat [Horánszky Lajost]. Egy úti menti préházszerű, kívül-belül elhanyagolt, düledező épület volt a családi

kripta. A primitív épület kápolnaszerű belsejében látható volt az a díszes koszorú, melyet Masaryk elnök és leánya helyezett el a nagy költő sírján, kevéssel édesatyám látogatása előtt. [Ld. az 1. és a 3. sz. dokumentumot] A család közlése szerint Masaryk elnök megütközésének adott kifejezést, hogy a magyarok ennyire nem becsülik meg legnagyobb lángelméjük sírját. Kijelentette, hogy maga kívánja kezébe venni az ügyet, hogy Madách méltó mauzóleumot kapjon. Mint kiderült, a terv kivitelével egy szlovenszkói kultúregyesületet bízott meg.¹⁷

A családdal való megbeszélés során az is kiderült, hogy a birtokot olyan nagy adósságok terhelik, hogy a hitelező szlovákiai nagybank előbb-utóbb árvereztetni fogja. A körülmények tehát gyors cselekvést parancsoltak. Édesatyám elhatározta, hogy Madách Imre síremlékének ügyét haldéktalanul kezébe veszi.

A kérdés megoldása elé sok nehézség tornyosult. A szükséges pénzalap előteremtése, az akkori gazdasági válság idejében, nem volt egyszerű. Még inkább nehezítette a mozgalom megindítását, hogy az teljes titoktartást kívánt. A terv idő előtt való kipattanása Masarykot nyilván tervének gyors végrehajtására ösztökelte volna. Márpedig fő cél volt, hogy a magyar mozgalmat egy csehszlovák ellenakció meg ne akadályozhassa. A munkálatoikat csupán csehszlovákiai vállalkozókra lehetett bízni, kik számára a pénzáttalások ismét újabb nehézséget jelentettek. Mindezt édesatyám Fabinyi Tihámér akkori pénzügyminiszter, Dorner Aurél pénzügyminiszteri tanácsos, valamint a Magyar Nemzeti Bank illetékeseinek megértő és diszkrét segítségével sikerrel lebonyolította.¹⁸

A pénzalap előteremtésére vonatkozóan az iratanyag kevés adatot tartalmaz. Berzeviczy Albert egy leveléből is következtetve a Magyar Tudományos Akadémia jelentősen hozzájárult az emlékmű költségeihez. [Az MTA utalványkönyveiben ennek nyomát is találni – ifj. H. N.] A végső nehézségek elhárítását pedig Ravasz László, a Budapesten felállítandó Madách szobor bizottságának elnöke tette lehetővé azáltal, hogy a szobor-

alapból kölcsönképpen, bizonyos összeget bocsátott rendelkezésre.¹⁹ Az országgyűlés, melynek elnökéhez, Almásy Lászlóhoz édesatyám intézett egy – fogalmazványban az iratok közt található – beadványt, felkarolta az ügyet. [Ld. a 8. sz. dokumentumot és jegyzetét.] *De, hogy egyáltalán sikerült-e hozzájárulását elérni, nem tudom.* [Ugyanakkor a budapesti szobor felállításának támogatásához szintén Almásy Lászlót kérték meg. – íjf. H. N.] [A hiányzó összeget egyéb, közelebbről nem ismert forrásokból biztosították. A budapesti szoborra befolyt összegek kamatai mellett, szóba jöhetett még a budapesti Tisza szoborra befolyt összegek kamata is. (Ld. a 10. sz. dokumentumot.) Nem kizárt az sem, hogy Horánszky Lajos saját pénzéből is támogathatta az emlékművet. Pontos választ azonban az ez irányú adatok és személyes emlékezések híján, nem adhatunk.] *Minden esetre kényes lett volna a Madách-síremlék ügyét az országgyűléssel tárgyaltatni²⁰, mert az a szükséges titoktartás rovására ment volna. Végeredményben, ha lassan is, de mintegy 14.000 pengős összeget sikerült összehozni.*

*

Az emlékmű kivitelezésére Telcs Ede kiváló szobrászunk tanácsára, Rigele Alajos Pozsonyban élő magyar szobrást kértek fel, ki a megbízást el is vállalta.

[Rigeléről (Pozsony, 1879. február 8. – Pozsony, 1940. február 14.), a bajor eredetű szobrászról és munkásságáról, közel 400 – akkor ismert munkájáról – Lehel Zsolt 1977-ben megjelent könyve²¹ ad lényegi áttekintést. Rigele Bécsben tanult a Képzőművészeti Akadémián és munkássága, szobrok, szobor portrék, domborművek, plakettek és különböző színvonalú síremlékek készítése révén vált ismertté. Lehel könyvében olvashatjuk, hogy Rigele alkotásaiban megtalálta a „szépséget, vigaszt, bűt, örömet, erőt, gyengédséget, sodró dinamikát és szűkszavú egyszerűséget, őszinte szeretetet és megtört, de ismét fellobogó életerőt” (7. p.) Lehel idézi egyik tanítványa (Csicsátka Ottokár) emlékező sorait is: „Rigele tanításából azonban mindmáig megtartottam a munka becsülését és a realista szemlé-

*letet... Mélyen szociális felfogású humanista, aki szinte rendszeresen tá-
mogatta a rászorulókat. Szerényen élt, öltözködött – nem bírta környezeté-
nek nagyvilági életmódját. Sokat, lendületesen dolgozott. Biztos technikája
volt.” (20. p.)*

Rigele művészetére jellemző, hogy a szubjektív és érzelemre ható vo-
nások egyéni jellege ellenére magán viseli a bécsi historizmus, a klasszi-
cizmus, a szecesszió és a realisztikus ábrázolásmód eltérő jegyeit.²² Mun-
kásságában éppúgy megtalálhatók a nagy méretű kompozíciók, síremlékek,
mint a plasztikák, érmek, domborművek. A megélhetését biztosító különfé-
le megrendelések dacára – ha azok tükröztek is némi művészi megalkuvást
– jól felismerhetők a szellemi érdeklődését, hazafiúi érzelmeit, erkölcsi
felfogását kifejezésre juttató nagy, jelentős alkotások sora. Ebben előkelő
helyet foglal élete fő műveként értékelhető Madách emlékmű, s korábbról
a *Fraknói* Vilmos püspök ösztöndíját elnyert, a pozsonyi Szent Márton,
egykori koronázó dómban látható *Pázmány Péter síremlék*.

E dombormű finom metszésű, kifejező erejű alkotás. Olyan markánsan
jelzi a művész ábrázoló képességének sokoldalúságát, a jellegtől, a finom
részletekig, a stílusokban való jártasságig, mely csak a legnagyobb művé-
szekre jellemző. Valószínűen e Pázmány alkotás referencia műnek is bizo-
nyult, miután annak művészi fotója is az iratok között található. – (Ld.
erről a 35. sz. tételt és a túloldalon látható fényképet.)

Rigele érthető örömmel kezdett hozzá munkájához, hiszen mint kisebb-
ségi sorban élő mesternek²³ nagy megtiszteltetést jelentett számára, hogy
egy ilyen kiváló társaság éppen őt bízta meg a magyar irodalom legna-
gyobbjai között számon tartott Madách Imre síremlékének elkészítésével.]

*„Rigele nemcsak művészi munkájával, hanem nemes önzetlenségével
is tevékeny részese volt annak, hogy az emlékmű méltó formában elkészül-
hetett. A pénzügyi nehézségek megkönnyítésére még az őt megillető művé-
si tiszteletdíj egy részéről is lemondott.”*

PÁZMÁNY PÉTER SÍREMLÉKE

A POZSONYI SZENT MÁRTON KORONÁZÁSI DÓM SZENTÉLYÉBEN

(RIGELE ALAJOS ALKOTÁSA)

[A pénzügyi lebonyolításról tehát a Pénzügyminisztérium gondoskodott. Az emlékmű elkészítésének költségeit jelentősen csökkentette az a körülmény, hogy a síremlék felállítása körül végzett felügyelői, szervezői és tanácsadói szerepért senki nem fogadott el honoráriumot, mert, mint mondták, nem lehetnek egy közügynek hűtlen sáfárai, s különben is hazafiúi kötelességüknek tesznek eleget. (Az összköltség magyar pénzben kb. 12-14.000 pengő volt, mely cseh pénzben kb. 55-60.000 koronának felelt meg. Megjegyzendő, hogy a tervezés során, a pontos kivitelezési összeg megismeréséig, különböző pénzüsszegek szerepelnek a dokumentumokban. A pénz előteremtésének függvényében, a szükséges takarékosság miatt, ezek az összegek erőteljesen csökkentek.)]

*Miután a síremlék felállításának mozgalmát feltétlen titokban kellett tartani, minden ezzel kapcsolatos hivatalos lépés a csehszlovák hatóságok előtt a család nevében történt. [Ebből a tényből is fakadnak azok a tévedések, melyek nem említik meg sem a Kisfaludy Társaságot, sem az azt képviselő Horánszky Lajost a műemlék létrehozása kapcsán.]*²⁴

A rendelkezésre álló pénzalapból 1934-ben Dr. Lázár Pál kezéhez olyan megfelelő összeget fizettek ki, mely elegendő kellett, hogy legyen a sírbolt szilárd megépítéséhez. Ennek a sírboltnak, nemcsak a belé áthelyezendő hamvak biztonságáról kellett gondoskodni, hanem kellő szilárdságúnak is kellett lenni ahhoz, hogy a majdan rajta felállítandó szobormű megterhelését elbírja. Tudtommal az összeget Dr. Lázár Pál elszámolási kötelezettség nélkül kapta. Legalábbis elszámolásra vonatkozó és arra utaló iratok nem maradtak fenn.

Az új kriptá felépítése 1934 tavaszán meg is történt és a hamvak áthelyezése 1934. július 2-án végbe is ment. A régi sírboltból való exhumálás nehezen ment végbe, mert a talajvíz a munkát megnehezítette. A koporsók egy része is vízben állt. Az áthelyezésre kerülő koporsók a költő hamvain kívül a költő édesanyját, fiát és annak nejét fogadták magukba. Ezen kívül

egy koporsóban a család több tagjának maradványai közösen voltak elhelyezve.

Az exhumáláson megjelent többek között a Magyar Tudományos Akadémia nevében Kéky Lajos; a Kisfaludy Társaság képviselőjében Horánszky Lajos, (aki egyben a sírbeszédet is tartotta, melynek eredeti, saját kezűleg javított példánya is az iratok között található) és Harsányi Zsolt (aki 1932-ben Masaryk elnök alsósztrigovai látogatásáról írt cikket.); továbbá Bibó Lajos, Komlós Aladár író, Mohácsi Jenő, Az ember tragédiájának kitűnő német fordítója; a Losonci Madách Társaság elnöke Dr. Giller János, a csehszlovák parlament képviselője²⁵. (A Budapesti Hírlap 1934. július 3-i száma részletes tudósítást tartalmaz, ugyancsak a Pester Lloyd, Mohácsi Jenő cikkével.) [A tudósítások felsorolását ld. az 1934-es évnél és e kötet végén. – íjf. H. N.]

„Mint édesatyám – írja idősebb Horánszky Nándor – közvetlen hazatérése után elmondotta, a költő erősen elkorhadt, eredetileg fekete, de megbarnult bakacsinnal bevont és fehér porcelán szegekkel körülvert koporsója rossz állapotban volt, amiért a hamvakat új érckoporsóban helyezték el. Elmondása szerint meglepte, hogy a költő, csontmaradványaiból megállapíthatóan, milyen kistermetű és finom csontozatú volt. De feltűnt a koponya homloki részének magas domborulata, mely egyébként Madách Imre fennmaradt arcképein is szembeötlő. Balogh Károly szerint, ki a költő nővérének unokája volt, a koponya nyakszirti része már teljesen elkorhadt állapotban volt.

Édesatyám az eredeti koporsó egy nagyobb részét magával hozta és azt a Kisfaludy Társaság ereklyetárában helyezte el.

A megható gyászszertartáson az egész falu népe részt vett.²⁶

Ezzel a síremlék megvalósulásának első része, úgy látszott, lezáródott. Hátravolt még a szobormű elkészítése és felállítása.” [Rigele munkájához a Budapesten élő, ma már szintén keveset emlegetett neves szobrász, Telcs

Ede adott tanácsokat és nyújtott segítséget a kivitelezés során. Telcs Ede is Bécsben végezte az Akadémiát. Közreműködött a budapesti Vörösmarty-szobor készítésében, amelyet *Kallós* Edével közösen készített, valamint Alpár Ignác szobrát alkotta a Városligetben.

Rigele Alajos két (fényképen csatolt) tervezetet bocsátott a bíráló bizottság elé, melynek természetesen Telcs Ede is tagja volt. Az első modell egy oszlop tetejéről repülésre kész sasmadarat ábrázol. Az oszlop elülső oldalán Madách-relief néz a szobor előtt álló szomorú, magányos férfialakra. Ez a terv nem nyerte el a bíráló bizottság tetszését.

A második variáns egy oszlop tetején, kitárt karokkal égbetörő ifjút ábrázol, akinek alakjáról könnyedén omlik le a testét borító lepel. Ezen az oszlopon is Madách-relief látható. Az oszlop tövében itt egy férfialak állt, „*tekintetét magasba emelve, alázattal, csodálattal*”. (Ld. a 32. sz. dokumentumot.)

A zsűri (az a bizalmas kör, melyet *Horánszky* Lajos a mozgalomba beavatott) a második, a Géniuszt, az „*égbetörő ifjút*” ábrázoló tervét fogadta el. Az alakot bronzba öntve, az oszlopot szürke márvány helyett más, olcsóbb anyagból javasolta elkészíteni és a mellékalaktól eltekintett.]

„*A zsűri tagjai közül csak Berzeviczy Albertet, Telcs Edét és Voinovich Gézát tudom megnevezni* – írja id. Dr. Horánszky Nándor.

Ezek után édesatyám megbízta Rigele Alajos szobrászművészt, hogy az elfogadott terv értelmében készítse el a szoborművet, egyben a helyszínen is tartson vizsgálatot, hogy a kész emlékmű elhelyezéséről már időben gondoskodni lehessen.

[*Rigele* egy helyszíni szemle után tovább érlelte művészi elképzeléseit, s 1936. június 4-én ezeket írta:

„*Mozgalmas drapériát gondolok, mely a test nyugodt ívelésével már szimbolikusan is ellentétben áll. Sok vágyakozást igyekeztem belevinni, s*

azt hiszem, ez sikerült is. A nagyszerű környezet megkívánja, hogy a szobor magasságát emeljük. 3,60 m magasságban állapodtam meg, a talapzatot nagybecsű tanácsod (mármint Telcs Edéé) szerint emeltem. A szimbolikusan is legszebb megoldás az, amely azt mutatja, hogy az 'Ember égbevágó lelke' Madách sírjából emelkedik ki."

A leomló lepel és az égbe törekvő ifjú nemcsak az anyag és a szellem kapcsolatának szép jelképe, hanem egyúttal sikeres statikai megoldás is.²⁷

Rigele Telcs Edével együttműködve tovább finomítja elképzeléseit, amelynél a környezetet is figyelembe veszik. Ezt írja:

„Az emlékmű felállításának helye igen megfelelő: szelíd lejtő magasabb pontján, az országútról már messziről látható."

Rigele szerette volna még, hogy az országútról felvezető lépcsősor jobban kiemelje az emlékmű monumentalitását. A lépcsők azonban az állandó pénzhiány miatt – amint láthattuk – a mai napig nem készülhettek el a tervezett formában. Az emlékmű tervezésében egyébként Rigele László építésmérnöknek, a művész fiának is szerepe volt. A tervek alapján tehát az alap 1,3 m, a talapzat anyaga – takarékosági okok miatt – terméskő. A talapzat egyúttal a kriptá is, ahol Madách Imre és családtagjai nyugszanak. Az oszlop 3,2 m magas, és az eredetileg elképzelt márvány helyett homokkőből készült.

Ezen helyezkedik el a 3,6 m magas bronzszobor, amely kitárt karú, égbe emelkedő ifjút ábrázol, akinek szinte lebegő alakja, behunytt szeme, arcának átszellemültsége vágyakozást tükröz. Sokan Ádám alakját vélik felfedezni benne, az örök kereső, új utakra törő embert, ám Rigele leveleiben egyszer sem történik utalás Ádámra. Tehát tekinthetjük úgy, mint Ádám sorsát viselő és vállaló, bizakodó, vágyakozó, égbe törő Embert.]

„Rigele az előbbieik alapján 1936. július 20-án részletes tervet küldött az emlékmű felállításáról, de egyben azt a megdöbbentő körülményt is

közölte, hogy az 1934-ben elkészített kriptá súlyosan megrongálódott: a betonfödém repedezett, a szükséges vízmentesítő izolálás hiányában a kriptá ürege vízzel telt meg úgy, hogy a koporsók vízben állnak”. [Egy, az akkori síron található ismeretlen származású felirat így fejezi ki költőien ezt a szomorú állapotot: „Sírod kicsi, elhagyatott, nem övez fények glóriája, / De belőle messze ragyog az ember tragédiája”.] „A jelenlegi alépítmény a súlyos emlékmű felállítását el sem bírná. Javaslatot tett, hogy mindenekelőtt a kriptá újraépítését kell elvégezni, azt vízmentessé tenni. Ezen idő alatt pedig a már elhelyezett koporsók számára ideiglenes sírvermet kell készíteni, mely kellően biztosítja a koporsók állapotát. Ez a körülmény váratlanul újabb költségtöbbletet jelentett. Édesatyám nyomban megbízta Rigele Alajos szobrászművészt és annak fiát, Rigele László építésmérnököt, hogy a szükséges munkálatokat haladéktalanul kezdjék meg. De egyben Giller János losonci ügyvédet is értesítette a történekről, megbízván azzal, hogy a kriptáépítés ellenőrzését ő vállalja. Megállapítható volt, hogy az előzőleg megépített kriptát hanyagul készítették el, a szükséges anyagok „megtakarításával”, alkalmasint jóval olcsóbb áron, mint amit az építkezés céljára kézhez kaptak. Ilyen körülmények között a családot az építkezés anyagi lebonyolításából ki kellett kapcsolni. Erre vonatkozóan Giller János csatolt levelei is szolgálnak felvilágosítással.” [Lázár Pálra vonatkozóan Ruffy Péter cikke²⁸ ad eléggé lehangoló jellemzést.]

„Időközben Rigeléékkel létrejött a végleges megállapodás és a hamvak újabb exhumálása és ideiglenes sírban való elhelyezése 1936. augusztus 14-én megtörtént. Az erre vonatkozó hivatalos beadvány és hatósági hozzájárulás másolatai szintén az iratok között találhatók.[Ld. a 48-53. sz. dokumentumokat.]

Miután a szilárd és nedvesség ellen jól izolált kriptá elkészült, a hamvakat november 12-én végleg elhelyezhették a sírboltban. A hatósági személyeken kívül jelen voltak Dr. Giller János ügyvéd, a Losonci Magyar

Párt elnöke és a párt két másik tagja is. Az iratokról készült jegyzőkönyv részletesen tájékoztat erről az aktuálisról.

A síremlék végleges elkészülte után, azt 1936. december 19-én állították fel [az előzetes tervek ellenére mindenféle külsőség és ünnepség nélkül].²⁹ A síremlék felállításáról, valamint a kész síremlékről készített felvételek az iratok között – és természetesen kiadványunkban is – megtalálhatók [és a korabeli lapok is tudósítanak erről. – ifj. H. N.].

„Ez a hosszú évekre húzódó akció tehát véget ért, de magának a síremléknek a sorsa bizonytalanságban volt, mert a Lázár ék at fenyegető csőd a birtok tulajdonát illetőleg bizonytalanságot teremtett. Magának a síremléknek ápolását – mint egy levélből értesülünk – Rigele Alajos magára vállalta. De kérdéses volt, hogy egy esetleges új tulajdonos szem előtt tartja-e a kegyeletes szempontokat. Dr. Giller János közlése szerint a Szlovák Általános Hitelbank fogja a birtokot legnagyobb valószínűség szerint megszerezni és az készségesnek mutatkozott arra, hogy a síremléket magába foglaló parkrészt olcsón, esetleg ingyen is átengedi egy szlovákiai magyar kultúregyesületnek. De dr. Lázár Pál valamely [általunk nem ismert] hírlapi közleménye (Ld. Giller 1938. május 18-i levelét) alkalmasint ebben némi zavarokat okozott.”

[Csak hálával lehet emlékezni a nagy és szerény művészre, Rigele Alajosra, az MTA és a Kisfaludy Társaság egykori nagyhírű elnökére Berzeviczy Albertre, Telcs Ede kiváló szobrászművészünkre, valamint a felvidéki magyarság önzetlen munkásaira, így Giller János ügyvédre, hogy csak néhányukat nevezzük meg. E kötet dokumentumai között mindegyikük levelével találkozhatunk.]

*

„Az 1938 őszen történt politikai események, melyek Csehszlovákia teljes feldarabolásához vezettek, némi lehetőséget nyújtottak arra, hogy a határrendezésnél a Madách síremlék Magyarország területéhez visszake-

rüljön. Erre vonatkozik Balogh Károlynak és Voinovich Géának Teleki Pálhoz címzett, gyűjteményünkben található [81., 83., 86. sz.] levele. Erre a visszacsatolásra azonban nem került sor.” [Ld. a 80-88. sz. dokumentumokat.]

[Rigele Horánszky Lajoshoz írt (79. sz.) levele a kisebbségi sorban élő művész szép vallomása. “Biztosítom, hogy lehetőségeimhez képest mindig örködni fogok a sztregovai síremlék felett, hiszen nemcsak egyik legjobb és legkedvesebb művemről van szó, hanem tartozom ezzel a nagy költő emlékének is. Biztonsággal és örömmel tölt el a tudat, hogy Madách sírhelyét az én művem jelöli. Mély hálával tartozom Önnek, hogy engem tüntetett ki e nagyszerű megbízással, és annyi sok nehézséggel megküzdött, hogy az emlékmű megalkotását lehetővé tegye. Szívből kívánom, hogy hazafias munkásságát még soká folytassa és a magyar kultúránknak még számos szolgálatot tehessen”.

Rigele pár év múlva, 1940. február 14-én meghalt.³⁰ Az utókor azonban kegyelettel örködik nemcsak Madách emlékéen, hanem a Madách szelleméhez méltó síremlék felett is. Ruffy Péter említett cikkében (1964) írja, hogy a síremléket a „fasiszta szlovák állam idején megrongálták”. 1955-ben viszont műemlékké nyilvánították a sírt, míg a helyreállításra 1960-ban került sor. Később több megemlékezést tartottak az emlékmű előtt.

1995. október 7-én Alsósztregován, a Madách-kúria falán magyarnyelvű emléktáblát avattak a Csemadok nagykürtösi területi választmánya, a Palóc Társaság és a kékkői Honismereti Múzeum szervezésében. Jelen volt Boros Zoltán az Együttélés parlamenti képviselője, Kelemen Gertrúd a pozsonyi Magyar Kulturális Központ igazgatója, Alsósztregova képviselői és Balassagyarmat város küldöttsége, végül a hazai Madách Irodalmi Társaság elnöke (Andor Csaba) és több tagja. A leleplezés után meglátogattuk a kúriához tartozó, kies parkban Madách Imre sírját. Az ünnepségen – melyről beszámol a pozsonyi *Új Szó* is (1995. október 9.) –, a kékkői várban, e sorok írója előadást tartott a síremlék keletkezésének körülményei-

ről. A sors különös kegyeként megemlékezhettem *Horánszky* Lajos (1871-1944) nagyapámról, akinek oly hősies erőfeszítése és áldozatos munkája nélkül e síremlék nem jöhetett volna létre. Jóleső látvány, hogy a síremlék ma is emlékeztet elődeink összefogására, és, hogy azt szépen gondozzák. Mégis szomorúan állapítjuk meg, hogy a síremlék kapcsán, kellő alap nélkül, Masaryk elnök neve szerepel, ám létrehozójára, *Horánszky* Lajosra és az őt segítő Kisfaludy Társaságra egy árulkodó mondat erejéig sincs utalás a kastély múzeumi szobájában. Ez mintegy igazolása lehet a harmincas évekbeli aggodalmaknak, hogy a „*cseh kormány Madách Imre emlékéért kisajátítja, jó hírnevünket pellengérre állítja azzal a váddal, melyet már eddig is hangoztatott, hogy a nemzet a költőnek tartozó kegyeletet elhanyagolta*”.]

*

A Madách síremlék történetére vonatkozó anyag számos fényképen és néhány tervvázlaton kívül tartalmazza a *Rigele* Alajos és *Telcs* Ede közti levélváltást, *Horánszky* Lajosnak az ez ügyben való kapcsolataira utaló leveleket, a Rigelével való levelezését, továbbá *Giller* Jánossal folytatott levélváltást, két *Lázár* Pál levelet, továbbá az emlékművel kapcsolatos költségvetéseket és elszámolásokat, az MTA utalványkönyveiben szereplő összegeket, valamint még néhány egyéb sajtó megnyilvánulást s dokumentumot. Közzöljük a Kisfaludy Társaság azon jegyzőkönyveit, amelyek az eseményeket is rögzítik, s *Horánszky* Lajos beszédét teljes terjedelmében, s még néhány azóta előkerült levelet, újságkivágatot.

Meg kell még említeni, hogy a dokumentumok bemutatásánál felmerülő kérdésekre igyekeztünk több oldalról is választ keresni. E munka közben olyan adatokat is találtunk, melyek nincsenek szorosan az emlékműhöz kötve, ám ha szükségét éreztük, a *Függelékben*, vagy külön megjegyzésben utaltunk azokra. Itt közöljük tehát a budapesti Madách szoborral kapcsolatos adatokat s levelezést, mely *Horánszky* Lajosra is tesz utalásokat.

Ugyanakkor a meg nem válaszolható kérdések esetén meghatároztuk a további kutatások irányát, s jeleztük kiindulópontját.

A *Mutatók* tartalmazzák a névmutatót és a kötetben szereplő személyek rövid életrajzi adatait, továbbá a felhasznált irodalom jegyzékét, illetve a periodikák címét a lelőhely megjelölésével. Végül megjegyezzük, hogy a dokumentumokban található írásmódokat (pl. Kisfaludy-Társaság, Alsósztrekova, krypta, Az Ember tragédiája, Maszaryk), a tévesnek ítélt külön- és egybeírásokat általában meghagytuk, s indokolt esetben felkiáltójellel vagy (sic!) jelöléssel utaltunk azokra.

Végül szeretnék köszönetet mondani mindazoknak, akik e munka létrejöttét tanácsaikkal, észrevételeikkel támogatták, elsősorban Feleségemnek. Továbbá Majtényi Zoltánnak és más barátaimnak, nemkülönben dr. Vigh Károly lektoromnak értékes észrevételeiért. Göllner Ilona, Giller János leánya pedig felelevenítette korabeli emlékeit s adatokkal és fényképpel sietett segítségemre. Készséges hozzáállásukért köszönet illeti továbbá az MTA Kézirattára munkatársait, különösen dr. *Körmendy* Kingát és dr. Mázy Bélát. *Andor* Csabának, a Madách Irodalmi Társaság elnökének pedig köszönöm azt a gesztust, hogy e munkának helyet biztosított sorozatában. Hálás köszönetet mondok mindazon támogatóknak, akik anyagi forrást biztosítottak a könyv megjelentetéséhez, s ezáltal hozzájárultak a múlt e nemes tétének felidézéshez.

Budapest, 1967. szeptember 25. – 2004. december 8.
ifj. Horánszky Nándor
néhai id. Horánszky Nándor
emlékezéseinek felhasználásával

Jegyzetek

1. E rövid történeti áttekintésben felhasználtam többek között az alábbi értékes munkákat. (A részletes adatokat ld. az *Irodalomban*): Csáky Károly: Szülőföldi vallomások. Pozsony. 163-172. p. – Hajdú Demeter Dénes: Madách Imre síremléke Alsósztrégován. *Honismeret*, 1987. 1. sz. 45-47. p.

2. Pajor István: Madách Imre síremléke, *Nógrádi Lapok és Honti Híradó*, 1897. július 16.

3. *Nógrádi Lapok és Honti Híradó*, 1893. július 9., 23.

4. A losonci Madách ünnepély, illetve Mauzóleumot Madáchnak. *Losonci Hírlap*, 1923. január 28.; március 11.

A cikkek a „kápolnaszerű épület” helyett olyan mauzóleum felállítására tettek javaslatot, mely „az összmagyarság háláját” fejezné ki, s ezért minden magyarnak hozzá kellene járulnia ahhoz. Tudjuk, e tervből sem lett semmi.

5. Ld. például az 1. sz. dokumentumot Gogolák Lajos és Harsányi Zsolt írásait

6. Hajdú Demeter Dénes: Madách Imre síremléke Alsósztrégován. *Honismeret*, 1987. 1. sz. 46. p.

Továbbá: A Csehszlovákiai Magyar Tudományos Irodalmi és Művészeti Társaság krónikája. *Magyar Figyelő*, 1933. ½. sz. 137-155. p.

A cikk a következőkről tudósít: 1930 őszén Masaryk G. Tamás köztársasági elnök szlovenszkói körutat tett, kijelentette, „hogy méltó anyagi támogatással szeretné felkarolni az itt élő magyarok szellemi életét.” Masaryk elnök 1 millió koronás ajánlatot tett. Ez nem ötletszerű, hanem tervszerű lépés volt részéről, ezért társaságot hozatott létre. Az előkészítő bizottság elnöke Orbán Gábor dr. Tagjai: Antal Sándor, Angyal Géza, Farkas Gyula, Győry Dezső, Szerényi Ferdinánd dr., Sziklay Ferenc dr., Várady Aladár dr.; a bizottság jegyzője pedig Surányi Géza. – Az alakuló ülés 1931. november 8-án volt a pozsonyi Primási palotában. Az elnök Orbán Gábor, a főtktár Szerényi Ferdinánd lett. – Direr István dr. iskolaügyi és nemzetművelődési miniszter is ott volt. A megalakulást üdvözölte Berzeviczy

Albert az MTA elnöke és a Kisfaludy Társaság. A megalakult társaság síremléket kívánt állítani Madáchnak és eljárt 1932 novemberében magyarországi tudományos könyvek beszerzése ügyében. (154. p.) (Utóbbiról ld.: *Balogh Jenő* főtítkár egy bizalmas levelét Darányi Kálmánhoz (MTAKK–RAL-436/1933), melyben leírja, hogy a *Masaryk* Akadémia közeledést keres, (különösen *Orbán* Gábor és *Hornyánszky* Aladár). A könyvekre vonatkozó kérésnek mindenképpen eleget kell tenni, de az elküldés módját meg kell találni.

E szám még az ifjúság egy patetikus hangvételő röpiratáról is tudósít: „*Masaryk elnök adománya egy jövőt ígérő teljesülésnek vetett alapot akkor, ha kiépítői tudományos szemlélettel és felkészültséggel és a kultúra politikamentes, tiszta meggyőződésével vállalják feladatukat. Ezért emelte fel akaratan szilárdult hangját, s kéri mindazokat, akik kezében ott látja a megvalósulás eszközét, hogy jól gondozzák a rájuk bízott drága értéket, a 12 év óta árván küzdő szlovenszkoí magyar kisebbség kulturális fejlődését.*” (141. p.)

7. Szőnyi Endre (Jászszerény, 1885. október 13. – Pozsony, 1968. augusztus 23.) építész. Az I. világháború után Pozsonyban telepedett le. 1931-1938 között a *Forum* című művészeti és építészeti folyóiratot alapította és szerkesztette. A Csehszlovák Magyar Tudományos, Irodalmi és Művészeti Társaság és a Pozsonyi Képzőművészek Egyesületének tagja.

8. Szőnyi Endre: Beszámoló a Madách sírról és emlékműről. *Magyar Figyelő*, 1933. ½. sz. 134-136., 154. p. – A tervezet ábrázolása a 88-89. oldal közötti táblán.

Ugyanebben a számban találjuk a következő hírt (154. p.): „*A Társaság elnöksége azzal a tervvel foglalkozik, hogy Madách Imre alsósztrégovai sírja fölé monumentális emlékművet emel.*”

A folyóirat 1934. évi ½. száma (236. p.), utoljára foglalkozik a Madách síremlék ügyével. „*Az 1934. év folyamán az elnökség régebbi határozata szerint rendbe akarjuk hozni Madách Imre alsósztrégovai sírját. E célra az Országos Hivatal hozzájárulásával országos gyűjtéssel reméljük összehozni a szükséges pénzt.*” (Kiemelés: *iff. H. N.*) Tehát itt már szó sincs a Masaryk Akadémia ez irányú támogatásáról.

A tervezett síremlék részletesebb leírását ugyancsak e számban találhatjuk: „A mű elgondolásunk szerint, a helynek megfelelően köralakú, s magába zárná azt a boltozott, 7 m átmérőjű termet, amelyben egy kőszarkofág jelképezné, hogy az emlék alatti kriptában fekszik Madách Imre teste. Az építménynek egyedüli díszé, hisz csak egy oldalról közelíthető meg: a bejárat kiképzése lenne. A nyitott, csak ráccsal zárt bejáratot két kőoszlop hangsúlyozná, melyek felett a falba kötött konzolokon egy-egy őrangyal szimbolizálná, a kettejük közé falba véssett Madách-igét: 'Ember küzdj és bízva bízzál'!

A síremléket a vidéken fejtett terméskő falazatból lehetne elkészíteni. Csak négy korablak és a nyitott bejárat világítaná meg belsejét, melynek falait Az Ember tragédiájának egy-egy nevezetes jelenetét ábrázoló freskók díszítenék: a kisebbségi magyar művészek alkotásai. Maga a krypta az emlékmű alatt lenne elhelyezve.” (135-136. p.)

9. Hajdú Demeter Dénes i. m.; Ruffy Péter: Madách sírjánál. *Magyar Nemzet*, 1964. március 19-i sz. 4. p. (Megjelent még: *A riporter visszanéz* c. kötetben.)

10. A korabeli csehszlovákiai magyar nyelvű folyóiratokban, így a *Figyelő*, *Magyar Figyelő*, a *Prágai Magyar Hírlap* és a *Magyar Napló* írásában utalásokat találhatunk különféle nézeteltérésekre. Egyik ilyen írás Pataki János szerkesztő (Magyar Napló) tollából jelenik meg. (A csehszlovákiai magyar újságírás. 1933. július 15. (2.) sz. 29-31. p.) Ebben arról értesülünk, hogy a „nagylelkű” Masaryk adomány elszámolása körül problémák vannak. A „Masaryk Akadémia” első megnyilvánulása és hivatalos folyóirata sem állja ki a próbát (*Magyar Napló*, 1933. december 15. 154-156. p.): „amilyen lelkesedéssel fogadtuk épp az eszmei indítóokok miatt annak idején Masaryk elnök fejedelmi adományát, éppoly pirulással, restelkedve vagyunk kénytelenek most megállapítani, hogy az ő tiszta intencióit egyáltalán nem váltották valóra.” Áll ez a megállapítás Pataki szerint a *Magyar Figyelő* egyenetlen színvonalára, de a tagok jó részére is, aktivitásuk hiánya miatt. A következő írás (A Masaryk Akadémia” és az aktivizmus. *Magyar Napló*, 1936. december 12. 185. p.) nemcsak az Akadémia

kellő aktivitásának hiányát említi, hanem a *Prágai Magyar Hírlap* hiányosságaira is utal, melyek sokat ártottak a magyarságnak. Ez utóbbi folyóirat hazai körökben is váltott ki esetenként bíráló hangokat. (Ld. erre nézve, pl. az 5., 10., 28., 78. sz. levelek utalásait)

Igaz, példáink nem a síremlék ügyét érintik (erről ld. a 12. sz. jegyzetet), hanem olyan bíráló hangokról szerzünk tudomást, melyek általánosabb problémákra utalnak. E téma további kutatása nem tartozik kiadványunk feladatai közé.

11. *Turczel Lajos*: Visszatekintések kisebbségi életünk első szakaszára. Dunaszerdahely, 76-77. p.

12. Vita a Madách-szoborról. a.) [*Darkó István*]: Szobrot a szobor helyett! [Írta]: d. i.; b.) Különvélemény „*Főiskolás*” aláírással. *Figyelő*, 1933. október 10. 6-7. p.

A szlovenszkói *Figyelő* c. folyóirat egyébként négy számában foglalkozik Madách emlékének megőrkítésével. Ebből kitetszik, hogy a felvidéki magyarok sem voltak egységesek ebben a kérdésben. Az is kiderül, hogy a Masaryk nevéhez fűződő *terv* csupán a láncnak egy szeme. Ezekből a cikkekből is eredhetnek tehát azok a téves megállapítások, hogy a síremlék *felállítása* Masaryk elnök nevéhez köthető. Ld. még erről a 6., 8. és 11. sz. jegyzeteket.

I. Szobrot [Losoncon] „Az ember tragédiája” szerzőjének. (Felhívás.) (II. évf. 1. (42.) sz. 1933. október 22. 4. p.) – **II.** d. i. (Darkó István) tollából: Madách Imre szobra Losonc város terén álljon. (II. évf. 4. (45.) sz. 1933. november 12. 4-5. p.) (Ebben gyűjtést szorgalmaz: a) a szoborra, b) Az ember tragédiája kiadására kisebbségi művészek rajzaival, melynek bevétele legyen a szoboralapé. c) A kezdeményezést a csehszlovákiai magyar írók, művészek vegyék kezükbe.) – **III.** A felelős szerkesztő aláírással Felhívás: Madách-szobrot a Rákóczi-szobor helyett. Nyílt levél Kassa város tanácsához és a Rákóczi szoboralap kezelőjéhez. (II. évf. 6. (47.) sz. 1933. november 26. A szerző – a 8. sz. jegyzetben ismertetett – Szónyi - Wimmer féle tervet mutatja be illusztrációként, de azzal részletesen nem foglalkozik. – **IV.** *Figyelő*, 1933. december 10. 6-7. p. Miután Kassa város tanácsa szerint

„a Rákóczi-szobor felállítása nem időszerű” ezért Darkó – bár elismeri a Madách-síremlék fontosságát – a losonci Madách-szobor mellett érvel. Ő említi – mint láttuk tévesen – hogy „az emlékmű gondolata a Masaryk Akadémia részéről merült fel”. A főiskolás hozzászólása pedig az „élő kultúrát” kívánná ápolni a szobor helyett és utal arra, hogy a *Magyar Figyelőben* merült fel a síremlék gondolata.

13. Ezek az – egyes személyek szerepére is rávilágító – eredeti dokumentumok, levelek megtalálhatók az MTA Könyvtára Kézirattárában (Ms-10.741), a korabeli lapokban megjelent tudósításokban, s a jelen kiadványban – lehetőleg teljességre törekedve.

14. A teljesség igénye nélkül említünk meg néhány eseményt.

1934. január 20-án a Nemzeti Színházban volt Az ember tragédiája 500. előadása Voinovich Géza és Horváth Árpád rendezésében, mely addig Paulay Ede majd Hevesi Sándor rendezésében volt látható. A rendezők személyéről bővebben Fejér László összeállítása igazít el. (Az ember tragédiája bemutatói. Bp. 1999.) A bécsi „Burgszínház” január 22-én mutatta be nagy sikerrel Mohácsi Jenő fordításában a költő munkáját. (Az ismertetéseket ld. az *Irodalomban*. Az előadással foglalkozik még a 7. sz. dokumentum.)

A bécsi színház igazgatója és a Madách mű rendezője Herman Röbbling Budapestén a Nemzetközi Tudományos Együttműködés Magyar Nemzeti Bizottságának meghívására 1934. II. 16-án tartott előadást az MTA-ban „A színház mint a nemzetek szellemi közösségének eszközei” címen, míg Berzeviczy Albert „A színházak szerepe a nemzetek érintkezésében” c. munkáját olvasta fel. (MTAKK-RAL 247/1934)

Az (ETNESZ) Elszakított Területekről származó Nőegyletek Szervezete 1934. május 10-én Dr. Thirring Gusztávné szervezésében szoros kivételként az MTA-ban, Madách emlékünnepet szervezett. (MTAKK-RAL 629/1934)

A budapesti szoborpályázatokra vonatkozó adatokat ld. az *Irodalomban* és a *Függelékben*.

15. A háborús sérülések nyomát viselő dokumentumokról ld. még az 13. sz. jegyzetet.

16. Szász Károly ceruzával írt kéziratot feljegyzései négy oldalban. (Magántulajdon.) Most két momentumot említünk meg ebből a történelmi évlmények felelevenítése érdekében.

• *Madách Imre (Alsósztrégova, 1823. január 21. – Alsósztrégova, 1864. október 5.) országgyűlési képviselőként vitte el Arany Jánoshoz Az ember tragédiája drámáját, melyről Arany 1861. augusztus 25-én ekképpen írt Tompa Mihálynak: „Valahára födöztem fel egy igazi talentumot”. 1861. október 30-án Arany a Kisfaludy Társaság előtt is bemutatta a mű első négy jelenetét, amely Társaság 1861-es évjelzettel a pártoló tagok részére megjelentette. A mű a könyvpiacra végül 1862-ben jelent meg.*

• A *Kisfaludy Társaság* Madáchot 1862. január 30-i ülésén választotta meg tagnak, mégpedig egyhangúlag. Külön öröm volt, hogy a Társaság újjáalakulásának évében történt ez. 1862. március 27-én Madách megtartotta székfoglalóját „*Az aesthetika és társadalom viszonyos befolyása*” című értekezésével, melyet Arany, mint a Társaság igazgatója meleg szavakkal vezetett be.

17. Ld. a 6., 8., 10. sz. jegyzeteket. A kisebbségi magyarok különféle szervezeteinek a síremlék ügyében való kapcsolatáról további kutatásokat szükséges folytatni. E helyütt csak utalunk a probléma meglétére.

18. *Horánszky Lajos* interjújában először beszél a nyilvánosság előtt az akciók titkosságáról, *Fabinyi Tihamér* szerepéről: In: *Petur László*: Veszélyben Madách sírja. (Benne: Meg kell menteni a magyarság számára a költő hamvait. – Beszélgetés *Horánszky Lajossal*: „Országos mozgalmat kell indítani”. *8 Órai Újság*, 1939. január 1. (Vasárnap) 4-5. p. – *Dorner Aurél* szerepét illetően ld. a 46. sz. dokumentumot.

19. *Ennek* az összegnek átutalásáról nincs tudomásunk. A *Ráday Levéltárban* néhány levél szerepel az elnöki kimutatásokban az *Országos Madách Imre Emlékbizottság* ügyében (melynek elnöke *Ravasz László* volt), de azokat onnan kiemelték, s ismeretlen helyre kerültek. Ugyanúgy – szá-

momra – ismeretlen helyen vannak a nevezett bizottság hivatalos iratai, levelezése és a szoborpályázatok elbírálásai. További (levéltári) kutatások talán ezen bizottság és az alsósztrigovai síremlék kapcsán, ha egyáltalán volt ilyen kapcsolat, arra is fényt deríthetnének. – Ld. még a *Függelék* bevezetőjét.

20. Érdekes, hogy *Almásy*hoz, a képviselőház elnökéhez írt levél (ld. a 8. sz. dokumentumot) kimondottan az alsósztrigovai emlékmű felállításához kért segítséget, mégis a későbbi években, a parlamentben *Almásy* a budapesti szoborra kért és kapott támogatást az országgyűléstől. (Ld. a *Függelékben*, különösen a *F-1.*, *F-3.*, *F-4.* sz. dokumentumokat.) Hogy ez a megszavazott pénz hogyan jutott el a *Ravasz* László által vezetett országos emlékbizottsághoz, és adott-e a püspök kölcsönt az alsósztrigovai emlékműre, ez közvetlen adatok hiányában nem tudható, illetve nem bizonyítható, csupán valószínűsíthető. Ebben a tekintetben *id. Horánszky* Nándor említett megjegyzésére vagyunk utalva. Válaszra vár az a kérdés is, hogy ez miért történt így, és *Horánszky* Lajos ennek ellenére miért vállalt szerepet az Országos Madách Imre Emlékbizottság munkájában. Háttéralkuk eredményei voltak-e ezek a történések, vagy csupán két szálon futottak az események és *Horánszky* Lajos ebben az esetben is kötelességének tartotta Madách emlékének ápolását? Miután az egykori szereplők már nincsenek életben, a teljes valóságot már nem ismerhetjük meg.

Kiadványunkban a budapesti Madách szoborral kapcsolatban csak a fenti összefüggés tisztázására törekedtünk, ám ennek írásos nyomát eddig nem találtuk. Az e kutatások kapcsán felmerült dokumentumokat azonban a *Függelékben* közreadjuk, mint adalékokat a Madách-kultuszhoz és a budapesti szobor történetéhez.

21. *Lehel* Zsolt: *Rigele* Alajos. [Pozsony] Bratislava, Madách K. – Bp. Corvina, 1977. 168 p.

22. Šimo-Svrčekova, Marta: Rigele Alajos. Válogatás szobrászati alkotásaiból. *Érsekújvári Polgárok Heti Lapja*, 2001. augusztusi szám a Rigele kiállításáról, illetve interneten a <http://www.novezamky.sk/CN2001-augm/rigele.html>. – *Rigele* székesfehérvári, jótékonytságot szolgáló ún. „vaskatonájáról” ld. Szabó Dániel: A nemzeti áldozatkészség szobra. *Budapesti Negyed*, 1994. 1. sz., illetve Gergely Anna: Vértess vitéz szobra Fehérváron. *Fejér Megyei Hírlap*, 1988. február 20-i sz. 6. p.

23. Rigelének egy, a pozsonyi Szlovák Művészházban tartott kiállításáról tájékoztat a *Magyar Figyelő* (1935. 354. p.). – A kiállításokról bővebben *Lehel* Zsolt könyvében találunk.

24. Horánszky Lajos, miután különféle újságokban volt igazgatósági tag, ezen a réven is biztosította a titkosságot, úgy is mondhatnánk: elhallgatta a Kisfaludy Társaság (és saját) szerepét, ahogy ebben a családdal megállapodott. Ezt igazolják a *Budapesti Hírlapban*, a 8 Órai Újságban 1934. július 3-án megjelent tudósítások a Madách hamvak új sírboltba helyezéséről. Előbbi beszédes alcíme: *Madách Lola, a költő unokája, az ősi kastély parkjában új családi kriptát építtetett*. Utóbbi: *Unokája átszállította a költő holttestét*.

Feltétlenül meg kell itt említeni, hogy mindkét újságban *Madách Lola* neve szerepel, jóllehet az unoka *Lázár Pálné* eredetileg *Madách Flóra* (1893-1980) volt, aki a család nevében tartotta a kapcsolatot Horánszky Lajossal. Flóra, azaz („nagy”, id.) Lola leánya volt („kis”) Lola (1919-) (Madách dédunokája), ki később Bezzeg-Huszágh Istvánnal kötött házasságot. Félreértésre adhat okot, hogy Flórának volt egy Ilona nevű féltestvére, kit szintén Lolának neveztek, de ő 1916-ban meghalt. Tehát róla nem lehetett szó. – Az okokról, a motivációkról – a rokonság tényén és a kegyeleten kívül –, hogy mi vezette a családot a sír megújítására s később az emlékmű felállításának – nem anyagi – támogatására, érdemes lenne a családi emlékezőket is számba venni.

25. Giller János ekkor beszédet is mondott. (Ld. a 17. sz. dokumentumot.) Ez a beszéd megerősíti azt, ami Horánszky Lajosék érvrendszérében is megtalálható: „*tiltakozunk minden olyan törekvés ellen, mely Madách Imrét a magyarságtól elvenni és őt szlovák szülöttnek akarja beállítani*”.

26. Az eseményről a jelzettekén túl Boros László cikke is beszámol a 8 Órai Újság-ban, s megemlíti, hogy a Madách egykori temetésén résztvevő Bacsur Pál is megjelent a megemlékezők között, mely az ünnepélyes hangulatot emelte.

27. A szoborról, a szép leírások közül megemlíjtük Szalatnai Rezsőét: „*A sír felett Rigele Alajos mester nagyszerű férfigéniusza áll, mintha el akarna szállni, emelkedik, fel a magasba, a test minden izma megfeszül a röppenés roppant vágyában.* (Szalatnai Rezső: Madách sírjánál Alsósztrégován. In: *A Toldy-Kör irodalmi évkönyve*. (Pozsony), 1942. 12-16. p. (id.: 15. p.)

28. Ld. Ruffy Péter idézett munkáját.

29. Ennek okairól – az ismerteken kívül – a levelezésben és egyéb dokumentumokban nem találni utalásokat.

30. Lehel Zsolt adatával szemben a *Művészeti Lexikon* Rigele halálát február 13-ában jelöli meg.

DOKUMENTUMGYŰJTEMÉNY

MADÁCH IMRE
(Vasárnapi Újság, 1897. december 19. (51.) sz. 857. p.)

Kronológiai rendben összeállított dokumentum-gyűjteményünket két ellentétes hangnemű cikk bemutatásával kezdjük, melyek Masaryk csehszlovák köztársasági elnöknek 1930 őszén a Madách sírnál elhelyezett koszorúzásáról számolnak be. Tettük ezt azért, hogy láttassuk az eltérő felfogásokat és interpretációkat, és egyúttal utaljunk a megírást szolgáló indítókok összetettségére.

Harsányi Zsolt cikke azt a célt volt hivatva szolgálni, hogy egy politikai hetilapban, a Pesti Hirlapban felhívja a közvélemény figyelmét a koszorúzás tényére, és megteremtse az alapot Horánszky Lajosnak és a Kisfaludy Társaságnak, hogy kezébe vegye a felállítandó síremlék ügyét.

Gogolák Lajos ismert író, történész és publicista írása – a gróf Bethlen István által fémjelzett és a Szekfü Gyula szerkesztette Magyar Szemlében – viszont arról az érzelmi elutasításból fakadó szemléletről tanúskodik, mely Horánszky Lajos ez irányú munkásságában és levelezésében bár nem minden tekintetben, de főbb vonásaiban világosan kirajzolódik. Nevezetesen, Madách Imre emlékének kisajátítását minden lehetséges eszközzel meg kell akadályozni. Végül is e gondolkodás nemes gyümölcse az alsósztrégovai Madách-síremlék, melynek megvalósulási folyamatába az alábbi dokumentumok révén bepillantathatunk.

A közlés módjára vonatkozóan a bevezetőben említetteken túl megjegyezzük, hogy a leveleket, dokumentumokat időrendi sorrendben adjuk közre, sorszámmal ellátva. A szám nélküliek utalásokat jelentenek. Az aláírását többnyire elhagytuk, hiszen azt a levél adatainak közlésénél jeleztük. Kivételt képeznek azok a szereplők, akik valamilyen – mélyebb vagy tartózkodóbb – kapcsolatot kívántak azzal kifejezni. – Minden esetben megjelöltük a levél tárgyát, az esetleges értelmező kiegészítésekkel együtt. – Az egyes dokumentumokhoz fűzött csillag (*) alatti megjegyzéseket a könnyebb áttekinthetőség érdekében nem a lapalján, hanem az adott dokumentum végén tettük meg.

1930–1932

1. Gogolák Lajos és Harsányi Zsolt írásai.

Gogolák Lajos: Tót volt-e Madách? *Magyar Szemle*, 1930. (szeptember október) sz. 293-297. p. – Részlet.

Tárgy: Masaryk elnök koszorúzása a „tót-magyar” viszony meg nem értéséről és téves megítélésről tanúskodik.

Az ifjú csehszlovák köztársaság tudós agg elnöke: Masaryk Tamás a közelmúltban, félretéve állama ún. demokrata és minden múltat megvető irányzatát, ismét beutazta a „feudális” és magyar-tót emlékekben oly gazdag Szlovenszkót és e szokásos körútja során módot talált arra is, hogy megjelenvén Alsó-sztregován, Madách Imre szülőhelyén, koszorút helyezzen az ugyanott pihenő nagy költő sírjára. Ritka jelentős aktus lett volna ez, az ottani magyar kisebbség iránt némi megértést is szimbolizált volna tán, ha nem kísérték volna az elnök részéről olyan kijelentések, melyek nyomán rögtön elült a magyar kisebbség minden reménye az esetleg ily közeledések révén elérhető kulturális engedményeket illetően. Ellenkezőleg – az elnök úr kegyetlenül belegázolt az ottani magyarság lelkivilágába – ismét elárulta, hogy semmi érzéke nincs Szlovenszko múltja, jelene és az ott élő népek békéje iránt, – kegyetlenül el akarta konfiskálni egy nagy költő alkotásait nemzetétől, és ezt oly nép nevében tette, melyhez az ily kijelentések egyáltalában nem illenek [...]. Azt emlegette ott, hogy nemcsak a költő iránti kegyelet pusztá ténye hozta a sírhoz, hanem egyúttal az a tény is, hogy Madách szlovák volt és ő a szlovák költő sírjára helyezi koszorúját. Ahogy határon innen, határon túl a magyar lelkekben némileg fölengedett a megdöbbenés csöndje, a legváltozatosabb sajtóközlemények követték e szavakat, – nem is szólva a csehszlovák sajtóról, mely hozsannázva kísérte útján tovább kulturális Trianonunk újabb kiteljesítőjét: Masaryk G. Tamást. [...]

Harsányi Zsolt: Koszorúk a Madách-kriptában. *Pesti Hírlap*, 1932. július 10. 6. p.

Tárgy: A szerző leírja találkozását a Madách-család tagjaival, akik bemutatják neki a kúriát és beszámolnak Masaryk köztársasági elnök látogatásáról. E helyütt – az eredeti helyesírási hibákkal – az utóbbi részt közöljük.

„A falu másik végén a piciny katolikus temető. Azért piciny, mert itt a katolikusok igen kevesen vannak, a falu lakossága túlnyomóan luteránus. A katolikus temetőcske közepén áll egy igen egyszerű kis épület, fehérre meszelt, zsindeyes tetejű. Berozsdásodott zárját csak nagy ügyel-bajjal lehet kinyitni, először baltát hozatunk hozzá feszegetni, majd lakatosra kerül a sor. Végre kitárul a rozzant zöld ajtó. Bent nincsen semmi más, mint egy kőasztal, amely előtt misézni lehet. A padozat alatt a pincézett üregben fekszik a Madách-család.” [...]

„De térjünk vissza a föld felszínére a kriptába. Ott az említett kőasztalon kívül még csak egy néznivaló van: a kegyelet elszáradt koszorúi a falon. Fonyadt, sárgult babérkoszorúk... Csak a szalagok épek, s rajtuk az írás aranybetűi jól olvashatók. Ahogy ezeket a szalagokat néztem, két friss szalag ötlött tekintetembe. Egyiknek felírása: „*Az Ember tragédiája költőjének – T. G. Masaryk*”, a másiké: „*Madách Imrének – dr. Masaryk Alice.*” Így, ahogy idézem, magyarul. Csodálkozva kérdeztem kísérőmet, hogy vajon csakugyan a csehszlovák köztársasági elnökétől és leányától származnak-e a koszorúk? [...]

Úgy történt a dolog, hogy az elnök erre utazgatván, azt a kívánságát fejezte ki: szeretné megnézni Madách kriptáját. Erre a községben nagy izgalom támadt, a kupaktanács emberei gyorsan cseh és szlovák szónoklatokat tanultak, ünnepi előkészületeket szerveztek, fogadóbizottságot alakítottak. A Madách-familiát is felkeresték az előkészítők és megkérdezték a családot, óhajtanak-e az ünnepségen résztvenni és óhajtják-e a kriptát az ünnepségre kinyitni és átengedni. A család azt válaszolta, hogy nagy tisztességgnek tartják az elnök kegyeletes szándékát, s amennyiben a kriptában más

nyelven nem mondatik beszéd, csak magyarul, a család szerencsésének fogja tartani, ha ott megjelenhetik. Így is történt. A köztársaság elnöke magyar nyelven mondott beszédet a kriptában és letette koszorúját. Leánya dr. *Masaryk Alice*, nefelejcs-bokrétát tett le. Megtudta ugyanis valahonnan, hogy Madáchnak a nefelejts [sic!] volt kedves virága. Előző nap ki is adta a parancsot, hogy csináltassanak neki másnapra nefelejts-bokrétát. Azonban az egész környéken sehol, de sehol nem lehetett nefelejtset találni. Mit volt mit tenni: az elnök kíséretének egy tagja autóba vágta magát, elrohant Budapestre, ott végigjárta a virágos boltokat és az utolsó pillanatban meg is érkezett egy nagy bokréta nefelejtssel. Így történt, hogy a csehszlovák köztársaság elnökének leánya, aki különben igen finom és kedves hölgy, Budapest nefelejtseit helyezte el Madách Imre Dolna strehovai nyughelyére.

Díszes volt a fogadtatás?

Hogyne. Még diadalkapu is volt. A kastély lakói csináltatták azon a helyen, ahol a vendégek a Madách-birtok területére léptek.

És mi volt a diadalkapu felírása?

Magyarul ez a Madách-mondat: „*Küzdj, és bízva bízzál!*”

*

2. Alsósztrégova, 1932. július 31.

Horánszky Lajos és Dr. Elek Tibor meglátogatja Alsósztrégován a Madách-családot, ahol megbeszélik a Madách Imre síremléke körüli teendőket. Ebből az alkalomból kapta Horánszky Lajos a kúria és a régi síremlék fényképét.

Sztrégovai kastély. A birtok kisebb-nagyobb megszakításoktól eltekintve már 1430-tól volt a Madách család birtokában. Mai tornyos formáját a XIX. sz. elején nyerte, melyhez Madách még egy szobát építtetett az ún. „oroszlán-barlangot”, ahol Az ember tragédiáját írta. – 1964-től a Madách Múzeum működik benne. 1995-től emléktábla jelöli Madách kúriáját.

A Madách-kúria fényképének hátoldali aláírása:
„Megemlékezésül: Lázár Pálné Madách Flóra.”

A MADÁCH-KASTÉLY AZ 1930-AS ÉVEK ELEJÉN

3. FÉNYKÉPEK A RÉGI SÍRRÓL ÉS KOSZORÚKRÓL, KÖZTÜK MASARYK KÖZTÁRSASÁGI ELNÖKÉ, 1930-BÓL – (MTAKK-Ms-10.741/5-9)

4. 1932. november 9. Kivonat a Kisfaludy Társaság jegyzőkönyvéből. In: *Kisfaludy Társaság évlapjai*. LIX. 1933-1936. 346-347. p.

Tárgy: Beszámoló a Madách családnál tett látogatásról s a síremlék felállítása körüli kezdő lépésekről.

„Horánszky Lajos r. t. felhívja a Társaság figyelmét arra a magyar lapokban is megjelent tudósításra [ld. az 1. sz. dokumentumot], hogy a cseh államfő felkereste Madách Imre sírját s kínos meglepetésének adott kifejezést, hogy díszes mauzóleum helyett botrányos állapotban levő szegényes sírt talált. A felszólaló kérdést intézett egy losonci barátjához, aki megerősítette s fényképfelvételekkel is bizonyította a hír igaz voltát. Erről maga

Horánszky Lajos is meggyőződött. A nyáron személyesen látogatott el a sírhoz s az őrá is lesújtó hatást tett. Érintkezésbe lépett a családdal s ennek a részéről kegyeletes megértésre talált. A család a maga erejéből nem tudja méltó emlékekkel ékesíteni a sírt, de támogatná az erre irányuló tevékenységet. Eleve kijelenti, hogy a maga részéről ellensége annak, hogy a hamvakat onnan elhozzuk. Legalkalmasabb megoldásul az kínálkoznék, hogy a családi park egyik részén, gyönyörű fák alatt létesülne mauzóleum, s ide kellene átvinni a hamvakat. A magyar irodalmi körök volnának hivatva arra, hogy ezt az ügyet felkarolják. Szegények vagyunk, de annyira nem tört le a sors, hogy ilyen feladat létesítését ne vállaljuk. Madáchot irodalmunknak a Kisfaludy Társaság adta, e mozgalom élére is nekünk kellene állnunk. A feladat nagyon nehéz lesz, de ez ne riasszon vissza bennünket, – Több hozzászólás után a Társaság a legnagyobb rokonszenvvel fogadja a felvetett eszmét s megvalósításának előkészítésére bizottságot küld ki.” [Ld. erről az 5. sz. tételt.]

1933

5. Berzevicze [*Brezovica nad Torysem*], 933. augusztus 10. – **Berzeviczy** Albert **Horánszky** Lajoshoz. Kézírástól levél MTA felzettel. (Magántulajdonban.)

Tárgy: Apponyi emlékiratainak kiadásáról; a Madách-síremlékről, a Tisza-szobor felállításáról

Tisztelt Barátom!

[...] még figyelmeztetni akartalak, hogy a Prágai Magyar Hírlap július 12-iki [?] száma szerint a Maszarik (!) által életrehívott és renegát Orbán [Gábor] elnökle alatt álló szlovenszkói Magyar Irod[almi] Társaság akar gondoskodni a Madách sírjának rendbehozataláról, miután azt a „hivatalos magyar kultúrvilág hetven éven át elhanyagolta.” Úgy emlékszem ebben az ügyben

bizottságot küldtünk ki, melynek elnöke Herczeg F[erenc]. Ha ez a bizottság októberig nem fog mozogni, kénytelenek leszünk másképp intézkedni. [...]

Baráti tisztelettel és szíves üdvözléssel maradok egyébiránt
régi híved

*

6. Budapest, 1933. szeptember 1. – Horánszky Lajos géppel írt levelének másolata Berzeviczy Alberthez. – (MTAKK–Ms-10.741/12)

Tárgy: Tájékoztatás Hóman Bálintnál történt látogatásáról és egyéb ügyekről. (Valószínű, hogy ez a válasz volt az augusztus 10-i levélre.)

Kegyelmes Uram!

Mindenekelőtt a Madách-ügyben óhajtanék jelentést tenni. Leveled vétele után felkerestem *Hóman* kultuszminisztert és megismertettem az ügy állásával, kérve támogatását. Ő ezt megígérte, valamint azt is, hogy *Gömbössel* beszélni fog. Miután azonban folyvást azt hajtogatta, hogy nincs pénze és nem tudja, hogy honnan vegye, jónak láttam más irányban is tájékozódni. [Végül is Hóman egy 1934. júliusi (14. sz.) levélben a budapesti Madách szobor mellett tette le a voksát.] Azért felkerestem *Almásy* Lászlót [a képviselőház elnökét], aki nemcsak helyeselte tervünket, hanem a legmesszebb menő támogatást is megígérte. Pártközi értekezletet fog összehívni és javaslatot tesz arra, hogy a mauzóleum
költsé-

geire a Ház tekintélyes összeget szavazzon meg. Miután én 30 000 Pengőt jeleztem, mint szükségletet, azt mondotta, hogy talán az egész összeget megszavaztathatja a Házzal.

Ugyancsak tegnapelőtt az Aurorában beszéltem *Voinovich*-csal is, aki nagyon érdekes és fényes programot adott az Ember tragédiájának egy színpadilag teljesen átdolgozandó előadásáról.* Igazán érdekes és nagyszabású újítások azok, amelyeket tervbe vett. Ő az első előadást országos ünnepnek szánná a Madách-síremlék javára, felemelt helyárrakkal, kormányzói védnökséggel stb. Nézete szerint ebből is befolyyna néhány ezer pengő. Az egész lebonyolítást azonban a Kisfaludy-Társaságnak kellene irányítani, már csak azért is, mert ez adta ki először a költő halhatatlan művét.

[Levele további részében Horánszky Lajos egy egri útra vonatkozó megjegyzéseit közli, illetve a 8 Órai Újság és a Budapesti Hírlap „megmentéséről” számol be. Továbbá a Tisza István és kora című munkájával kapcsolatban ír.]

* Ld. még a bevezető 6. sz. jegyzetét.

*

7. *Berzevicze, 1933. szeptember 5.* – **Berzeviczy** Albert saját kezű levele **Horánszky** Lajoshoz – (MTAKK–Ms- 10.741/13)

Tárgy: Az Almásy Lászlóval történő beszélgetés és Az ember tragédiája új előadása. (Válasz az előbbi, szeptember 1-jei 6. sz. levélre.)

Kedves Barátom!

Köszönettel vettem f. hó 1-ről kelt szíves kimerítő [ld. 6. sz.] leveledet. Véletlenül egy más ügyben írnom kellett *Almásy László*nak s így felhasználtam az alkalmat, és én is szívére kötöttem a Madách-sír ügyét; remélem, hogy ha októberben összejönnek ismét a képviselők, nyélbe üthetjük a dolgot. A *Voinovich* terve igen érdekes, csakhogy én már kicsit félek az örökös „újításktól” és a stilizált dekorációktól; a legjobb újítás volna a visszatérés a *Paulay* eredeti rendezéséhez.

[A levél további részében a Tisza szoborról és ünnepségről olvashatunk.]

Feleségem szíves üdvözetét is jelentve régi barátsággal melegen köszönt mindig híved

*

8. *Budapest, 1933 utolsó hónapjai [november 25.].* – **Horánszky** Lajos saját kezű javításokkal ellátott beadvány tervezete **Almásy** László képviselőházi elnökhöz. * – (MTAKK–Ms-10.741/2)

Tárgy: A Madách-emlékmű sorsa

Nagyméltóságú Elnök Úr!

A Kisfaludy-Társaság, mely irodalmi eszményein kívül régi nagyjainak emlékét is ápolja, elhatározta, hogy Madách Imre síri nyugvóhelyét, melyet erősen megrongált az idő, kegyeletes gondozásba veszi. A jelen mostoha viszonyok nem teszik lehetővé azt, hogy a család egy új díszes síremlék költségeit viselje, viszont a cél megköveteli, hogy a megoldás maradandó jellegű s úgy a költő emlékéhez, mint a nemzet kegyeletéhez méltó legyen.

A Madách-család illetékes tagjai készséggel hozzájárultak a terv megvalósításához, s a költő unokája, dr. Lázár Pálné sz. Madách Flóra úrnő felajánlotta az alsósztrégovai kastély parkjában köztulajdonba bocsátva azt a helyet, mely a tervezett Mauzóleum felállítására a legalkalmasabb volna.

A terv megvalósítását a költő emlékének tartozó kegyeleten kívül egyéb fontos okok is sürgetik. A csehszlovák kormány nyíltan kifejezett éllel, utalva a költő sírhelyének megrongált állapotára, elhatározta, hogy a Mauzóleum építését magára vállalja s ily irányban már hivatalos utasításokat is adott. Ily viszonyok között az a veszedelem fenyeget bennünket, hogy a cseh kormány Madách Imre emlékét kisajátítja, jóhírnevünket pellengérre állítja a vád-

dal, melyet már eddig is hangoztatott, hogy a nemzet a költőnek tartozó kegyeletet elhanyagolta. [Ld. erről még a bevezető jegyzetanyagát.]

Mindezeket mérlegelve, arra kérjük Nagyméltóságodat, mint a képviselőház elnökét, hogy a kegyeletes terv megvalósítására nagy tekintélyével és befolyásával közremunkálkodni méltóztassék. Az országgyűlés támogatása az anyagi áldozaton kívül nagy erkölcsi jelentőséggel is bírna, mert abban az egész magyar nemzet kegyeletes állásfoglalása jutna kifejezésre.

Kérésünket a történelmi hagyományok is támogatják. Madách Imre 1861-ben az országgyűlés tagja volt, ahol nagy feltűnést keltett beszédével, melyben alkotmányunkat védelmébe vette. Ékesszólása, eszméinek szárnyalása az egész országgyűlést magával ragadta, nevét a hír szárnyaira vette, mielőtt még halhatatlan műve napvilágot látott.

A kegyeletes terv megvalósítását időszerűen szükségessé teszi az is, hogy a költő Génusza most indul világhódító útjára, a legműveltebb nemzetek figyelmé fordul felé s több külföldi színpad foglalkozik a tervvel, hogy művét előadatja. A Nemzeti Színház ötszázadik díszelőadása után a bécsi Burgszínház a jövő év január havában [1934. január 23.] fogja az Ember tragédiáját előadni, a legdíszesebb előadásban, a színház legjobb erőinek a közreműködésével. [Ld. MTAKK–RAL 51 és 247/1934] Ugyanily tervek merültek fel más külföldi színpadokon is, így Londonban, ahol a mű előadására rövid időn belül sor kerül.

A költő műve új német, francia és angol nyelvű lefordításban most jelent meg, bizonyítékul arra nézve, hogy szelleme és Génusza a művelt nemzetek lelkében is befogadásra talált. Nagy jelentősége van ennek a fordulatnak a mai nehéz küzdelmes időkben, midőn a revízió mozgalma mind nagyobb arányokat kezd ölteni. A magyar nemzet létfenntartásának mai nehéz, küzdelmes harcait csak szellemének és műveltségének a fegyverzetével vívhatja meg, igazságain kívül más erővel nem rendelkezik, melyek életjogáról, hivatottságáról tanúbi-

zonyságot tehetnének. Madách Géniusza ebben a küzdelemben csak buzdító erőforrásunk, védő pajzsunk lehet.

Ismerve Nagyméltóságodnak minden nemes, hazafias ügy szolgálatára álló lelkes készségét, tisztelettel kérjük, hogy az országgyűlésnek előterjesztésünk értelmében javaslatot tenni méltóztassék.

Kiváló tisztelettel (aláírás nélkül)

* A beadványt *Horánszky* készítette el *Berzeviczy* számára azzal, hogy majd ő küldi el azt *Almásy* Lászlónak. (A borítón Horánszky kézírása: „Előterjesztésem az országgyűlésnek. Almásy[nak]!”) Ezt a tényt igazolja az Almásyhoz küldött levél azonos szövege Berzeviczy Albert aláírásával 1933. november 25-ről. (MTAKK–RAL 27/1933) A levélre a válasz viszont ugyanezen év december 7-i keltezéssel (ld. a 9. sz. dokumentumot) Horánszkyhoz érkezett, kinél az ügy számai összefutottak. Emellett szóbeli konzultációk is folytak, mint az más levelekből is kitetszik.

*

9. Budapest, 1933. december 7. – **Almásy** László gépelt levele **Horánszky** Lajoshoz. (A Képviselőház elnöke /címeres/ felzettel.) – (MTAKK–Ms-10.741/11)

Tárgy: Megbeszélés a Madách-síremlékről. (Összefüggésben a 7. és 8. sz. levéllel.) – (A megbeszélésről nem találni forrást.)

Nagyságos Horánszky Lajos úrnak

a Tisza Társaskör elnöke

Berzeviczy Albert önmagyméltósága, mint a Magyar Tudományos Akadémia és a Kisfaludy Társaság elnöke hozzám intézett levelében kifejezést adott nevezett két irodalmi és Tudós Társaság egyértelmű azon meggyőződésének,

hogy nemzeti kegyeletből folyó kötelességünk Madách Imre, az Ember tragédiája halhatatlan szerzője síremlékének helyreállítása iránt megfelelő intézkedésekről gondoskodni.

Teljesen egyetértve ezen felfogásban a kultuszminiszter úr önamagyméltóságának szintén egyértelmű felfogásával, szükségesnek tartom, hogy a tárgybá[n] megbeszélés tartassék, miért is felkérem Nagyságodat, hogy f. év december hó 14-én, csütörtökön d. e. 11 órakor a fenti célból a képviselőház elnöki fogadjájába[n] megjelenni méltóztassék.

Kérem fogadjja őszinte tiszteletem nyilvánítását.

1934

10. Budapest, 1934. január 15. – Horánszky Lajos gépirásos levélmásolata Berzeviczy Alberthez – (Magántulajdonban)

Tárgy: Madách Imre Az ember tragédiájának bécsi előadása; az alsósztrigovai Madách emlékmű. – (A levélre adott válasznak nincs nyoma, nem tudni, hogy Berzeviczy Albert megkapta-e azt, vagy arra csak szóbelileg válaszolt.)

Kegyelmes Uram!

Néhány napi beteg-visszavonultságomban állandóan a Madách-ügy forgott az eszemben. Rettenetesen elszomorító, mondhatnám lealázó érzés a tehetetlenség az a tudata, mely bennünket lekötve tart ugyanakkor, amidőn Madách szelleme világhódító útjára indul. Úgy értesültem róla, hogy a Burgszínház bécsi előadása oly nagyszerű arányokat fog ölteni, aminőre még nem volt példa a színházak történetében. Az összes színészek lázas lelkesedéssel végzik munkájukat, a legöregebb művészek lelkét felizgatja a nagy feladat, mely előtt állanak, párosulva a legnagyobb megértéssel és azzal a csodálkozással, hogy

ez a remekmű eddig úgyszólván az ismeretlenség homályába volt burkolva. [Ld. az eseményekre vonatkozóan: MTAKK–RAL 51/1934]*

Ugyanakkor mi magyarok felvonulunk Bécsbe a kultuszminiszterrel az élén, aki a második nap le fogja leplezni Klebelsberg Kunó szobrát a Collegium Hungaricumban. – Távol áll tőlem a szándék, hogy a halott miniszter emlékét megtépázzam, és érdemeit kétségbe vonjam, de mégis nagyon furcsa, hogy ugyanakkor – mint hallom – 16.000 pengős szobrot emelnek a volt miniszternek, annyi segítséget sem tudnak előteremteni, hogy Madách Imre szégyenletesen elhanyagolt nyugvóhelyét legalább is ideiglenesen rendbehozni lehetne.

A múlt napokban felkeresett Dr. Lázár Pál úr, Madách úrnő férje, hogy jelentést tegyen nekem az ottani állapotokról. Tudatta velem, hogy most már állandó ostromnak van kitéve a család, egymásután jelennek meg a közlemények a Madách-mauzóleumról,* a kormány ajánlkozásáról, úgyannyira, hogy a döntés már nem fog sokáig késlekedni. Lázár Pál bizalmasan közölte velem, hogy a járási főnökkel már megegyezett a hamvak átszállítása végett s így ennek nem volna semmi akadály, ha erre segítséget kapnának. Megbeszélésünk alkalmával ugyanis az a terv merült fel, hogy ha már a mauzóleum felépítését ez idő szerint végbe nem vihetjük, úgy legalább a hamvak biztosításáról gondoskodjunk. Ez pedig csakis úgy lehetséges, ha ezeknek átszállítása a családi birtokra megtörténik. Lázár szerint az adott viszonyok között az a veszély fenyeget, hogy a cseh kormány a köztemetőben a család minden megkérdezése nélkül felépítteti a mauzóleumot, azt megakadályozni jogilag nem lehet. Ha azonban a hamvak már egyszer a család tulajdonát képező birtokon el vannak helyezve, ez a veszély nem fenyegethet többé. Most tehát csak arról van szó, hogy az átszállítás és a hamvak ideiglenes elhelyezésének a költségeit biztosítsuk. (Ezt az összeget, mely az alapkripta létesítését is magában foglalná, 2-3.000 pengőre mondja a tulajdonos.) Ha ez megtörténhetnék, úgy egyelőre biztonságba helyezhetnénk a hamvakat, és egerutat kaphatnánk addig, míg a mauzóleum felépítésére még szükséges 20-25.000 pengőt valamiféle módon előteremtjük. Vagyis akkor nem lennénk kitéve oly meglepetésszerű fordula-

toknak, melyeknek következményei reánk magyarokra nézve kiszámíthatatlanok volnának.

Ily viszonyok közt a következő ajánlatot vagyok bátor Kegyelmes Uramnak tenni: tekintettel arra, hogy a Tisza-szobor költségvetése a bihari pénz beérkezése esetén a legnagyobb rigorozitással számítva 10-12.000 pengő felelleggel rendelkeznék, nem volna-e lehetséges az, hogy a hamvak átszállítására számított 2-3.000 pengőnyi összeget ebből az alpból előlegezzük.^{***} Én a pénzt a Kisfaludy-Társaságnak utalnám ki és ez szolgáltatná át azt az illetékes kezekhez. Én ugyanis súlyt helyezek arra, hogy az egész munkát illő kegyelettel a Kisfaludy-Társaság végezze. Nem tudom elképzelni, hogy legalább ez az összeg meg ne térüljön!

A dolog nagyon sürgős, mert minden nap veszélyt hozhat. Ezért arra kérek Kegyelmes Uram, adja véleményét, hogy mi-tevők legyünk, én belenyugszom elhatározásodba. Én megettem mindent, ami lehetséges, házaltam, könyörögtem, agitáltam, de sajnos mindenütt, főleg az illetékeseknél, süket fülekre találtam. Az én lelkiismeretem tehát nyugodt, de nem ez a fő kérdés, hanem az, hogy ezt az ügyet a nemzeti kegyelethez méltóan úgy intézzük el, amint azt a mai idők szelleme megköveteli. Ha mi még ezt a kegyeletes tervet sem tudjuk keresztülvinni, úgy igazán kár revízióról beszélni. Majd a cseh Maszarik(!)-Benes szövetség gondoskodik róla, hogy a művelt világ előtt ezt az ügyet megmagyarázza és hírnevünk megbélyegzésével kellő világitásba állítsa.

Mély tisztelettel vagyok,
Kegyelmes Uram,
igaz híved és szolgád:

- *Schuschnigg* közoktatási miniszter szeretné *Hóman* Bálintot vendégül látni a színházi előadáson és utána a fogadáson a Collegium Hungaricumban, ahol *Klebelsberg* szobrát avatják. A színházi előadáson az MTA részéről *Angyal* Dávid, *Császár* Elemér, *Voinovich* Géza és *Berzeviczy* Albert venne részt és a Kisfaludy, ill. Petőfi Társaság képviselői. (MTAKK–RAL 51/1934)
- ^{**} Ld. erre vonatkozóan a *Magyar Figyelő* írásait és a *Prágai Magyar Hírlap*, 1933. július 12-ei(?) cikkét.

*** Nem találtuk írásos nyomát, hogy ezzel a lehetőséggel éltek-e.

*

11. *Budapest, 1934. január 22. és 23.* Dr. **Balogh** Jenő az MTA főtítkára levelei **Berzeviczy** Alberthez, 4000 pengő átutalásáról a Madách síremlékre. – (MTAKK–RAL-25, 26/1934) – Ld. „*Az MTA utalványkönyvei vonatkozó adatai*” c. részt

*

12. *Ravasz* László: Szobrot [Budapesten] Madách Imrének. *Budapesti Hírlap*, 1934. február 2. (26.) sz. (Általános gondolatok a szobor felállításáról, konkrétumok nélkül.) – Ld. a *Függelékben*

*

13. *Budapest, 1934. március 21.* – **Hóman** Bálint **Balogh** Jenőnek, az MTA főtítkárának a budapesti Madách szoborbizottságba való meghívásról. – Ld. a *Függelékben* (MTAKK–RAL-646/1934)

*

14. *Budapest, 1934. március 21.* – **Hóman** Bálint **Horánszky** Lajosnak, a budapesti Madách szoborbizottságba való meghívásról. – (Kerekpecsétes címfej: M. Kir. Vallás- és Közoktatásügyi Ministerium – Minister) (Mágántulajdonban) – Ld. a *Függelékben*

Nem tudni, hogy Horánszky Lajos miért csatlakozott ehhez a bizottsághoz, hiszen éppen elég gondja volt az alsósztrégovai síremlék felállítására. Lehetséges, hogy ezt közbenső megoldásnak látta, (netán Almásyék is sugallták), hogy – mint későbbi leveléből kiderül –, kölcsönt kaphasson a síremlékre. Az sem világos, hogy végül is miért nem valósult meg a budapesti Madách-szobor még 1942-ben sem. Feltehető, hogy itt is pénzügyről volt szó. Jóllehet a Közmunka Tanácsnak is gátló szerepe volt. Érthetőnek látszik, hogy Horánszky Lajos tapasztalatai alapján e tekintetben nem aktivizálta magát. Mindezek természetesen feltételezések. További levéltári kutatások szükségesek ennek kiderítésére.

*

15-24.

**Madách Imre és családtagjainak újratemetési szertartása
1934. július 2-án
ad 1934**

A kriptá új helyen való elkészítése, első lépés volt a síremlék felállítása történetében. (Ekkor még nem volt tudható, hogy azt lelkiismeretlenül készítették el, ami miatt azt 1936-ban újra kellett építeni. Erről az időszakról nincsenek dokumentumok. A további munkálatokról az 1936-os év megfelelő része tájékoztat.)

Az 1934-es újratemetési szertartáson az alábbi notabilitások vettek részt: Giller János dr. a Magyar Nemzeti Párt és a csehszlovák törvényhozás tagja, a losonci Madách Társaság tagja aki a szlovenszkoí magyar kisebbség nevében mondott búcsúztatót; Kéky Lajos pedig az MTA képviselőjében jelent meg. Horánszky Lajos és Harsányi Zsolt a Kisfaludy Társaság nevében volt jelen. Horánszky tartotta az ünnepi beszédet. Kristóff Sándor, a Prágai Magyar Hírlap küldötte a prágai magyar írókat képviselte, Balogh Károly belügyminiszeri osztálytanácsos, mint a költő nővérének unokája vett részt az eseményen. Továbbá ott volt Hridlicska Lajos helybeli evangélikus lelkész. Az egyházi szertartást Serke Ferenc katolikus plébános végezte és mondott beszédet. Giller és Horánszky beszédét alább közöljük.

*

15. 1934. július 2. – Horánszky Lajos gépelt emlékbeszéde, kézírásos javításokkal, Madách hamvainak elhelyezése alkalmából, mely több – alább jelzett – újságban, könyvben megjelent, s a *Magyar Rádióban* is elhangzott. – (MTAKK–Ms-10.741/3)

Közzéteszi:

16. 1934. augusztus

Horánszky Lajos: Madách Imre hamvai mellett. Beszéd Madách Imre hamvainak új sírboltba helyezésekor, Alsósztrégován, 1934. július 2-án. *Budapesti Szemle*, 1934. augusztus. 234.? (681. kötet) 228-229. p.

Midőn elmúlandó porréseid a drága anyaföldbe örök nyugalomra térnek, eljöttünk mi is, a Kisfaludy Társaság küldöttei, hogy régi hűségünkkel áldozunk Neked. Kicsiny a tábor, mely hamvaidat körülveszi, de úgy érezzük, hogy milliók nevében hódolhatunk, áldásra nyíló fohással ajkainkon. Midőn szellemedet idézzük, emlékezetünk visszaszáll a múltba, régi Nagyjainkhoz, akik ott voltak Veled az oltár körül, midőn lángelméd szikrája tüzet fogott. Arany János volt a szikra melengetője, ő volt vezérszavod, midőn a dicsőség babérkoszorúját homlokodra fonta. Azóta megjárta a Titánok útját, szellemed feltört a magasba, hogy a fénykörödben keringő tüzek által terjessze a világosságot és hirdesse a halhatatlanságot.

Egy sokat küzdő, nagy megpróbáltatásokra küldött nemzetnek hagyta Te örökül azt a kincset, mely ma az egész művelt világra fénysugarait szórja. Amit Te nekünk, magyaroknak adtál, az a legnagyobb dicsősége fajunknak, mely általad nagy célokra termett hivatottságát igazolhatja. Nem lehet pusztulásra ítélt nemzet az, melynek forrásaiban ily erők buzognak, ily szellemóriások nem lehetnek a vaksors szeszélyes játékszerei. Te a mi tanúságtevőink közé tartozol, aki hitet tehetsz rólunk. Alkotásod a magyar őserőt, jellemet, nemzethűséged fajunk erényeit hirdeti. Veled, a Te Géniuszoddal a világ bármely ítélszéke előtt büszke önérettel versenyre kelhetünk.

Minthogyha a Te sorsod is nemzetünk sorsát példázná, a Te küzdelmeid útját végigkíséri a szenvedések töviskoszorúja. Téged is a sorscsapások vihara edzett meg arra, hogy nagyot alkothattál, nemzedet tragikuma, lelki gyötrelmeid könnyforrása volt a megtermékenyítés, melyből drága gyöngyöt fakasztottál. Súlyos volt a kereszt, melyet viselned kellett, de méltó volt a jutalom is, mely által fölkenetést nyertél. A Te dicsőséged sugárkévéje átöleli az idők futását. Rajtad a mulandóság nem végezheti el pusztító, enyészetes munkáját. Korszakok elmúlhatnak, világhatalmak rommá dőlhetnek, de Te megmaradsz fénylő

csillagnak az alkotó mindenségben, nekünk örök büszkeségnek, hogy a magyar lélekből sarjadzott ki az, ami halhatatlan szellemednek égbetörő lángsugarakat adott. A küzdve küzdő, bízva bízó emberre Tenmagad vagy a példa, megtestesítve alkotásod fensége, életed tanulsága által.

Hálát adunk a Gondviselésnek, hogy Téged adott nekünk és az ő igazságosító, bölcs rendelkezéseiben megnyugodva mondunk áldást távozó koporsódra. Tőled pedig nem búcsúzunk, mert mi Veled vagyunk és Veled maradunk. Te a mi fényforrásunk vagy, hitünk és küzdelmeink erőssége, buzdítója a reménykedőknek, akik hisznek a Feltámadásban.

*

Az eseményeket ismertetik és részleteket közölnek az alábbi írások. (Újságkiadások):

17. 1934. július 3.

Új sírboltba helyezték Madách hamvait. *Horánszky Lajos* [és *Giller János*] *emlékbeszéde* Madáchról. (Madách Lola [helyesen: Flóra. Ld. a bevezető 24. sz. jegyzetét] a költő unokája az ősi kastély parkjában új családi kriptát építtett.) *Budapesti Hírlap*, 1934. július 3. Kedd. 3. p.

A Losonci Madách Társaság elnöke, *Giller János* az alábbi beszédet mondta ez alkalomból:

„A Szlovenszkon kisebbségi életet élő magyarság az anyaország magyarságával együtt büszkén vallja a magáénak a nagy költőt és gondolkozót: Madách Imrét! Felujjongott a mi lelkünk is, amidőn a közelmúltban Madách halhatatlan műve, Az Ember tragédiája bevonult a világirodalom színpadára és méltó és kegyeletes ünnepségben részesült az anyaországban és azon kívül is ez a nagy alkotás és annak nagy költője.

Éppen mi, Szlovenszkon élő magyarok tiltakozunk minden olyan törekvés ellen, mely Madách Imrét a magyarságtól elvenni és őt szlovák költőnek és szlovák születettnek akarja beállítani. Szlovenszko földjén született, de magyar-nak! Mi is Szlovenszko földjén születtünk, ez a mi honi földünk is, mégis büsz-

kén valljuk magunkat magyarnak! Honi földből emeltük ki Madách Imre hamvait és honi földben helyezzük el végső nyugvó helyére. A nagy géniusz szelleme hassa át a mindenhol élő magyarságot és egyesítsen bennünket magyar fajunk szeretetében és közös kincsünk, nemzeti kultúránk ápolásában, Nagy Madách Imre: a hazai földben békén pihenjenek hamvaid!”

18. 1934. július 3.

Madách-temetés Sztregován. *Horánszky Lajos* beszéde. 8 *Órai Újság*, 1934. július 3. (Kedd), 7. p.

19. 1934. július 3.

Mohácsi, Jenő: Imre Madáchs zweites Begräbnis. *Pester Lloyd*, 1934. július 3. (Dienstag) 8-9. p. – (Uő: Madách Imre második temetése. *Pesti Napló*, 1934. 147. (július 3.) sz. 10. p.

20. 1934. július 3.

Harsányi Zsolt: Madách Imre hamvai. – []: Tudósítás az ünnepségről és *Horánszky Lajos* beszédéről. *Pesti Hírlap*, 1934. július 3. (Kedd) 6. p.

21. 1934. július 8.

Madách-temetés Alsósztrégován. *Nógrádi Hírlap*, 1934. július 8. (27.) sz. 1. p.

22. 1934. augusztus

Horánszky Lajos: Madách Imre hamvai mellett. Beszéd Madách Imre hamvainak új sírboltba helyezésekor, Alsósztrégován, 1934. július 2-án. *Budapesti Szemle*, 1934. augusztus. (681. kötet) 228-229. p.

23. (1936)

Ld. még: a Kisfaludy Társaság évlapjai-ban (LIX. 1936. 385-386. p.) megjelent tudósítást (*Horánszky Lajos*: Madách Imre hamvai mellett c. beszédével és *Giller János* megemlékezésével.)

Továbbá: Kéky Lajos titkári jelentése az **1935. február 10-i** ünnepélyes közgyűlésen. In: *Kisfaludy Társaság évlapjai*. LIX. 1933-1936. 95. p.

„Bensőséges kegyelettel, szívünk szerint áldoztunk nagyjaink emlékének is. Már két esztendővel ezelőtt lelkes mozgalmat készített elő Társaságunk *Madách Imre emlékének* méltó megörökítésére, első sorban hamvainak az ő nagyságához méltóbb sírboltba történő áthelyezésére az alsósztregovai kis falusi temető egyszerű kápolnácskájának omladozó sírboltjából. Társaságunk kötelezve érezte magát ennek a kegyeletes szolgálatnak a végrehajtására s a Magyar Tudományos Akadémia nagylelkű anyagi támogatásával Madách halálának 70. évfordulóján elkészülvén a Madách-kastély ősi parkjának egy elbűvölően szép pontján az új sírbolt, a hamvak átvitele [1934.] július 2-án történt meg feledhetetlen ünnepély keretében. Társaságunk képviselőjében Horánszky Lajos, Harsányi Zsolt és Kéky Lajos tagok jelentek meg s Társaságunk kegyeletét Horánszky Lajos tolmácsolta. [Ld. az évlapok 385-386. oldalait.] Megrázó, feledhetetlen élmény volt ez az ünnepély az elrabolt magyar föld fojtogató légkörében. Amennyire megrendült lélekkel láttuk az enyészet diadalát a halandó test felett, annyira emelkedett érzéssel gondoltunk a lángelme remekművének halhatatlanságára.”

Gratuláció:

24. – *Bodrog-Kisfalud, 1934. július 3.* –Kézírásos levelezőlap **Berzeviczy** Alberttől, nevének nyomtatott jelzésével, de saját kezű aláírással **Horánszky** Lajoshoz. – (Magántulajdonban)

Kedves Barátom!

Tegnap este itt vőmnél [br. Schell Ernő] a Rádióban pompásan hallottuk a sztregovai kegyeletes ünnepély részletes leírását és a Te beszédedet – azt hiszem – egész terjedelemben. Beszéded gyönyörű volt, szívből gratulálok és köszönöm, hogy Kisfaludy-Társaságunk érzelmeit oly méltón és fényesen tolmácsoltad! Az Akadémia részéről, azt hiszem Kéky volt ott, de úgy látszik nem beszélt, fölösleges is lett volna, a Te beszéded mindent kifejezett! Öröm-

mel látom, hogy a csehek részéről kellemetlenkedés nem történt. – Én 7-én már Berzeviczén leszek; köhögésem még mindig nem múlt el. Ismételt gratulációmmal és köszönetemmel melegen üdvözöl

régi hív barátod

Feleségem is gratulációját küldi.

1935

25. Sopron, 1935. január 12. – **Simon** Elemér főispán levele **Horánszky** Lajosnak – Kerek bélyegző: Sopronvármegye és Sopron sz. k. város főispánja. (Magántulajdonban) – Ld. a *Függelékben*

*

26. 1935. február 10. Kéký Lajos titkári jelentését ld. a 23. sz. dokumentumnál

*

27. Budapest, 1935. augusztus 9. – **Ravasz** László püspök gépelt levele **Horánszky** Lajoshoz a Dunamelléki Református Püspök körbélyegzős felzettel. Hiv. sz. 1456-1935 – (Magántulajdonban)

Tárgy: a Madách-mauzóleum ügye. (Horánszky Lajos levele nem lelhető fel.)

Méltóságos

Horánszky Lajos úrnak

Tisztelt Barátom!

A Madách-Mauzóleum ügyében írt nagybecsű leveled tartalmát másolatban közöltem a Madách-Szoborbizottság kiemelkedő tagjaival. Előtted úgy is ismeretes – és kértem a titkár urat, hogy a legközelebbi ülés tárgysorozatába

vegye fel. Azt hiszem, a rendkívül fontos ügynek mindnyájan a legnagyobb figyelmet kívánjuk szenteltetni.

Fogadd kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását

*

28. Berzevicze, 1935. augusztus 11. – Berzeviczy Albert kézírásos levele (névének felzetével) **Horánszky** Lajoshoz. – (MTAKK–Ms-10.741/14)

Tárgy: Rövid beszámoló a síremlék helyzetéről. (Ravasz László püspök levelét ld. 1935. augusztus 9.-én a 27. és 1936. december 15.-én a 61. számú tételt.)

Kedves Barátom!

[...] Nagyon szívémen fekszik a Madách-síremlék ügye. Nem tudom volt-e már módod Ravasszal beszélni? Rettentő botrány fog válni a dologból, ha a Maszaryk-Akadémia majd világgá fogja kürtölni, hogy ők akartak síremléket állítani, és ezt mi magyarországi magyarok megakadályoztuk!

[A levél még foglalkozik a sajtóviszonyokkal, személyes kéréssel s a Magyarországról támogatott *Prágai Magyar Hírlap* írásaival, ám az anyaország iránt nem lojális külpolitikai tudósításaival.]

*

29. Berzevicze, 1935. szeptember 8. – Kézírásos levél Berzeviczy Albert felzetével **Horánszky** Lajosnak – (Magántulajdonban)

Tárgy: a Madách síremlékről. (Sem a Gömbös Gyulához írt levélről sem az általa említett kijelentéséről nincs bővebb információnk.) – Ld. még a 27., 28. sz. leveleket.

Kedves Barátom!

[...] Engedd meg, hogy visszatérjek a Madách síremlék kérdésére is. Félek, hogy nagy botrány lesz belőle és látom, hogy Ravasz László nem törődik a dologgal. Ne tegyünk kísérletet a Kisfaludy Társaság részéről egy levéllel fordulni Gömböshöz, hivatkozva az ő kijelentésére a Felső ház pénzügyi bizottságában? Talán beszéld meg a dolgot Kékyvel.

Régi barátsággal üdvözöl híved

*

30. Pozsony-Bratislava, 1935. december 17. – Rigele Alajos kézírásos levele **Telcs** Edéhez a művész kiválasztásáról. – (MTAKK–Ms-10.741/63)

Tárgy: Rigele köszönetnyilvánítása. (Ebből a levélből egyértelműen megállapítható, hogy Telcs Ede ajánlotta Rigele Alajost Horánszky Lajosnak. – Sajnos a Rigeléhez írt levelek fellelési helye ismeretlen.)

Igen tisztelt Kolléga Úr!

Köszönettel vettem nagybecsű sorait, melyekből örömmel láttam, hogy még emlékszik rám. Fogadja hálás köszönetemet, hogy Horánszky úrnak ajánlott, kinek szíves látogatását érdeklődéssel várom. Címem Štefanik út 27/a. Lakásom és szerény kis „műhelyem” ugyanabban a házban van.

Kedves levele felidézte bennem a *régi közös* emlékeket, sajnos az idő kereke azóta nagyot fordult, s hozzá nem éppen előnyünkre. Remélem és kívánom, hogy a sors igen tisztelt Kolléga úrral nem olyan mostohán bánt.

Igen örülnék, ha többet is hallhatnék Önről és maradok, szíves figyelmét még egyszer köszönve

kiváló tisztelettel igaz híve

1936

31. Budapest, 1936. január 21. – **Berzeviczy** Albert gépelt levele (nevének felzetével) **Horánszky** Lajoshoz – (MTAKK–Ms-10.741/15)

Tárgy: A síremlék költségei. (Az említett 17-i levél fellelési helye ismeretlen.)

Kedves Barátom!

Habár időközben telefonon beszéltünk, f. hó 17.-ről kelt nagybecsű leveledre válaszolva írásban is közölni kívántam, hogy a Madách-síremlékre vonatkozó terveidet minden részükben helyeslem, s amikor szükséges lesz, szívesen fogok a további összegek utalványozása érdekében ismét közbenjárni. A Kisfaludy-Társaság legközelebbi ülésén légy szíves erről a dologról illetékes jelentést tenni!*

Meleg barátsággal köszönt régi híved

*

32. Pozsony, 1936. február 18. – **Rigele** Alajos kézírásos levele **Telcs** Edéhez – (MTAKK–Ms-10.741/65-66)

Tárgy: Az emlékmű tervezetei, két fényképmelléklettel

Igen tisztelt Barátom!

Megbeszélésünk alapján két tervezetet mintáztam, melyet azon kéréssel küldök el Neked, igen tisztelt Barátom, hogy ezeket megbírálni és véleményed róluk esetleges korrektúráddal velem tudatni méltóztassál. Ha lényeges kifogásaid nincsenek, úgy légy szíves és mutasd őket Horánszky igazgató úrnak, hogy ők a két tervezet közt választhassanak.

Költségvetést még nem szereztem be, mert ez természetesen csak a helyszíni szemlén megállapított nagyság után írhatom ki. Már most arra kérek, légy szíves Horánszky úrral tudatni, hogy a helyszíni szemlét március havára halasztom el, mert egyrészt nagyon rossz időjárásunk van, még korán sötétedik és így a sablon elkészítését és felállítását egy nap alatt elintézni nem tudnók, másrészt sürgős „postamunkám” akadt és így hosszabb időt nem szakíthatok magamnak. – Giller dr. úrral még annak idején beszéltünk a helyszíni szemle időpontjáról, és ő is a mellett volt, hogy ezt a tavaszi napok beálltával ejtsük meg. Az augusztusi terminust minden esetre betartom.

Még egyszer köszönöm szíves jóindulatodat és fáradozásodat, melylyel (!) engem e megtisztelő megbízáshoz juttattál és támogattál. Nagybecsű kritikát és véleményedet várva, maradok kiváló tisztelettel, hálás híved

[Az MTA Kézirattárában őrzött két változat fényképe]:

*A Kisfaludy Társaság jegyzőkönyveiben erre a jelentésre – ebben az időszakban – nincs utalás.

1. kép: SASMADARAT ÁBRÁZOL, REPÜLÉSRE KÉSZÜLŐDVE EGY OSZLOPON, AZON A MADÁCH-RELIEF BAL FELÉ NÉZ. LENT MAGÁNYOS FÉRFIALAK LÁTHATÓ.

2. kép: ALACSONYABB OSZLOPON KITÁRT KAROKKAL ÉGBE TÖRŐ IFJÚ, AKIRŐL A LEPEL KÖNNYEDÉN OMLIK LE (KONTRASZT!) EZEN AZ OSZLOPON SZINTÉN RELIEF, DE AZ JOBBRA NÉZ. LENT MAGÁNYOS FÉRFIALAK LÁTHATÓ

3. Budapest, 1936. március 1. – **Horánszky** Lajos gépelt másolati levele **Rigele** Alajoshoz.

Tárgy: A síremlék anyaga és átadása – (MTAKK–Ms-10.741/4)

T[isztelt] Művész Úr!

[Telcs Edéhez intézett február 18-i (32. sz.)] levelét megkaptam a fényképekkel együtt, melyet küldeni szíves volt. A kép valóban nagyon szép alkotást ábrázol, a művész büszke lehet rá.

Tervét helyeslem s arra kérem, hogy amint az időjárás megengedi végezze el a terepszemléletet és küldje be a költségvetést. Ragaszkodom az alakhoz, melyet bronzba öntve kívánnám megörökíteni. Az oszlopot nem szükséges szürke márványból csinálni, mert ez a költségeket nagyon megdrágítaná. Legyen szíves erre vonatkozólag is javaslatot tenni.

A mű megalkotására van idő őszig. A fődolog az, hogy ebben az esztendőben Mindenszentek napjáig a síremlék kész legyen. Azt hiszem, hogy ez bőségesen elég idő. A sietésre nincs szükség, mert hiszen egy ilyen alkotásnál kis késedelem nem jöhet kérdésbe, a fő az, hogy a mű sikeres legyen. Meg vagyok győződve róla, hogy Ön a feladatot szépen fogja teljesíteni.

Kiváló tisztelettel*

34. Budapest, 1936. március 5. – Ottlik György levele Horánszky Lajosnak (Kézírással) – Levélcímfej: Nouvelle Revue de Hongrie, Directeur – Ld. a *Függelékben* – (Magántulajdonban)

*

35. Pozsony, 1936. március 14. – Rigele Alajos kézírásos levele Horánszky Lajoshoz – (MTAKK–Ms-10.741/39)

Tárgy: a költségvetés feltételei. (Rigele beszámol Telcs Ede értesítéséről, hogy a szoborállító bizottság az égbe törő ifjú tervét fogadta el.)

Mélyen tisztelt Igazgató Úr!

Telcs kolléga úr e napokban arról értesített, hogy a t. bizottság a két (fényképpen) beadott tervem közül az égbe törekvő ifjút elfogadta és felszólított, hogy a költségvetést adjam be. De ezen költségvetést csak az emlékszobor magasságának megállapítása végett tartandó helyszínszemle után tudom összeállítani.

Dr. Giller ügyvéd úr kívánságának megfelelően a szemlét e hó végén vagy április első napjaiban, a jobb időjárás beállta után fogják megtartani. Addig is szíves türelmüket kell kikérnem.

Együttal bátor vagyok Nagyságodnak Pázmány Cardinalisnak, a pozsonyi dómszentélyben levő epitaphiumáról felvett fényképet mellékelni [melyet e kötet bevezetőjében láthatunk], mivel Telcs kolléga úr bizalmasan közölte velem, hogy ez a szobor tetszését nyerte el.

Abban a reményben, hogy azt szívesen elfogadja, maradok mély tisztelettel Nagyságod kész híve

Rigele Alajos szobrászművész

36-41. Művészi tervek

A most következő (36-41. sz.) dokumentumok szorosabb egységet képeznek, ugyanis a síremlék alkotójának művészi szempontjaiba és érlelődési periódusába engednek bepillantani, valamint Telcs Ede és Rigele Alajos gyümölcsöző, baráti együttműködésére világítanak rá, miközben Rigele megőrzi önálló arculatát. (Ld. még a 36. sz. tételt.) A síremlék készítésének minden egyes fázisa körültekintő tervezésre vall.

A 40. sz. tervezet valószínűen Telcs Ede tollából a május 14. előtti napokból datálódik, de a 41. sz. Rigele tervezettel szorosan összefügg. Ezért ebben az esetben, a következő hat dokumentumnál nem az időrendet, hanem a téma egymáshoz kapcsolódását vettük figyelembe.

*

36. Bratislava, [Pozsony], 1936. május 14. – Rigele Alajos gépelt levele Telcs Edéhez – (MTAKK–Ms-10.741/64)

Tárgy: A Madách-emlékmű költségvetése

Igen Tisztelt Barátom!

Mindenekelőtt bocsánatodat kell kérnem, hogy ily soká nem hallattam magamról és k. levedre is csak most válaszolok, de nagyon súlyos időn mentünk keresztül. Feleségem állapota egyre rosszabbodott, úgyhogy klinikai kezelés alá kellett őt venni, hetekig kórházban feküdt nagyon válságos állapotban, úgyhogy nem hagyhattam őt el. Képzelted, hogy mennyire visszamaradtam sürgős terminus munkáimmal, éjjel-nappal dolgozom, hogy legalább a legsürgősebbet elintézni tudjam.

Hála Istennek feleségem ismét odahaza van, lábadozik s én bepótolni igyekszem az elmulasztottakat. Ily körülmények között nem jutottam még hozzá, hogy a Madách emlékkal eredményesen foglalkozzam. Írtam Giller doktor úrnak, hogy f. hó 23-án Stregovára utazom fiammal, hogy a helyszíni szemlét megejthessük. Most vasárnap nem utazhatok, mert leányomnak lesz esküvője.

Hazajövet referálok Neked megállapodásunkról, bekérem a költségvetést s beküldöm Nektek. Aztán gőzerővel nekiállok a modellálásnak, hiszen a mű már kiérlelődött bennem. Bronzöntőmnél érdeklődtem, ők egy hónap alatt szállítják az öntvényt, úgy hogy feltétlenül elkészülünk augusztusig.

Nagyon kérlek, nyugtasd meg Horánszky igazgató urat és add neki tiszteletemet.

Téged meleg szeretettel üdvözöl

*

37. [Pozsony], 1936. június 4. – Rigele Alajos kézírásos levele **Telcs** Edéhez (7 fénykép)

Tárgy: Beszámoló a helyszíni szemléről, s fényképmelléletek a készülő szoborról. – (MTAKK–Ms-10.741/65-72)

Igen tisztelt Barátom!

Legfőbb ideje, hogy ismét életjelt adjak magamról és a Madách-émlék ügyében informáljalak. Május 24-én fiammal Stregován voltam kissé széjjelnézni. Hát bizony a nagyszerű környezet megkívánja, hogy a szobor magasságát emeljük. 3.60 m magasságban állapodtam meg; a talapzatot nagybecsű tanácsod szerint szintén emeltem.

Mellékelten néhány felvételt küldök a szobor $\frac{1}{4}$ valódi nagyságban készített mintája után. Egyelőre még agyagban hagytam ezt meg, hogy n.b. tanácsodat kikérve, esetleges változtatásokat eszközölhessek. Nagyon kérlek tehát, hogy véleményedet rövidesen megírni szíveskedj. Mozgalmas drapériát gondolok, mely a test nyugodt ívelésével már szymbolikusan [sic!] is ellentétben áll. Sok vágyakozást igyekeztem belevinni, s azt hiszem ez sikerült is.

A költségvetéseket kiadtam, hamarosan várok választ rájuk. Ha ez befut, egy kis beszámolóval és fényképekkel együtt leküldeni akarom őket Horánszkyéknak, legszívesebben a Te kezeden keresztül s már előre kérlek e szívességre. A Te „bábáskodásod” mellett remélem, simán születik majd meg az emlékmű.

Szíves észrevételeidet előre is köszönve maradok
hálás híved

[Az 1. kép a család, a 2-4. az *MTA Kézirattára* tulajdonában:

1. kép: Égbetörő ifjú – leomló lepel. Így az ifjú szinte lebeg.

2-6. kép: A szobor a hátsó tartó vassal, különböző nézetekből. (A Képek közül a 4-6. képet, hasonlóságuk miatt itt nem adjuk közre.)

7. kép: Az átszellemült arc.]

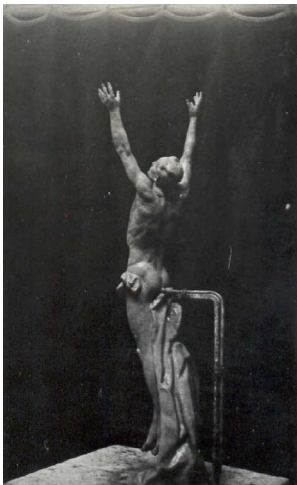
1. kép

7.kép

3. kép

4.kép

38. Pozsony, 1936. június 20. – Rigele Alajos kézírásos levele **Horánszky** Lajoshoz (Melléklet: 6 db fénykép, 1 tervezetrajz, valamint rajzok /ld. a 39. és 40. sz. tételnél/ és költségvetés /ld. a 41. sz. tételnél/) – (MTAKK–Ms-10.741/40-46)

Tárgy: A síremlék tervezete és költségvetése

Mélyen tisztelt Igazgató Úr!

Mellékelten bátor vagyok a Madách-emlék tervezetét és költségvetését elküldeni; a költségvetések eredetijét nem csatoltam, de ezek természetesen bármikor sz[íves] rendelkezésükre állnak. A kőminták többszöri sürgetésem dacára eddig még nem érkeztek meg, azonban, amint kézhez kapom, azonnal elküldöm őket.

Könnyebb elképzelés végett a tervrajzhoz egy fotomontage-t és a környezetről egynéhány felvételt csatoltam, valamint az ¼ valódi nagyságban elkészített agyagminta fényképeit is. Az *MTA Kézirattárában lévő fényképeket* (10.741/41-46) ld. a következő oldalakon]:

FÉNYKÉPEK

1. Fénykép nyírfakerítéssel az alap elkülönítve. (Távlat nélkül.) (Ezt építik át /45/)

2. (Sérült) fénykép: dús fák között az agyagminta. (46)

3. Fénykép nyírfakerítéssel az alap elkülönítve. (Távlat a közeli dombok.) (Ezt építik át /44/)

4. Fénykép, az alap elkülönítve távoli felvételtől. A sír helye (43)

5. Fénykép a környezetről, a sír helye az országútról. (42)

6. Fénykép a környezetről, kilátás a sírről az országútra. (41)

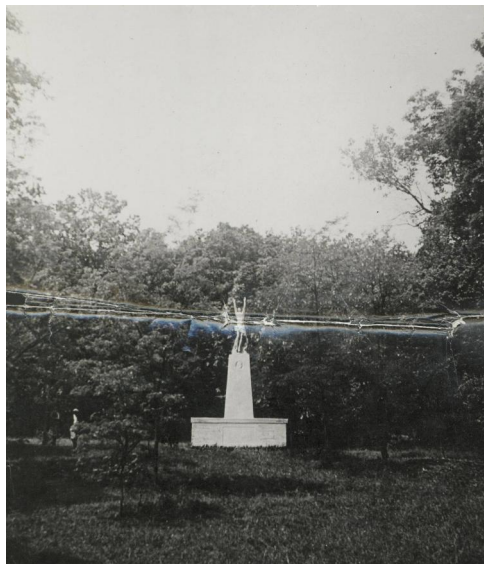
Kérem i. t. Igazgató urat, hogy jelentésemet szíves pártfogásába vegye és az illetékes helyen is előterjessze. Egyben arra is kérem, hogy szíves elhatározásukról engem lehetőleg mihamarabb értesíteni szíveskedjenek, mert a munkát már el kell kezdenem, ha a megbeszélt terminust be akarom tartani.

A mai postával költségvetésem kópiáját Giller János dr. úrnak is elküldöm, hogy ő is teljesen informálva legyen.

Magamat még egyszer szíves pártfogásába ajánlva maradok
kiváló tisztelettel
kész híve

1. kép

2. kép

3. kép

4. kép

5. kép

6. kép

Keresztmetszeti rajz oldalról. Jelzi a vasbetont, az oszlop (sraffirozva) és az alapzat egyes részeit. (Rigele László tervrajza)

40. (MTAKK–Ms-10.741/47)

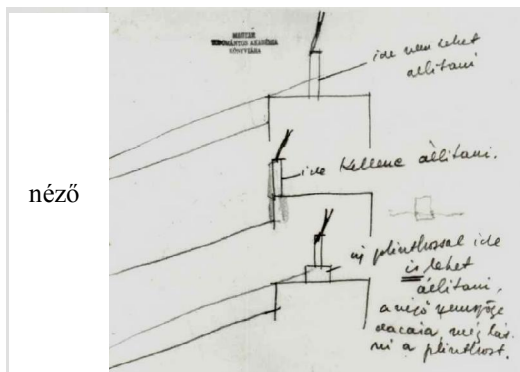
Ez az írás valószínűen Telcs Ede korábbi javaslatát mutatja be, hiszen Rigele ezt Telcsnek június 4-én megköszönte. Az írás végén pedig javasolja, hogy a művészre, azaz Rigelére kell bízni a végső megoldást, aki csak részen vette figyelembe a javaslatokat.

A régi Madách kriptá lejtőn fekszik. Kb. 6 m széles lehet és 1-1.5 m magas. Ha erre 1.20 m magas új kriptát emelünk, ennek tömege majdnem 2,5x7 m nagyságú lesz. Ezt lehetetlen úgy felhasználni, hogy közvetlen talapzata legyen a szobor-postamensnek [oszlopszéknek]. A figurához mért postamens semmi esetre sem lehet több 70-80 cm-nél, úgy hogy számszerűleg is kilencszerese a kriptá. Perspektívában pedig természetesen az alacsonyabban, tehát a nézőhöz közelebb fekvő kriptatömb fog még jobban kidomborodni. E tömbbe már azért sem lehet közvetlenül a stélát (sztélét, oszlopot) komponálni, mert csak egészen a szélére lehetne elhelyezni. Minél beljebb helyezzük a kriptá felületén, annál több vágódik el a felfelé jövő néző szemszöge által a szoborpostamensből.

Helyes lenne a felmagasított kriptát mintegy talajnak felhasználni és erre új kompozíciót állítani megfelelő kisebb (!) plinthosszal. A plinthoszt aszerint lehet magasítani, ahogy nagyobbodik a postamens távolsága a néző oldala felől eső kriptaszéltől. A kriptára helyezendő új kompozíciót a művészre kell bízni.

RAJZ A PLINTHOSZ (OSZLOPLÁBAZAT) ELHELYEZÉSÉVEL KAPCSOLATBAN:

1. Ide nem lehet állítani.
2. Ide kellene állítani.
3. Új plinthosszal ide is lehet állítani. A néző szemszöge dacára még látni a plinthoszt.

41. 1936. VI. 20. (MTAKK–Ms-10.741/50)

Rigele Alajos: Madách Imre síremlékének tervezete

A felállítandó Madách-síremlék ügyében f. év május 23-án [korábbi levélben: 24-én] Stregován voltam, hogy a helyszíni szemle alapján a szobor és a talapzat nagyságát megállapíthassam. Az emlékmű felállításának helye igen megfelelő, szelíd lejtő legmagasabb pontján, az országútról már messziről látható, mint azt a (a 38. sz. dokumentum 5.) I. kép[e] mutatja. Az országútról esetleg később utat lehetne átvágni egyenesen az emlék irányában, lépcsők sorozata még emelné az emlékmű monumentalitását.

Magát a sírhelyet igen elhanyagolt és méltatlan állapotban találtam, a betonfedőlap repedezett, falai nedvesség ellen izolálva nincsenek, úgyhogy felülről-alulról szivárogozik bele a víz, s amint megállapítottuk, egészen a föld színéig vízzel van tele. Fáj a gondolat, hogy Madách Imrének és hozzátartozóinak hamvai víz alatt egyszerű fakoporsóban nyugszanak. A csapzott és igénytelen sírhely megjelenésében is mindenképpen méltatlan Madách

Imre emlékének. Egy ismeretlen látogató nagyon helyesen fejezte ki ezt a ceruzával a sírhelyre ráírt két sorral:

*„A sírod kicsi, elhagyatott, nem övez körül fények glóriája.
De belőle messze ragyog az ember tragédiája.” T. A.*

Bátorkodom tehát a mellékelt vázlat szerint a sírbolt átépítését ajánlani, erre költségvetést is kértem már és remélem, hogy ezen aránylag csekély összeg előteremtése nem ütközik áthághatatlan akadályba.

Egyszerűség és olcsóság szempontjából a meglevő krypta oldalfalait mint alapokat meghagynám, belül döngölt földdel feltölteném, az oldalfalakat 1.10 m magasságig külső vakolat nélküli terméskőfallal felfalaznám, erre erősen vasalt vasbetonlemez kerülne. A most már föld feletti kryptát (!) nedvesség ellen jól szigetelném. Az öt koporsó egymás mellett nyerne elhelyezést, középen a költő hamvaival. A nyílást azután elfalaznók és egy csiszolt gránitlappal [esetleg felírással] elzárnók. Szükséges lenne az átépítés azért is, hogy a szobrot a sírhelyre ráhelyezni lehessen, ezáltal nagyon hatásosan emelkednék ki a környezetből és szervesen összekapcsolódna a sírhellyel, míg ha a szobrot a sír mögött helyeznők el, a talapzat egy része mindig eltűnne. Szimbolikusan is szebb az ajánlott elhelyezés, közvetlen Madách sírjából emelkedik ki az Ember égbevágó lelke.

Az emlékmű megtervezésénél a lehető legegyszerűbb eszközökkel monumentalitásra törekedtem, minden teatralitás nélkül, hiszen Madách egyénisége is minden póz nélkül való. Az alak nyugodt ívelését szembehelyezni akartam a lehulló mozgalmas drapériával, mely minden földiességet szimbolizálna. Mint a mellékelt foto-montage-ból is látható, a környezet nagyobbbszabású emléket kíván, a szobrot ezért 3,6 m magassággal gondolom megfelelőnek.

Alábbiakban a professionisták nálam elfekvő költségvetései és a saját számításaim alapján az emlékmű összköltségét állítottam össze. Árajánlatokat több oldalról kértem és a legmegfelelőbbet választottam ki.

Ha azonban a sírbolt átépítését nem lehetne keresztülvinni, akkor az alapösszeghez 500 K€ járulna a szobortalapzat elkészítéséért.

Alternatívaképpen a talapzat burkolására 8 cm vastag homokkőlapokat is felvettem költségkiírásomba, ennek ára Kč 5900, a travertini 7200 helyett.

– [Mindkettőből mintát fog küldeni.]

1. Heim gipszöntőnek az agyagszobor leöntéséért	1.000.00 Kč
2. Fr. Anyž prágai bronzöntőnek a bronzba öntésért	19.600.00 Kč
3-8. vasbetonmag, gipszminták, szállítás Cziffery Viktor kékkői építőmesternek a vasbetonmag elkészítéséért	1.860.00 Kč 8.622.80 Kč
Horn K. kőfaragócég ajánlata a talapzat 5cm-es travertinnal való burkolásáért	7.200.00 Kč
9. Saját kiadások (utazások, fénykép, levelezés)	1.000.00 Kč
10. Tervezés és szobrászati munka	10.000.00 Kč
11. Madách Imre portrédomborművéért	3.000.00 Kč
3% forgalmi adó	1.522.80 Kč
Részösszeg:	52.282.80 Kč
12. Cziffery építőmester munkája	4.300.00 Kč
13. Gránittábla	540.00 Kč
3% forgalmi adó	145.20 Kč
Részösszeg:	4985.20 Kč
Összesen:	57.267.00 Kč

Tekintettel arra, hogy úgy a bronzöntő, mint az iparosok a megrendelés átvételekor előleget kérnek, úgy abban az esetben, ha jelen költségvetésem elfogadtatnék 12.000 Kč á contot kérek, melyet a következőképpen osztanék el:

Előleg:

Heim gipszöntő:	1.000 Kč
Horn kőfaragó:	3.000 Kč
Cziffery építőmester:	2.000 Kč
Anyž bronzöntő:	4.000 Kč

Saját:
Összesen:

2.000 Kč
12.000 Kč

4-6 hét alatt az iparosok munkáikkal elkészülnek, akkor az átvételnél kifizetnők számláikat, én a honoráriumommal a mű teljes befejezéséig és felállításáig várok és csak az üggyel járó készkiadásaimra kérek fedezetet. Minden pénzfelvételnél pontos elszámolást természetesen küldök.

Madách Imre portréjának megmintázásához sajnos itt a megfelelő arcképet szerezni nem tudtam, sőt Stregován sem találtam, kérem tehát szíveskedjenek nekem ezeket beszerezni. Én ugyan csak egy hiteles Madách-képről tudok, mely a költőt háromnegyed-profilban ábrázolja, de talán létezik más kép is. Főleg profilképet szeretnék, mert ilyen nézetben akarom a portrét elkészíteni.

Midőn remélem, hogy levelem egyes pontjaival egyetérteni méltóztatnak, nb. válaszukat és a számomra igen megtisztelő megbízást várom és vagyok kiváló tisztelettel

Rigele Alajos

ak. szobrászművész

*

42-47. Költségvetés

E dokumentumok főképp a költségvetésről, s annak lebonyolításáról szólnak, de itt kell mindenképpen utalnunk még az 50., 52., 53., 55., 56., 58., 62., 65., 68., 71., 72., 73., 76., 79. sz. tételekre, melyek, más témák mellett, szintén a költségvetéssel, illetve a kifizetésekkel foglalkoznak, ám a későbbi időszakból. – A 41 sz. tétel a költségvetés mellett részletesen szól a művészi elképzelésekről, ezért azt a „Művészi tervek” részben találjuk meg. Fel kell hívnunk a figyelmet arra, hogy esetenként az egyes költségvetési tételek – ha csekély mértékben is – eltérnek egymástól, ami abból adódhatott, hogy a pengő és a korona átváltási aránya változott. Továbbá az időközben felmerült újabb kiadások, illetve a takarékosági intézkedések is befolyásolták a végösszeget. Láthatjuk azt is, hogy mennyire nehéz volt a hiányzó összegeket előteremteni.

42. Budapest, 1936. június 23. – Horánszky Lajos gépelt másolati levele **Rigle** Alajoshoz – (MTAKK–Ms-10.741/4)

Tárgy: A költségvetés, a szerződés, a rosszul kivitelezett sírhely

Tisztelt Művész Úr!

Megkaptam [június 20-i, 38. sz.] levelét, valamint az annak kapcsán beküldött költségvetési tervezetet, melynek alapos részletessége átgondolt és megfontolt munkáról tanúskodik. Telcs barátunkkal érintkezésbe fogok lépni és megbeszélem vele az ügyet, de ez csak a hétvégén történhetik, miután Telcs ezidő szerint Sopronban tartózkodik és csak péntekre érkezik haza.

Azt hiszem, hogy a közös megállapodás szükségessé fogja tenni az Ön személyes ideutazását, melyre nézve meg fogja kapni az értesítést.

A tervezet költsége mint látom túlhaladja az anyagi erőnket, mellyel rendelkezünk. Mindössze tízezer pengőt tudunk összegyűjteni és ezzel szemben az Ön tervezete, az árfolyam átszámításával, majdnem tizenkétezer pengőt fog kitenni. Ezt valamiképpen át kell hidalni, mert sajnos nincs kilátásunk arra, hogy további anyagi támogatást találhatnánk. Viszont a tervnek sem szabad csorbát szenvednie, úgy a művészi kivitelnek, mint a munkának tökéletesnek kell lenni. Azt már előre is jelezhetem, hogy tervezetét művészi szempontból elfogadjuk.

Én nem fizetek Önnek más pénzben, mint pengőben. Hogy Ön azután tisztelt Művész Úr ezzel miként rendelkezik, azt belátására bízunk. Mindezeket szóbelileg megtárgyaljuk. Azt hiszem, hogy nyolc-tíz napon belül megkapja értesítésünket, úgy hogy a szerződést itt tartózkodása alkalmával nyélbe ütjük, s a munka úgy a jövő hét folyamán megkezdődhet. A sietésnek nincs sok értelme, én csak azt óhajtanám, hogy az emlékmű ez évben, mondjuk halottak napjára elkészüljön. Erre majdnem négy hónap áll rendelkezésére, s ez alatt úgy a szobrászati munka, ércbeöntés, mint a kőfaragás megtörténhetik. Azt

hiszem, hogy a már kész emlékmű két-három hétnél több időt nem vesz igénybe.

Más kérdés azonban a sírhely rögtöni rendbehozatalának szüksége, melyre vonatkozólag tisztelt Művész Úrnak már most felhatalmazást adok. Nagyon kérem, hogy az Ön terve alapján előterjesztett kriptarendezést azonnal megkezdetni szíveskedjék, a mai szerencsétlen állapotot egy napig sem szabad eltűrni. Megjegyezni óhajtom azonban, hogy a krypta végleges bezárása nem lesz eszközölhető, mert, mint tudom, a család tagjai közül még néhányan, többek közt a költő unokája oda akar eltemetkezni.

Nem értem, hogy ez a nyomorúságos állapot miért következett be. Én magam két évvel ezelőtt intézkedtem a hamvak átszállításáról a régi temetőből. A család által a sírhelyet is elkészíttettem, s midőn azt előzetesen magam megvizsgáltam, a betonmunkát szilárdnak találtam. Nem lévén azonban szakember, természetes, hogy elkerülhette figyelmemet valamiféle hanyagság, ami annál sajnálatraméltóbb, mert az ehhez szükséges pénzt is nekem kellett összekoldulnom.

Bármi történt is, ezen most már nem sopánkodhatunk, itt cselekedni kell és pedig sürgősen. Az elkészítendő emlékműnek már a helyreállított sírhely felett kell elhelyezést nyerni. Kérem tehát azonnali, gyors intézkedését.

A kőmintákat megkaptam, de azok nagyon lyukacsosnak látszanak, erre nézve is majd megállapodunk.

Szíves üdvözlettel vagyok, tisztelő híve

*

43. Budapest, 1936. június 23. – Horánszky Lajos gépelt másolati levele **Giller János** ügyvédhez – (MTAKK–Ms- 10.741/75)

Tárgy: Felkérés a síremlék munkálatainak ellenőrzésére

Kedves Barátom!

Végre megkaptam Rigelétől a tervezetet, s mint tudom, Te is kaptál egy másodpéldányt róla. [A június 20-i, 38. sz. levélről és a 41. sz. dokumentumról van szó.] Általánosságban elfogadnánk a tervet, csak az a baj, hogy anyagi erőnket felülmúlja. Tízezer pengőt tudok összeverni, viszont az emlékmű mintegy tizenkétezer pengőbe kerül. Arról természetesen szó sem lehet, hogy a cseh korona után felárat fizessünk, ami ötezer pengő pluszt jelent. Én a művésznek megírtam, hogy pengőbe fizetek, a megbeszélt alapon, a többi az ő dolga, hogy mit csinál vele. Jövő héten ide kéretem s nyelvbe ütjük a szerződést. Időveszteség nincs, az emlékmű a halottak napjáig szépen elkészülhet. Annál égetőbb szükség azonban, hogy a sír mostani állapota sürgősen rendbehozassék. Megfoghatatlan, hogy itt mi történt, hiszen két évvel ezelőtt mi egy erős betonkriptában helyeztük el a hamvakat. Úgy látszik azonban mégis valami hanyagság történt, amiről én már nem tehetek. Valóban lesújtó állapot, hogy nem lehet bízni senkiben. Pedig az is akkor elég pénzbe került.

Egyelőre arra kérnélek, hogy légy szíves ezt a rekonstruáló munkát ellenőriztetni. Ez most mindennél előbbre való.

A művésszel nagyon meg vagyok elégedve minden tekintetben reális, becsületes emberrel van dolgunk, aki szépen fogja feladatát megoldani. Szeretnék már magam is tülesni az ügyön, mert már elég volt az örökös harc a szűkkeblűséggel. Szerencse, hogy még néha akad egy-egy olyan jó bolond, mint én, aki a bőrét és az idegrendszerét ingyen a vásárra viszi. Csak arra kérlek még, hogy az egész ügyet a legnagyobb diszkrécióval kezeld.

Igaz tisztelettel és barátsággal

*

44. [Pozsony], 1936. június 27. – **Rigele** Alajos gépelt levele **Horánszky** Lajoshoz – (MTAKK–Ms-10.741/51)

Tárgy: A síremlék költségvetése, a sírhely újjáépítése, a pénzáttalás módja

Igen tisztelt Igazgató Úr!

Köszönettel vettem [VI. 23-i] nb. levelét és sietek arra válaszolni. Mindekelekelt az anyagi kérdésen kezdem, hiszen ennek szerencsés megoldásával a többi kérdés is úgyszólván magától oldódik meg.

A professionisták költségvetéséből nem ajánlok levonásokat, mert ez mindig csak a munka kvalitásának rovására megy. Itt egyedül a talapzat burkolóanyagán lehetne takarékoskodni, amennyiben a travertin helyett a homokkőburkolatot választanók. Ez már 1300 Kő megtakarítást jelentene, másrészt az anyag sokkal sűrűbb, mint a likacsos travertin, színe is komolyabb, a bronzhoz jobban illő lenne. Tartóssága is nagyjában ugyanaz, hiszen a kő itt a felvidéken nőtt (sic !) s így nagyszerűen bírja a klimatikus változásokat. A kisebb, valamint az előre nem látott kiadások tételénél is tetemesebb spórolást lehetne eszközölni, amennyiben pld. a gipszmintát nem hozatnám haza, hanem a bronzöntőnek meghagynám, hogy pusztítsa el. E tételnél egyáltalában nagyobb biztonsági hányadossal számítottam és remélem, hogy 2000 Kő-t megtakaríthatnánk.]

A nagy ügy érdekében hajlandó vagyok saját honoráriumomból Kő 2000-t leírni, úgyhogy az összmegtakarítás Kő 5300 lenne. Tehát az összköltség 51.967 Kő-ra csökkenne. Ennél kisebb összszegből azonban a síremlék tervszerinti elkészítése lehetetlen. Remélem, hogy Önök ilyen redukált formában a költségvetést elfogadhatják.

A sírhely rögtöni rendbehozatalának kérdése szintén anyagi nehézségekbe ütközik. Ön i. t. Igazgató úr, valószínűleg eléggé ismeri az itteni viszonyokat, nem kell tehát elmondanom, hogy nekem megfelelő anyagi háttérrel a munka megrendelésére nincsen. Mármost Cziffery építőmesternek a megbízatásnál az összegnek legalább 25 %-át, azaz Kő 1100– kell átutalni, a munka befejezésekor, vagyis 2-3 hét múlva újabb 50 %-ot, azaz Kő 2200– kellene kifizetnem. Ehhez járulna még Kő 540– a gránittábláért. Ezen összegekre sajnos anyagi fedezetem nincs, kérem kell tehát Önt, hogy nekem ezt az összeget folyósítani szíveskedjen.

Itt szabad megjegyeznem, hogy a krypta elzárását nem véglegesnek gondoltam, hiszen a nyílást elzáró gránitlap kiemelhető és a mögött levő 15 cm-es

tégla fal könnyen felbontható. Ha azonban a család több tagja ide temetkezni akar, akkor a kriptát legalább 1.50 m magasságra kell csinálni, hogy a koporsókat egymásfölrött elhelyezni lehessen, mert a mostani egysoros elhelyezésnél csak a jelenlegi 5 koporsó részére van hely. Még ha a kriptát nem is emelnők, hanem csak a szintjét 50 cm-rel mélyebbre tesszük, ez is hozzávetőleges számításom szerint k.b. K_č 400– többkiadást jelent.

Nagyon előnyös lenne, ha szerződés(t) és az egyes részletkérdéseket személyesen tárgyalnók meg, kész örömmel jövök tehát Pestre, csak kár, hogy ez újabb kiadás, most mikor fillérekkel kell takarékoskodnunk.

Itt legyen szabad még a fizetési módozatra vonatkozólag a következőket megjegyezni:

Tekintettel az itteni szigorú devizarendeletekre, igen kell kérnem Önöket arra, hogy a szóbanforgó összegek átutalására, a Nemzeti bank engedélyét beszerezni méltóztatnának. Hiszen ez, amint i. t. Igazgató úr már említette nem ütközne nagyobb nehézségekbe a Magyar Nemzeti Banknál, tekintettel a kulturális célra és az itteni Prágai Nemzeti bank pedig semmiféle nehézségeket nem támaszthatna, hiszen a clearing-konton megfelelő fedezet van. Semmi körülmények között nem vállalhatom másként a dolgot, hisz túl nagy (!) rizikónak tennénk ki magunkat.

Ilyen körülmények között természetesen én vállalnám az egész munka kivitelét és az összes megbízásokat én adnám ki, amire a biztosítékot úgy lehetne Önöknek megadnom, ha egy ilyen tartalmú szerződést kötnénk. Egyébként úgy is lehetne megoldani a kérdést, hogy Önök velem szemben teljesen biztosítva lennének, hogy miután a Nemzeti bank engedélyét beszerezték, a szóban forgó összeget vagy Pesten, vagy itt helyeznék letétbe valamely banknál és onnan azután elszámolásra nekem mindig a megfelelő összeget utalnák át.

Ezen kérdés pontos tisztázására is szükséges lesz Pestre jönnöm, azért várom szíves ezirányú értesítését.

Nagy örömmel tölt el, hogy tervezetem teljes egészében tetszésüket megnyerte és engem e megtisztelő és szép megbízatás elé állítanak, remélem, hogy e mű elkészítése anyagi okok miatt nem bukik meg.

Engedje meg i. t. Igazgató úr, hogy szíves jóakarátát és fáradozását megköszönjem és maradok

kiváló tisztelettel, készséges híve

*

45. Losonc, 1936. június 30. – Dr. **Giller** János gépelt levele **Horánszky** Lajoshoz – (Dr. Giller János ügyvéd, Losonc felzettell) – (MTAKK–Ms-10.741/16)

Tárgy: A síremlék körüli gondatlanság

Kedves Bátyám!

Nyugtatom f. hó 26.-ki [valójában 23-iki] sz[íves] soraidat, melyekre időközi távollétem miatt csak most válaszolhatok.

Rigele szobrász művésztől én magam is a legnagyobb megütközéssel értesültem arról, hogy a sztregovai kriptá milyen gyalázatos állapotban van, hanyag és lelkiismeretlen emberek visszaéltek a bizalommal és közpénzeket tékoztak el.

Természetesen a legnagyobb készséggel vállalkozom arra, hogy úgy a kriptá helyreállítási munkákat, mint az emlékmű felállításának munkálatait ellenőrizni fogom. Azt hiszem, hogy ezek a munkák csak augusztus-szeptember folyamán lesznek esedékesek.

Addig is keresni fogom az alkalmat, hogy Veled személyesen érintkezhessen.

Maradtam mély tiszteletem nyilvánításával készséges híved

*

46. (Dátum nélkül) 1936. július eleje – **Horánszky** Lajos gépelt levele dr. **Dorner** Aurél miniszteri tanácsoshoz, Pénzügy Minisztérium – (MTAKK–Ms-10.741/10)

Tárgy: A síremlék költségei

Kedves Barátom!

Személyesen kerestelek, de sehogy sem tudtalak megtalálni. Bár hallottam, hogy Budapesten tartózkodol. Így ezúton kérlek arra, hogy megállapodásunkhoz képest a júliusi utolsó részletet (4000 pengő) kiutalni szíveskedjél. Most már minden pénzre szükségünk van, mert a munka az egész vonalon megindult. Úgy az öntési, mint a kőfaragómunkálatok megkezdődnek és pedig teljes erővel, cél lévén hogy szeptember közepére az egész felállítandó anyag együtt legyen. A taktika szüksége igényli, hogy bizonyos rajtaütéssel végezzük a munkát, egyszerre szállítsunk a hely színére mindent, nehogy a felállítással hosszabb időt töltsünk.

Sajnos időközben az a baj is történt, hogy a sír állapota alaposan megromlódott, ami azoknak a könnyelmű, lelkiismeretlennek mondható kezeknek tulajdonítható, melyek két évvel ezelőtt az exhumálás (sic!) után az új sírhelyet elkészítették. Most utólag kitűnt, hogy rossz alap- és betonmunkát végeztek, az esővíz befolyt s így a sírhely maga nagy veszedelembbe került. Pedig ez a költség akkor majdnem 4000 pengőbe került, amelyet szintén nekem kellett összehoznom.* Most már ezt is újra alaposan repe(a)ráltatni kell, ami a költségeket megnöveli. Titeket ez a teherbőbblet nem érint, mert beszéltem az Akadémiával, mely a költséget fedezni fogja.**

Őszintén megvallom azért sürgetem a dolgot, mert én már magam is testesül, lelkestül meguntam az örökös harcot és bosszankodást. A munkával el akarok sürgősen készülni, hogy a felelősséget végleg lerázzam magamról. Ha majd vége lesz az ügynek, majd külön memorandumban megírom a történetét

annak, hogy miképpen tudtuk mi szegény magyarok Madách síremlékét [az] 1936[-os] esztendőben felállítani. Méltó korkép lesz a mai időkből.

Pozsonyi fővállalkozó művésznk jövő hétfőn érkezik Budapestre, s azért kérnék, hogy addigra, ha lehetséges a pénzt előteremteni szíveskedjél. *Imrédynél* is voltam, aki az átutalásra vonatkozó engedélyeket meg fogja adni. Légy szíves tudósítani az intézkedésről, esetleg, ha szabadságon volnál, a pénzt kezeimhez juttatni. (Városmajor u. 12.) A végleges elszámolást, mint megegyeztünk, a végső átvétel után fogom teljesíteni. A végső megalapodásunk az, hogy a síremléknek októberig, legkésőbb halottak napjáig állani kell. Az emlékmű monumentális szépségére nézve nincs kétség, valamint az ellenőrzésre sem, melyet *Telcs* Ede kiváló művésznk végez teljesen díjtalanul az ügy iránti lelkes buzgalomból.

Szíves üdvözzel, igaz híved

* Feltehetően az MTA Utalványkönyv 1934. 4. és 38. sz. tétele. Ld. az

MTA Utalványkönyvének vonatkozó adatai c. fejezetünket.

** Ebből az időszakból a következő tételt találtam: 1936. július 14. *Horánszky* Lajos Madách Imre síremlékére. In: MTA Utalványkönyv: **1000** P. – Gróf Vigyázó Ferenc kötött folyószámla 38. tétel. (43. p.)
47. Bp. 1936. július 15. – **Rigele** Alajos és **Rigele** László kézírásos levele *Telcs* Edéhez – (MTAKK–Ms-10.741/76)

Tárgy: A tartozás megfizetésének módja. Melléklet: Nyugta (10.741/76)

Nagyságos *Telcs* Ede szobrászművész úrnak!

Ezennel elvállaljuk a Madách-síremlék elkészítését és Stregován való felállítását, valamint a kripta megbeszélt és tervszerinti átépítését.

Az emléket díszítő szobor, valamint Madách domborművű arcképe bronzból, a talapzat burkolata a bemutatott zöldszínű időálló homokkőből készül.

Minden felsorolt munkálatokért 53 967 Kč összeget kapunk, mely összegből az összes felmerülő költségek fedezendők és ezen összeg túl nem léphető.

A fizetéseket Ön a következő részletekben teljesíti:

I. Ön a jelen kötlevel aláírásakor, tehát a kivitelezés megkezdésekor 20 000 Kč-t folyósít.

II. Az eredeti nagyságú agyagminta átvételekor további
15 000 Kč összeget fizet.

III. A teljesen kész, kifogástalan emlékműnek a helyszínen való felállítására és átvétele után a maradék összeg kifizetése 8 napon belül esedékes.

Minden részlet átvétele után az összeg hovafordításáról elszámolást küldünk.

Az emlékmű minden stádiumában a teljesített fizetések mértékében az Ön tulajdonát képezi.

Melléklet: Nyugta, mely nagy valószínűséggel a 46. sz. tétellel függ össze.

NYUGTA
(Ms 10.741/77)

20.000, azaz húszezer Kč-ról, mely összegnek átutalási meghagyását a mai napon, a megadott szerződésünk értelmében a készülő Madách síremlék első részfizetését Telcs Ede szobrászművész úrtól kézhez vettek.

Bp. 1936. július 15.

Rigele Alajos szobrászművész
Rigele László építész-mérnök

*

48-53. A kriptá újjáépítése és költségei, a síremlék felállításának előkészítése

Az 1934-ben elkészített kriptá az egyes családtagok és az építők hanyagsága miatt tönkrement. Az újjáépítés idejére Madách Imre és családja hamvait ideiglenesen el kellett helyezni. Az evvel összefüggő intézkedéseket a könnyebb áttekinthetőség érdekében – a 48-53. sz. dokumentumok, 1936. augusztustól novemberig – együtt tárgyaljuk. Így a levelek és a hozzájuk tartozó mellékletek együtt olvashatók. Giller János ügyvéd ebben az esetben is lelkiismeretes és teljes önzetlenséggel járt el. – A mellékleteket, kérelmeket, határozatokat eltérő szedéstükörben mutatjuk be. – (MTAKK–Ms-10.741/17-20)

*

48. Losonc, 1936. augusztus 6. – Giller János gépelt levele *Horánszky* Lajoshoz és beadvány 2 db (Dr. Giller János ügyvéd, Losonc felzettel) – (MTAKK–Ms-10.741/18)

Tárgy: Giller János ügyvéd levele Horánszky Lajoshoz és beadvány a kékkői kerületi főnökséghez

Kedves Bátyám!

Ma megjelent nálam *Czifféry* Viktor kékkői építész, akit Ri–gele pozsonyi szobrász-művész az alsósztrégovai kriptá újjáépítésével megbízott és közölte velem, hogy f. hó 17-én hozzá akar kezdeni az új kriptá építéséhez, a két éve épített kriptá helyén. A legnagyobb nehézséget okozza most a hamvakat [hamvaknak] az építés tartama alatt való megfelelő elhelyezése. Nem akarván ezt teljesen a magam felelősségére csinálni, telefonon érintkezésbe léptem a kékkői ker. főnökséggel és ezzel egyetértésben az ide másolatban csatolt kérvényt [„kérelmet”] adtam be hozzájuk.

Az a tervem merült fel, hogy egy ideiglenes, megfelelően tágas és biztosított sírgödörben fogjuk a hamvakat ideiglenesen elhelyezni, ezt a sírgödört vastag deszkákkal fogjuk befedni és a szükséghez képest még kátrány-papírral is befedjük. Szóval minden óvatossági intézkedést meg fogunk tenni a hatósági

közeg közreműködése mellett és előírásai szerint. Ennek megtörténtéről leszek bátor referálni.

Maradtam mély tisztelem nyilvánításával, készséges híved

Melléklet:

KÉRELEM

az alsósztrégovai Madách-család sírboltjának felújítása és a hamvak ideiglenes elhelyezése tárgyában

MTAKK–Ms-10.741/17 – Hely, dátum nélkül. [1936. augusztus 6.] Gépelt másolat.

Tekintetes Kerületi Főnökség. – Modry Kamen (Kék-kő)

A Madách-család 1934. évben a nagy költőnek Madách Imrénnek, valamint családtagjainak hamvait kiemeltette az Alsósztrégova község országútja mellett volt régi sírboltból és ezeket a hamvakat a tekintetes kerületi Főnökség által kiküldött kerületi orvos úr, mint hatósági megbízott jelenlétében a család tulajdonát képező (Kiemelés: H. N.) alsósztrégovai parkban felépített új családi sírboltban helyezte el. Ezen családi sírbolt azonban teljesen rosszul volt építve, úgy hogy annak újjáépítése múlhatatlanul szükséges. Ezt a családtól megköveteli a nagy költő emlékének tiszteletben tartása.

Az új családi sírbolt felépítése több hetet fog igénybe venni, s így gondoskodni kell a hamvak kiemeléséről és az építkezés tartama alatt való megfelelő elhelyezéséről.

Mint a Madách-család e részbeni megbízottja azon tiszteletteljes Kérelmet terjesztem elő, hogy a fentieknek eszközlése céljából Alsósztrégova községben a helyszínre, lehetőleg f. hó [augusztus] 14-re egy tárgyalást kitűzni, ahhoz a hatósági orvos urat, engem, mint a család megbízottját, valamint Cziffery Viktor modry-kameni [kékkői] építő mestert, aki az új sírbolt építésével lett megbízva, megidézni méltóztassék.

Teljes tisztelettel

*

49. Losonc, 1936. október 7. – Giller János gépelt levele *Rigele* Alajoshoz (Dr. Giller János ügyvéd, Losonc felzettel) – (MTAKK–Ms-10.741/21)

Tárgy: A síremlék elkészülte s az ünnepségek időpontjának megállapítása

Igen tisztelt Művész Úr!

Miután a Madách család körében az merült fel, annakidején, de ezt legutóbb is megerősítették előttem, hogy a sírboltot és az emlékoszlopot ez évben Mindenszentek ünnepe táján szentelnők be, – tisztelettel kérem annak szíves közlését, hogy a munkálatok mennyire haladtak előre és mikorra remélhető az emlék-oszlop felállítása. Az emlékműnek ünnepélyes átadásához nekem is elő kell készülnöm, mert ennek a vidéknek a magyarsága szintén be akar kapcsolódni ebbe az ünneplésbe. Az ünnepélyes aktus bizonyos fokig nyilvános jellegű lesz, tehát ahhoz is a hatóság engedélyét kell megszereznem. Ugyanakkor történnék meg a koporsóknak az ideiglenes sírboltból való kiemelése és a végleges sírboltban való elhelyezése, amely aktushoz a hatóság közreműködése szükséges, tehát azt is be kell jelentenem. Ezen okból szükséges tehát tud-

nom azt, hogy igen tisztelt Művész Úr mikorra reméli munkájának teljes befejezését.

Szíves válaszát kérve, maradtam teljes tisztelettel, kész híve

*

50. Losonc, 1936. október 19. – Giller János gépelt levele *Horánszky* Lajoshoz. (Dr. Giller János ügyvéd, Losonc felzettal) – (MTAKK–Ms-10.741/22)

Tárgy: Az emlékmű felállításának időpontja. (Horánszky Lajos levele, melyre Giller válaszol, nem fellelhető.) Feltehető, hogy a Madách-család sérelmezett valamit, mely az 51. sz. levélből érzékelhető.

Kedves Bátyám Uram!

Egy félreértést kell eloszlatnom, amikor f. hó 13.-ki nb. soraidra válaszolok.

Amikor legutóbb Budapesten a Kossuth Lajos uccában találkoztunk, akkor fejezted ki azt az óhajodat, hogy az emlékművet legjobb volna Mindenszentek ünnepén felállítani és leleplezni. Engem ez az óhaj vezetett akkor, amikor a munka előrehaladása iránt érdeklődtem, [1936. október 7-én – ld. a 49. sz. tételt] írtam Rigele szobrász művésznak, s ezen kifejezés, hogy „a család” akarja a felszentelést Mindenszentek ünnepére, csak egy óvatossági megjelölés volt, ami levelezésben indokolt.

Az adott viszonyok között én is helyesnek tartom az emlékmű felállításának tavaszra leendő elhalasztását. Úgy vélem, hogy a „család” illusztris kiküldöttei mellett egy losonczi bizalmas csoportot is összeállítok, mely az ünnepélynek keretéhez tartoznék.

Holnap alkalmam van Kékkőre menni és megbeszélem a kerületi orvossal, valamint az építésszel, hogy mikor volna nekik alkalmas a koporsók visszahelyezését a helyreállított sírboltba eszközölni. Ennél én magam is részt fogok venni és az aktuális jegyzőkönyvet veszünk fel. Annak megtörténtéről leszek bátor értesítéssel szolgálni.

Maradtam mély tisztelem nyilvánításával, készséges híved

(A témához tartozó levelek: MTAKK–Ms-19-20., 23-24.):

51. Losonc, 1936. október 23. – Giller János gépelt levele *Horánszky* Lajos-hoz. (Dr. Giller János ügyvéd, Losonc felzettél) – (MTAKK–Ms-10.741/23)

Tárgy: Levél és beadvány a Modry Kamen (kékkői) ker. Főnökséghez (2 másolati példányban) (2 db) – Előzményként ld. a 48. sz. tételt

[F. év augusztus 6-i kérvénye után, Giller még október 23.-a előtt, kéri a kerületi főnökséget, hogy a hamvak kriptába elhelyezését rendelje el.]

Kedves Bátyám!

Nyugtatom f. hó 19-i nagybecsű soraidat. [Lelőhelye ismeretlen.] Fel vagyok háborodva az abban közöltek fölött. Önzetlen emberek, önzetlen munkája ellen mernek gáncoskodni azok, akiknek világ életükben kisebb gondjuk is nagyobb volt, mint az, hogy tiszteletreméltó elődjek, különösen a nagy költő hamvai megfelelő helyen nyugodjanak. Gáncoskodnak azok, akik ebből a kérdésből is üzletet csinálnak. Részemről ennyi elég.

Tiszteletteljesen jelentem, hogy a hamvaknak a helyreállított sírboltba leendő visszahelyezése tárgyában az ide 2 másolati példányban csatolt kérvényt nyújtottam be a kékkői kerületi főnökséghez. Hiszem, hogy az engedély pár napon belül megjön. Ehhez a kegyeletes aktushoz, amelyet ugyan feltűnés nélkül és csak száraz ügyködéssel kívánok végrehajtani, a kékkői kerületi orvos közreműködése mellett, kiviszek magammal két losonci urat is és a visszahelyezésről jegyzőkönyvet veszünk fel. Annak eredeti példányát leszek bátor betérjeszteni.

Én kerülöm a Lázárékkal való érintkezést. Elég keserűség az nekem, hogy értük egy váltói jótállásból kifolyólag még most is havonként nagyobb összeget kell fizetnem. Tény azonban az, hogy én itt a hatóság előtt, mint a Madách-család megbízottja léptem fel és a csatolt kérvényben is így szerepelek. Engem a Madách-család ezzel a ténykedéssel nem bízott meg. Ki lehetek tehát téve annak, hogy amikor szívességet teljesítek – amit ugyan én kötelességemnek

tekintek – felelősségre leszek vonva azért, hogy megbízás nélkül jártam el. Éppen ez okból küldök két másolati kérvényt azzal a kéréssel, hogy légy kegyes annak egyik példányát Lázár Pálné önnagyságához eljuttatni és tőle kifejezetten megkérdezni, hogy emel-e kifogást az ellen, hogy a család megbízottjaként járok el. Méltóztassál vele közölni, hogy sem a családdal, sem másokkal szemben ezen ténykedésemért semmiféle igénnyel fellépni nem fogok.

Ha Lázáréknak tetszik, szívesen értesítem őket arról, hogy mikor lesz a hamvak visszahelyezése, s ha kegyeleti érzésük úgy diktálja, akkor eljöhetnek.

Maradtam mély tisztelem nyilvánításával és szívélyes üdvözzettel.

Készséges híved

Melléklet

(a végleges sírba helyezés engedélykérelme):

Ms 10.741/19-20. H. év, dátum nélkül (Gépelt másolat 2 példányban *)

Tekintetes Kerületi Főnökség!

Mint a Madách család e részbeni megbízottja f. évi augusztus 6-án kérelemmel fordultam a Tekintetes Kerületi Főnökséghez, hogy a családnak alsósztrégovai birtokán a parkban elhelyezett sírboltjából az ott nyugvó hamvaknak, különösen is a nagy költő Madách Imre hamvainak kihelyezését, – a sírbolt szükségessé vált restaurálásának átmeneti idejére, engedélyezni méltóztassék.

Ezen kérelem folytán a hatósági orvos úr közbejötté mellett engedélyeztetett a hamvaknak ezen sírboltból való kiemelése és egy ideiglenes sírban való elhelyezése.

Tiszteletteljesen bejelentem, hogy a fenti sírboltnak restaurálási munkái befejezést nyertek, s így semmi sem áll útjába,

hogy az onnan kiemelt hamvak oda, végleges nyugvóhelyükre vissza helyeztessenek. Sőt a hamvaknak mielőbbi visszahelyezése kívánatosnak látszik már csak azért is, mert az ideiglenes sírhelyben a hamvak télvíz idején nem kívánatos pusztulásnak lehetnének kitéve.

Tisztelettel kérem, hogy a hamvaknak a helyreállított sírboltban leendő visszahelyezésére határnapot kitűzni, ehhez a hatósági orvos urat kiküldeni méltóztassék.

Kérem ezen határnapra Cziffery Viktor modrý kameni (kékőkői) építőmesternek a megidőzését és az én megidőzésemet is.

Teljes tisztelettel

Dr. Giller János

*Az, hogy a kérelem két példányban van meg a levelek között, arra utal, hogy a Madách-család nem kapta meg ezt a dokumentumot.

Melléklet (MTAKK–Ms-10.741/24)

(Válasz az előbbi kérelemre): Kerületi Hivatal Határozata, Kékőkő, 1936. október 30-án – Címzetteket ld. lent

Határozat (Magyar fordítás)

Tárgy: Madách Imre hamvainak exhumálása. (18.815/36 közigazgatási szám)

A kékőkői kerületi hivatal a hamvaknak egy állandó sírboltba leendő átszállítását engedélyezi és ennek határnapját 1936. évi november 10-re állapítja meg.* Az átszállítással kapcsolatos költségek kérvényezőt terhelik.

Erről értesítendő:

Dr. *Giller* János ügyvéd, Losonc

Cziffery Viktor építész, Kékkő

Községi elöljáróság, Alsósztrégova

P. H.

Kerületi főnök: (Aláírás s. k.)

* A jegyzőkönyv tanúsága szerint, ez szóbeli kérésre november 12-én történt meg.

*

52. *Losonc, 1936. november 16.* – **Giller** János gépelt levele **Horánszky** Lajoshoz (Melléklet: *Jegyzőkönyv.*) – (MTAKK–Ms-10.741/25-26)

Tárgy: 1936. november 12-én Madách Imre és családtagjai hamvainak elhelyezése

Kedves Bátyám!

Tisztelettel jelentem, hogy Madách Imrének, a nagy költőnek és családtagjainak hamvait f. hó 12-én az ide eredeti példányban és egy másolatban csatolt jegyzőkönyv tanúsága szerint a végleges sírboltban elhelyeztük.

Csatolom magyar fordításban a kékkői kerületi hivatalnak határozatát, mely a hamvak átszállítását engedélyezte. Ezen határozat ugyan f. hó 10-ét állapította meg határnapúl (!), utolsó előtti napon azonban telefonintézkedéssel a hamvak áthelyezésének határnapja f. hó 12-re lett kitűzve.

A jegyzőkönyv pontos képet ad a lefolyó kegyeletes aktusról.

Mindez a hatóság jelenlétében folyt le és azon okból, hogy meg ne ismétlődjenek a múltkorihoz hasonló támadások, ezen aktushoz két losonci urat kivittem magammal tanúként.

A jegyzőkönyvből azért küldök egy másolatot is, hogy legjobb belátásod szerint ezen másolati példányt Lázár Pálné önagságához juttasd el.

A jegyzőkönyv tanúsága szerint, Madách-Majthényi Anna hamvai részére egy új koporsót vettem szemfödéllel 380 Kčért. Kifizettem a kékkői kerületi orvos hatósági kiszállási költségét, úgy mint a múltban most ismételten 220 Kč összegben. A hamvak megáldásánál és a sírbolt besztertelésénél közreműködött kántornak 20 Kčt fizettem ki.

Félreértésből egy hibát követtem el. A Te kedves soraidból úgy vettem ki, hogy a költő koporsójára elhelyezendő táblát én csináltassam meg. Meg is csináltattam, nagyon szépen sikerült, ezért 40 Kčt fizettem ki. Amikor kijöttünk Alsósztrégovára, kisült, hogy egy ilyen táblát már Rigele szobrászművész készítettett el, és azt elküldött Cziffery építésznek. A koporsóra ez utóbbi táblácska lett feltéve és megerősítve.

Jelenthetem, hogy a sírbolt teljesen készen van és az én megállapításom szerint kifogástalan munka. Horn besztercebányai szobrásznak az emberei dolgoztak a sírbolt fölé épített talapzaton, azt fedőlapokkal látván el. A sírbolt mellett láttam egy szöveglapot is, mely most a sírboltnak befalazott bejáratára lesz elhelyezve.

Meggyőződése, hogy ezzel a munkával nem fogunk szégyent vallani.

Cziffery építész közölte velem, hogy neki többletmunkából és az ideiglenes sírkamra építéséből kifolyólag többletkövetelése van. Tisztelettel javaslom annak a kifizetését. Azösszecszerűséget Rigele szobrászművész bírálja felül.

**Maradtam kedves Bátyám-Uramnak mély tiszteletem nyilvánításával
készséges híved**

[A szereplő összegek táblázatos kimutatása. – H. N.]

[Madách Majthényi Anna új koporsó, szemfödél 380 Kč

kerületi orvos	220 Kč
kántor	20 Kč
téves tábla, (már Rigele is csinált)	40 Kč
márványlap a sírbolt befalazott bejáratára.]	
Összesen:	660 Kč

Melléklet:

Jegyzőkönyv

***[az 1936. november 12.-i új sírboltba való helyezésről]
(MTAKK–Ms-10.741/26)***

Felvétetett Alsósztregován 1936. november 12-én Madách Imre, az Ember tragédiája nagy költője és családtagjai hamvai-nak az ideiglenes sírkamrából az újonnan épített sírboltba tör-tént áthelyezése alkalmából.

Jelen voltak: Dr. Giller János orsz. képviselő és ügyvéd, Kövy Árpád ref. lelkésze, a Polgári Kör Kultúrbizottságának elnöke és Beinrorhr Dezső, az Egyesült Magyar Párt, nógrádmegyei körzetének párttitkára, losonci lakosok. A cseh-szlovák közigazgatási hatóság részéről ezen kegyeletes aktus-hoz kiküldettek Dr. Balassa Árpád kékkői kerületi orvos és Svoreň János alsósztregovai körjegyző.

Madách Imrének és a családtagoknak hamvai az alsósztregovai [...] kastélyhoz tartozó parkban épített sírbolt-ból, miután az hiányosan volt felépítve és már beomlással fe-nyezetett, f. évi augusztus 14-én a csehszlovák közigazgatási hatóság kiküldötteinek jelenlétében kiemeltettek és az ugyan-ott, ezen sírbolttól keletre 17 m távolságban létesített ideiglenes sírkamrába lettek elhelyezve. Ezen ideiglenes sírkamra egy hegyoldalba lett beépítve, keményfa oszlopokkal lett bélelve,

ezek deszkával voltak borítva. A sírkamra ugyanúgy volt befedve. A bejárat egy cement lappal volt elfedve és az egész sírkamra földdel volt minden oldalról és fölülről behantolva. Ezen sírkamrát teljesen sértetlen állapotban találtuk. A bejárat kibontása után megállapítottuk, hogy abban 5 (öt) koporsó van elhelyezve. Ez pedig: [1.] Madách Imrének bronz koporsója; [2.] sztrigovai és kelecsényi Madách Aladárné, szül. Fekete Mária bronzkoporsója következő felirattal: „Élt 76 évet, meghalt 1926. február 5-én”; [3.] Madách Aladár érckoporsója; [4.] ismeretlen családtagoknak egy közös fakoporsóba összegyűjtött hamvai, mind ezek a koporsók sértetlen állapotban, – végül [5.] Madách-Majthényi Anna „Élt 96 évet, megh. 1885. május 22-én” felirattal ellátott erősen megrongált állapotban, mert fenékrésze a nedvesség következtében kiszakadt és ezen koporsó az ideiglenes sírkamrában féloldalt volt fektetve. A hamvoknak f. évi augusztus 4-én történt kiemelése és az ideiglenes sírkamrában való elhelyezése alkalmából a csehszlovák közigazgatási hatóság kiküldötte már is akként rendelkezett, hogy az új sírboltba leendő végleges elhelyezésnél ezen utóbbi koporsót egy újjal kell pótolni.

Alulírottak együttes és állandó jelenlétében, a fentnevezett közigazgatási kiküldöttek részvétele mellett a felsorolt 4 és sértetlen állapotban talált koporsók Cziffery Viktor építész alkalmazottai által meg lettek tisztítva, olajjal lettek bekenve és ércporral lettek behintve.

Madách-Majthényi Anna hamvai a kékkői kerületi orvos által a használhatatlanná vált érckoporsóból minden borító anyaggal együtt kiemeltettek és egy új, keményfából készült szemfedeles koporsóba lettek elhelyezve.

Madách Imre koporsója egy újezüstből készített táblával lett ellátva, ez utóbbi az érckoporsóra megfelelően ráerősítve, a táblán a következő felirattal: „*Madách Imre a költő.*”

Ezt követően Serke Ferenc alsósztrégovai római katolikus plébános, Kajanek Ferenc alsósztrégovai kántor segédletével beszentelte az új sírboltot és a koporsókat temetési szertartással megáldotta.

Az új sírbolt betonból készült és kívülről faragott kővel van burkolva. Belvilága 2.50-3.50 m és a sírbolt felett az országút felé eső részen nyúlik ki az elhelyezendő emlékmű talapzata. A sírbolt falvastagsága: 35 cm beton és 15 cm faragott nyerskőborítás. A sírboltban a bejáratától jobbra és balra egy-egy betonból készült polc van. A beszentelés és az egyházi áldás után az összes koporsókat behelyezték a sírboltba és pedig a következő módon:

Madách Imre koporsója a bejáratall szemben a sírbolt közepén, baloldalon lent Madách Aladár koporsója, baloldalon fent a polcon, Madách-Majthényi Anna koporsója, jobboldalon lent Madách Aladárné koporsója, jobb oldalon fent a polcon a Madách családtagok közös koporsója. Madách-Majthényi Anna elhasznált érckoporsójának felső része, amelyen a felirat is van, és miután az sértetlen állapotban volt, az új keményfa koporsó tetejére helyeztük el, a régi érckoporsónak használhatatlanná vált alsó részét pedig az ideiglenes sírkamra helyén elföldeltettük.

Ezt követően Cziffery Ferenc (! Viktor) építész alkalmazottai megkezdtek a sírbolt bejáratának befalazását. A befalazás cementhabarcsba rakott téglákkal történt.

Alulírottak a befalazás teljes befejezéséig végig jelen voltak.

Giller János

Kövy Árpád (lelkész)

Beinrohr Dezső (titkár)

*

53. *Losonc, 1936. november 23.* – **Giller** János gépelt levele **Horánszky** Lajoshoz. (Dr. Giller János ügyvéd, Losonc felzettél) – (MTAKK–Ms-10.741/27-28)

Tárgy: Elszámolás. Melléklet: Költségjegyzék

Kedves Uram Bátyám!

Nyugtatom nb. soraidat.

B[ecses] kívánságodhoz képest mellékelve van szerencsém megküldeni a kriptá építéssel kapcsolatos kiadásaimnak jegyzékét, melynek összege 1176.30 Kč-t tesz ki.

Kiadásaimhoz 3% forgalmi adót számítottam fel. Ehhez egy kis magyarázattal szolgálok. Én minden kiadási tételt irodai könyveimen átvezettem, mert ezt másképp nem is tehettem s így törvényesen vagyok kötelezve a forgalmi adó felszámításához.

Nekem mindegy, hogy ezen összeget cseh koronában kapom-e meg, avagy pengőben. Bár ez utóbbit majdnem szívesebben venném, mert elég sokszor van szükségem pengőre. Ha a Pengőben való fizetésre méltóztatnád magadat elszánni, úgy kérnem kellene az itteni hivatalos árfolyamon való átszámítást, amelyen én itt P-t kaphatok. Az itteni hivatalos árfolyam ma 100 P = 540 Kč, Pengőben tehát nekem kereken 217 P jár. Ha az összeg pengőben lesz kifizetve, úgy kegyeskedjél ezen összeget az Astoria Szállóban az igazgatóságnál javamra befizetni. Csatolom a kiadási tételekre vonatkozó postai feladóvevé-

nyeket, megjegyezvén, hogy az autó költségekről, valamint az alsósztrégovai kántornak kifizetett jutalmi összegről, úgyszintén a levelezési és bélyeg kiadásokról nyugtáim nincsenek.

Természetesen semmiféle munkadíjat nem számítok, én nem lehetek egy közügynek, kegyeleti kötelességnek a zsarolója.

Maradtam mély tiszteletem nyilvánításával és legszívélyesebb üdvözletekkel

készséges híved

Nyugta ill. költségjegyzék (összevont tételekkel – H. N.)

Levelek, kérvények (Cziffery, Rigele, Horánszky, Lázár)	105.50 Kč
Egyéb	211.50 Kč
Dr. Balassa Árpád kékkői orvos	212.50 Kč
Beták J. asztalos (Madách Majthényi Anna koporsójaért)	482.50 Kč
kántor	20.00 Kč
Madách Imre névtáblája	40.00 Kč
autó Alsósztrégovára	70.00 Kč
3 % forgalmi adó	<u>34.30 Kč</u>
Összesen:	1176.30 Kč

*

54-63. A síremlék elkészítésének utolsó fázisa és a vonatkozó számlák
(A további eseményeket ld. az 1937-es évnél)

54. Pozsony, 1936. augusztus 31. – **Rigele** Alajos kézírásos levele **Horánszky** Lajoshoz, Telcs ellenőrző munkájára utalva – (MTAKK–Ms-10.741/52)

Tárgy: Az alsósztrégovai Madách-émlékmű

Mélyen tisztelt Méltóságos Uram!

Telcs Ede szobrászművész értesített, hogy a napokban Rómába utazott és csak bizonytalan idő múlva visszatér (!). E hét valamelyik napjára akartam kérni látogatását, hogy az agyagban mintázott alakot megtekintse. Sajnos ez most az olaszországi utazás miatt nem lehetséges s én annyi ideig nem várhatok, mert a meghatározott terminusra az emlék nem készülne el. Ezért e héten még gipszbe öntetem az alakot, s rögtön az ércöntőnek elküldöm.

Én szigorúan az elfogadott mintához tartottam magam, s remélem, hogy feladatomat a kellő művészi komolysággal oldottam meg, s a megbízók megelégedését elnyerem.

Most még bátor vagyok Méltóságodat felkérni, hogy a költő megígért arcképét, megszerezni és nekem elküldeni méltóztassék, nehogy a munkában akadályozva legyek. Egy használható jó arcképről vett fényképpel is megelégszem, ez levélborítékban fér el; festményt vagy acélmetszetet küldeni nehézségekbe ütközik. Itt Pozsonyban nem merek nagyon az arckép után kutatni, mert ez feltűnést keltene.

Úgy az építőmester valamint a kőfaragó megkezdte a munkáját s az előbbi értesítése szerint a krypta újbóli felépítése és elszigetelése rövid időn belül elkészül.

**Midőn kérésemet ismétlem, maradtam mély tisztelettel Méltóságod
hálás híve**

*

55. [Pozsony], 1936. október 1. – **Rigele** Alajos gépelt levele [és elszámolás (10.741/53-54)] **Horánszky** Lajoshoz – (MTAKK–Ms-10.741/55)

*Tárgy: Az alsósztrégovai Madách-émlékmű – Rigele Alajos levele
Horánszky Lajoshoz Telcs ellenőrző munkájának elmaradására utalva*

Méltóságos Uram!

Múltkori b. [ma már valószínűen fel nem lelhető] levelében, melyhez a költő arcképe mellékelve volt, jelezni méltóztatott, hogy Telcs kolléga uram szept. 20-25. között olaszországi útjáról hazatérve, Pozsonyba jön a szobor átvétele végett. Az alak gipszbe van öntve, már teljesen száraz, a ládák is elő vannak készítve a bepakkolásra, de k. kollega uram eddig meg nem jelent.

Azért bátorodom Méltóságodat felkérni, tudatná velem, vajjon T. kollega úr visszajött-e már és mi az oka annak, hogy ide nem jött. Talán beteg, vagy valamilyen más ok tartja őt vissza a pozsonyi látogatástól, melyet már nagyon várok, mert az idő múlik és én félek, hogy túl későn készülünk el és belejövünk nagyon a télbe.

Cziffery építőmester befejezte már a krypta építését, Horn kőfaragó mester most burkolja kőlapokkal a talapzat betonmagját, s nemsokára készen lesz vele. A bronzöntő is várja már a gipszöntvényt, melynek bronzba való kiöntéséhez 6 heti munka szükséges.

Telcs kollega uramnak is írtam, de a biztonság kedvéért Méltóságodhoz bátorodom fordulni ezzel a tiszteletteljes kéréssel, hogy nekem a halasztás okát tudtomra adni méltóztassék. A célnak teljesen megfelelő arcképért* köszönetet mondván maradok mély tisztelettel.

Méltóságod hálás híve

Rigele Alajos

szobrászművész

* Rigele ennek alapján el is készítette a jól sikerült Madách-reliefet, mely ma is látható az oszlopon.

*

I. *Elszámolás* (Bratislava-Pozsony, 1936. október 4.)
(A tételeket összevontam. – H. N.)

(10.741/53-54)

	Kč
Czifféry építőmester (VIII. 17 = 3000; IX. 21=4000)	7.000
Horn kőfaragó (VIII. 8.)	3.000
Heim gipszöntő*	1.100*
*Hirt vésnők, anyag, fénykép, láda, szállítás, egyéb (részlet)	<u>1.765.50</u>
Összesen:	12.865.50
1936. VII. 20-án első részletként felvettem:	
1. részlet (eddig ki fizetések)	19.900
Ebből eddigi kiadások	<u>-12.865.50</u>
Maradt: Conto a szobrászhonoráriumból	7.034.50

Fennmaradó kötelezettségek az I. elszámolásban

kv. = költségvetés

	Kč
Horn (kv. 6404.55 – á conto 3000)	3.404.55
Czifféry (kv. 7000 /Felállítás 1600; többlet: 2043.45;	3.643.45
Össz. 10.643.45/ – a conto 3000+ 4000.)	
Anyž bronzöntő (kv. 21.372.50 (3% forg. adóval)	21.372.50
szobrász honorárium 13.000 Kč –ból 7034.50 Kč =	5.965.50
egyéb (kisebb kiadások, levelezés, felügyelet stb.)	1.000.00
Összesen:	35.386.00
<i>Eddigi kiadások (kifizetések)</i>	<i>19.900.00</i>
Összesen:	55.286.00

Eredeti költségvetés
Tehát a hiánytöbblet

-53.907.00
1.379.00

*

Losonc, 1936. október 7. – **Giller** János gépelt levele **Rigele** Alajoshoz (Dr. Giller János ügyvéd, Losonc felzettel) – Ld. a 49. sz. dokumentumot. (MTAKK–Ms- 10.741/21)

*

56. *Budapest, 1936. október 13.* – **Teles** kézírásos nyugtája **Horánszky** Lajoshoz) – (MTAKK–Ms-10.741/62)

Tárgy: 50 pengőről: a pozsonyi út elszámolása

NYUGTA

50 azaz ötven pengőről, mint a Madách síremlék szobrászati részének megbírálás céljából tett pozsonyi utam elszámolt kiadásainak megtérítését, a mai napon köszönettel felvettem

Tisztelettel

*

57. *1936. október 14.* (MTAKK–Ms-5781/1936)

Jegyzőkönyv

a Kisfaludy Társaságnak 1936. október 14.-én tartott rendes havi üléséről

60. Horánszky Lajos rendes tag közli, hogy a Madách-síremlék ügye nagyon szépen előrehaladt, úgy hogy az legkésőbb december közepéig fel lesz állítható. Ebben nagy segítségünkre volt *Giller János* losonci ügyvéd és képviselő. A szobor nagyon szép. *Horánszky Lajos* kérésére *Telcs Ede* szobrászművész úr elutazott Pozsonyba s ott *Rigele* szobrászművész úr műtermében megtekintette a szobrot, s ellenőrizte a munkálatokat.

Örvendetes tudomásul szolgál. A Társaság köszönetet mond Horánszky Lajos rendes tagnak buzgó és eredményes fáradozásáért.

*

58. Pozsony, 1936. október 19. – Rigele Alajos gépelt levele **Telcs** Edéhez – (MTAKK–Ms-10.741/78)

Tárgy: Az alsósztrégovai Madách-emlékmű

Igen tisztelt Barátom!

Kedves leveledet nagy örömmel vettem s egyben nagyon köszönöm, hogy voltál szíves Horánszky igazgató úrnak referálni. Már tőle is kaptam levelet, melyben Kč 15.000– átutalásáról értesít.

Mellékelten küldöm az eddigi elszámolást, valamint a fennmaradó fizetési kötelezettségek felállítását. Mint ebből kitűnik, a miáltalunk beadott költségvetést 1279 Kč-val léptük túl. Ezen túllépést a sírhely elkészítésénél felmerült többletmunka okozta. A Korona időközben beállt devalvációja következtében ezen összeg megtérülne, anélkül, hogy az előirányzott 10.000 pengőt túllép-nénk. Sajnos adataim nincsenek arra nézve, hogy az első kiutalt Kč 20.000-ért mennyi pengő lett befizetve, de úgy gondolom, 4.000– pengő körül lehetett az összeg. A pengő itteni jegyzése most (magyarországi jegyzést itt szerezni nem tudtam, de úgy gondolom nagy különbség nem lehet), 5.89, úgy, hogy a fennmaradt 6.000– pengő k.b. Kč 35.340 összeget jelentene, úgyhogy a többletkiadás teljes egészében fedezve lenne.

Nem tudom, hogy a közép-európai gazdasági helyzet hogy alakul, de nem tartom lehetetlennek, hogy az ellentétes hírekkel szemben a pengő devalvációjára is sor kerül. Jó volna tehát még idejében nagyobb összeg átutalásáról gondoskodni, nehogy a pengő esetleges csökkenése számításainkat keresztülhúzza. Jó volna ez azon okból is, mert ha nem is kerül sor a pengő devalvációjára, de annak mai magas állása csak rövid ideig fog tartani, mint azt az 1932-es Kő devalváció is mutatta. – Remélem, hogy a pengő devalvációjára nem kerül sor, de igen kérnélek, hogy illetékes helyen érdeklődd meg, vajjon lehetséges-e ezen devalváció november vége, azaz az emlékmű felállítása és a végleges elszámolás előtt.

Az eddig átutalt 15 000 Kő a következőképpen akarom elosztani:

Horn kőfaragó	3.400 Kő
Czifféry építőmester	1.000 Kő
Anyž bronzöntő	9.000 Kő
Szállítás stb.	600 Kő
[?	1.000] Kő
Összesen:	15.000 Kő

Nagyon kérek, légy szíves a mellékelt elszámolást, valamint levelem tartalmát, Horánszky igazgató úrnak szíves tudomására hozni és esetleges észrevételeit velem közölni.

Annyi szívességedet kell már megköszönnöm, nem utolsó sorban a művészi kivitelre vonatkozó útbaigazításaidat, hogy nagyon adósodnak érzem magam s nagyon örülnék, ha lehetséges volna hálámat legalább kis részben lerónom. Örülök, hogy e sajnos oly rövid pozsonyi kiruccanásod egészségednek nem ártott és remélem, hogy a sírbolt felavatásánál újból láthatlak.

Kérlek, értesíts, ha a Liszt-fej ügyében valamilyen megállapodásra jutottál, hogy még idejében a Pestre való szállítás érdekében lépéseket tehessenek.

Tisztelő híved

*

Losonc, 1936. október 19. – **Giller** János gépelt levele **Horánszky** Lajoshoz. (Dr. Giller János ügyvéd, Losonc felzettel) – (MTAKK–Ms-10.741/22)

Tárgy: Az emlékmű felállításának időpontja. – Ld. az 50. sz. dokumentumot

*

Losonc, 1936. október 23. – **Giller** János gépelt levele **Horánszky** Lajoshoz. (Dr. Giller János ügyvéd, Losonc felzettel) – (MTAKK–Ms-10.741/23)

Tárgy: Levél és beadvány a Modry Kamen (kékői) ker. Főnökséghez (2 másolati példányban) (2 db) Ld. 1936. augusztus 6-án az 51. sz. alatti iratot

*

Kékkő, 1936. október 30. A Kerületi Hivatal Határozata a Madách-család hamvainak elhelyezéséről, – (MTAKK–Ms-10.741/24)

Ld. 1936. augusztus 6-án az 51. sz. alatt, az evvel kapcsolatos iratot.

*

59. Kecskemét Művésztelep, 1936. november 2. – **Révész** Imre kézírásos levele **Horánszky** Lajoshoz – (Magántulajdonban)

Tárgy: Liszt Ferenc és a Madách emlékbeszéd

Kedves Barátom!

Budapestről hazaérve, – a hol az október hót töltöttem találtam meg leveledet, a melyet bántó és érthetetlen véletlen folytán nem küldtek utánam pesti címemre – s így bocsásd meg késő válaszomat.

[Liszt-hangversenyről ad beszámolót a levél.] Visszaemlékezve Madách fölött tartott emlékbeszédre, a mely felejthetetlenül lelkembe vésődött, tudom, hogy Liszt-tanulmányod is méltó megörökítése lesz Liszt nagyszerű emberi és költői lelkének.

Még egyszer elnézésedet kérve
szívélyesen üdvözöl, öreg tisztelőd

*

*Losonc, 1936. november 16. – Giller János gépelt levele **Horánszky** Lajoshoz (Melléklet: Jegyzőkönyv.) – (MTAKK–Ms-10.741/25-26)*

Tárgy: 1936. november 12-én Madách Imre és családtagjai hamvainak elhelyezése. – Ld. az 52. sz. dokumentumot

*

*Losonc, 1936. november 23. – Giller János gépelt levele **Horánszky** Lajoshoz (Dr. Giller János ügyvéd, Losonc felzettel) – MTAKK–Ms-10.741/27-28)*

Tárgy: Elszámolás. Melléklet: Költségjegyzék. – Ld. az 53. sz. dokumentumot

*

60. *Budapest, 1936. december 12. – Telcs Ede kézírásos levele **Horánszky** Lajoshoz (melléklet: 1 db elszámolás 1936. december 7-ről. Pozsony? fotók?) – (MTAKK–Ms-10.741/60-61)*

Tárgy: Második. elszámolás a Madách- emlékmű ügyében

Kedves Lajos!

Az idemellékelt levél, fénykép és elszámolás érkezett Pozsonyból Rigelétől. A fénykép pozsonyi tartózkodásom alatt készült, mutatja a szobor végleges nagyságú mintáját. Mint látod, jóval túlnőtt a nem egészen életnagyságú szobrászokon. (!) A Garibaldi-Türr képet átadtam a ráházónak. Előbb egy vastag kartonra fogják felhúzni, hogy az apró gyűrődések eltűnjenek és a kép tartós legyen. Kartonnal, aranyráházóval és üveggel együtt 10 pengő 90 fillérbe fog kerülni és szerda délután fogják szállítani.

Szíves üdvözlettel és tisztelettel

[December 23-i keltezéssel (ld. a 62. sz. tételt) újabb számla érkezett, 22.407.50 Kč maradék tartozásról. – (MTAKK–Ms-10.741/88-89)]

II. Elszámolás (H. n. 1936. december 7.)

(MTAKK–Ms-10.741/60)

Czifféry	1936. XI. 19.	1.273.45 Kč
Horn	1936. XI. 19.	2.404.55 Kč
Anyž	1936. X. 30.	6.000.00 Kč
csomagolás }		50.00 Kč
láda }		15.00 Kč
szállítás Prágába		215.75 Kč
stb. }	(93.35)	<u>28.35</u> Kč
Összesen:		9.987.10 Kč

1936. október 29. fizetve	14.963.00 Kč
Ebből kiadások	<u>9.987.10</u> Kč
Maradt, mely összeget mint á contó a szobrász- honoráriumból felvettem	4.975.90 Kč

*

61. Budapest, 1936. december 15. – Ravasz László püspök gépelt levele **Horánszky** Lajoshoz (az Országos Madách Imre Szoborbizottság nevében, annak felzetével.) – (MTAKK–Ms-10.741/87)

Tárgy: Esetleges kölcsön az emlékműre. – Az előzményeket ld. 1935. augusztus 9. (27. sz.), augusztus 11. (28. sz.), szeptember 8. (29. sz.) További levelezést ez ügyben nem találtam, így nem tudni, hogy ez a kölcsönügylet létrejött-e

Méltóságos Uram!

Méltóságod szóbeli kérelmére vagyok bátor az elnökség nevében a következőkben foglalni össze megállapodásunkat:

Az Országos Madách Imre szoborbizottság készséggel nyújt Madách Imre mauzóleumának helyreállításával kapcsolatban felmerült többletkiadások fedezésére méltóságodnak a [budapesti] Madách szoborra befolyt összegek kamataiból 2000 P kölcsönt, és pedig határozatlan időre, legkésőbb azonban a Madách Szoboralap végső elszámolásáig. A kölcsön kérdését akkor fogjuk a végrehajtóbizottság elé terjeszteni és a visszafizetés tekintetében az fog végleges határozatot hozni.

Kérem Méltóságodat, legyen szíves ezt a megállapodást a maga részéről is ugyanebben a formában elismerni.

Ravasz László (a végrehajtó bizottság elnöke)

*

62. Pozsony, 1936. december 23. – Rigele Alajos Telcs Edéhez (gépielt elszámolás, számla) – (MTAKK–Ms-10.741/88-89)

Tárgy: Elszámolás a Madách-családnak Sztregován felállított emlékművéről Rigele Alajostól (2 példányban):

A szobor felállítására	1.650.00 Kč
Többletmunka	2043.45 Kč
Segédkezés a felállításnál:	246.20 Kč
Czifféry építőmester	10.923.45 Kč
Horn kőfaragó	6.650.75 Kč
Heim gipszöntő	1.130.00 Kč
Anyž Fr. bronzöntő	21.403.40 Kč
Hirt vésnők (névjelzőtábla)	65.00 Kč
Rigele Alajos saját kiadása (láda, csomagolás, szállítás stb.)	2.429.80 Kč
Szobrászhonorárium	<u>13.000.00 Kč</u>
részösszeg (a fillér nem egyezik)	55.602.40 Kč
3% forgalmi adó	<u>1.668.10 Kč</u>
Összesen:	57.270.50 Kč

a contó 1936. VII. 20.
1936. X. 29.

19.900 Kč
14.963 Kč
34.863 Kč
22.407.50 Kč

Végösszeg: **Kč 57.270-34.863 =**
Számla Telcs Edének Rigele Alajostól

A sztregovai Madách-család sírhelyének és síremlékének elkészítése a csatolt felállítás szerint:

A síremlék elkészítése	55.602.40 Kč
3 % forgalmi adó	<u>+1.668.10 Kč</u>
Összesen	57.270.50 Kč
Eddig kifizetett	<u>-34.863.00 Kč</u>
Maradék tartozás	22.407.50 Kč

*

63. Pozsony, 1936. december 24. – Rigele Alajos kézírásos levele **Telcs** Edéhez (5 db fénykép) – (MTAKK–Ms-10.741/79-84)

Tárgy: Az emlékmű elkészültéről, fényképekkel

Igen tisztelt Barátom!

Örömmel értesülök, hogy küldeményemmel egy kis örömet okozhattam Neked és nagyrabecsülésemet és hálámat legalább egy kistrészből kifejezhettem. Sajnálom azonban, hogy oly sok kellemetlenséged és nehézséged volt ezzel.

A nagy és szép feladat, mely elé Horánszkyék a Te jóvoltodból állítottak, szerencsésen befejeződött, f. hó 19-én állítottuk fel Stregován a Madách emléket. Nagyon szeretném, ha Te láthatnád, s kíváncsi vagyok véleményedre. Én a magam részéről megelégedett vagyok, nemesen és komolyan hat az emlékmű a

nagyszerű környezetben. Sajnos az esős idő miatt a felvételek, melyeket fiam készített nem sikerültek jól, de csatolom, hogy legalább fogalmad legyen.

Az iparosok rendes és szolid munkát adtak, úgy hogy az emlékmű hosszú élettartama biztosítva van.

Mellékelve a végleges elszámolást, az iparosok számláit nem küldtem el, de ha jónak látod, úgy azokat utólag beküldöm. Kötlevelünk eredeti összegét a többletmunkák és külön kiadások következtében nem tarthattuk be és 3302.50 Kč-val túlléptük, de remélem, hogy a Kč devalvációja miatt ez megtérül.

Most, hogy a nagy munka elékészült, még egyszer hálás szívvel mondok köszönetet Neked minden fáradozásodért s írántam tanúsított jóindulatodért.

Kérlek Horánszky igazgató úrnak is add át köszönetemet és tiszteletemet. Neked és b. családnak igen kellemes karácsonyt és boldog újesztendőt kívánok a család nevében is és vagyok

igaz tisztelőd

FÉNYKÉPEK A SÍREMLÉK FELÁLLÍTÁSÁRÓL AZ MTA KÉZIRATTÁRÁBAN:

1 FELVONTATÁS A HELYÉRE. 2. A TALAPZATON A CÉL ELŐTT 3. ÁLL A TÁMASZTÉKKAL. 4. KÉSZEN ÁLL.

1937

64. *Balassagyarmat, 1937. február hó 27.* – A Nógrádvármegyei Madách-Társaság fejlécével **Horánszky** Lajosnak. – (Magántulajdonban)

Tárgy: A társaság tiszteleti tagjává választották

Méltóságos Horánszky Lajos úrnak, a Kisfaludy Társaság tagja stb.
Budapest

A Nógrádvármegyei Madách-Társaság 1937. évi január hó 21-én tartott tagválasztó ülésén Méltóságodat, a kiváló író, a Madách-kultusz hűséges ápolóját és a nemzeti irodalom művelése terén szerzett hervadhatatlan érdemeinek csekély elismeréséül – örökös tiszteleti tagjául választotta meg.

Amidőn erről Méltóságodat értesíteni szerencsénk van, kérjük, hogy Társa-

ságunkat irodalmi és művészeti törekvéseiben támogatni méltóztassék.

Fogadja Méltóságod legmélyebb tiszteletünk őszinte nyilvánítását.

Baross (?) József (alelnök, alispán)

Dr. Visnovszky Rezső (tanügyi tanácsos, ügyvezető elnök)

Szép Róbert (H. titkár)

*

65. Pozsony, 1937. március 11. – Rigele Alajos gépelt levele **Telcs** Edéhez –
(MTAKK–Ms-10.741/85)

Tárgy: Elszámolás

Kedves Barátom!

Nagy bánatomban az Istenbe vetett hitemen kívül az egyedüli támaszom a részvét meleg hangja, különösen, ha oly őszinte barátságból fakad, mint amilyenel Te engem megtisztelsz. Szívből köszönöm szavaidat, melyekkel fájdalmamat enyhíteni igyekezel, az egész családom nevében is.

A pénz hosszas késedelem után megérkezett és tegnap kézhez is kaptam. A bank későn értesített, első értesítése állítólag „elveszett” úgy származott a késedelem és az aggodalom.

A kézhez vett (1937. III. 10.) 9.977 Kč-ból úgy Horn kőfaragónak, mint Cziffery építőmesternek kifizettem az utolsó részletet, úm. [táblázatosan]:

9.977 Kč felosztásáról

Horn	1.247.20 Kč
Cziffery	1.650.00 Kč
Anyž bronzöntőnek á conto küldöm	7.003.40 Kč
Anyž számára van még tartozás	(7.400.00) Kč
Az utolsó tartozás. Ebből elszámolásom szerint van még	22.407.50 Kč
1937. III. 10-én kapott pénz	9.977.00 Kč
Mostani tartozás: 12.430.50 Kč, melyből fizetni kell:	12.430.50 Kč

Anyž	7.400.00 Kč
marad 3 % forgalmi adó	1.668.10 Kč
marad, mint honorárium utolsó részlete	2.698.60 Kč
Tehát a fennmaradó tartozás	11.766.70 Kč
	<u>+663.80 Kč</u>
	12.430.50 Kč

Miután Dr. Giller képviselő úr megérkezett, én is remélem, hogy az átvétel és a végleges liquidálás hamarosan meglesz, annál is inkább, mert szegény feleségem betegsége és halála minden anyagi erőnket kimerítette.

Ismételten hálát mondok sok fáradozásodért, kedves feleségednek részvétnyilatkozataért köszönetet mondok és kézsókomat küldöm, Téged meleg szeretettel üdvözöllek

tisztelő híved

U.i. Említetted, hogy jó lenne, ha az emléket lefénnyképeztetnők, azonban innen ez túl költséges volna s így talán Giller dr. úr, a ki a losonci fényképezket ismeri, ezt a fáradságot szintén vállalná.

*

66. Losonc, 1937. március 30. – Giller János gépelt levele *Horánszky* Lajos-hoz (Dr. Giller János ügyvéd, Losonc felzettel) – (MTAKK–Ms-10.741/29-32)

Tárgy: Melléklet: 3 fénykép – (10.741/30-32)

Kedves Lajos Bátyám!

A húsvéti ünnepeket felhasználtuk arra, hogy kívánságodnak megfelelően a sztregovai Madách emlékműről fényképfelvételeket készí(t)essünk s evégből tegnap húsvét hétfőjén Dr. Sacher Poldi bátyámmal együtt kimentünk Sztregovára és egy amateur fotografust vittünk magunkkal, akinek tudása és megbízhatósága azonban fölötte áll az összes losonci szakfotografusoknak.

Poldi bátyám viszi magával az elkészített fényképeket, melyek elbírálásom szerint jók. A lemezeket megőriztetem, hogy esetleges kívánságodra azokat szintén elküldhessem Budapestre.

A fényképeket, tekintve azt, hogy egy szerényebb kistisztviselőről van szó, készkiadással együtt az ide csatolt elismervény szerint 166 Kft fizettem ki, az autóköltség 80 Kft tett ki. Ezen összesen 246 Kft kitevő összeget nekem Poldi bátyám megtérítette.

Maradtam mély tisztelem nyilvánításával

és mindenben rendelkezésedre álló

őszinte híved

***FÉNYKÉPEK A FELÁLLÍTOTT SÍREMLÉKRŐL
(a szerző tulajdonában):***

1. A szobor szemből (jobbról)
2. A szobor szemből (balról)
3. A szobor hátulról

67. 1937. április 7. – (MTAKK–Ms-5781/1937)

Jegyzőkönyv

a Kisfaludy Társaság 1937. április 7-én tartott rendes havi üléséről

25. Horánszky Lajos r. tag beszámol arról, hogy a sztrégovai Madách-
emlékmű elkészült és ünnepélyes felszentelésre vár. Megismerteti a Társaság-
gal az emlékmű megvalósulásának bizalmas történetét, s ennek kapcsán indít-
ványozza, hogy az ügyet teljes és hathatós jóindulattal felkaroló pénzügy-
miniszternek, az anyagilag segítségre siető Magyar Tudományos Akadémiának,
valamint az emlékmű alkotójának, Rigele Alajos szobrászművésznek a Társa-
ság fejezze ki köszönetét.

A Társaság mindezeknek, úgyszintén az elnök javaslatára az ügyért lelkes odaadással buzgólkodó Horánszky Lajos r. tagnak jegyzőkönyvi köszönétét nyilvánítja.

26. Elnök – Horánszky Lajos érdeklődésére – közli, hogy Az Ember tragédiájának hamburgi bemutatóján Társaságunknak nincs módjában magát képviseltetni, de mivel Horánszky rendes és Mohácsi Jenő levelező tagtársunk előreláthatólag amúgy is jelen lesz, a Társaság köszönettel veszi, ha a mi képviselőtünket is elvállalják.

A Társaság csatlakozván az elnök kéréséhez, a nevezettek szíves készséggel vállalják megbízatást.
Elnök: Voinovich Géza

*

68. Pozsony, 1937. május 5. – Rigele Alajos Telcs Edéhez? – (MTAKKMs-10.741/56)

Tárgy: IV. kézírásos elszámolás:

1936. XII. 23.-án kelt számlák	Kč
Szerződéses összeg: 57.270.50 Kč. (3% forg. adóval) Erre részletfizetés (á conto):	
1. 1936. VII. 20-án:	19.900.00
2. 1936. X. 29-én:	14.963.00
3. 1937. III. 10-én:	9.977.00
4. 1937. IV. 29-én:	<u>4.990.00</u>
Összesen eddig kifizetett összeg	49.830.00
Maradékösszeg Rigele javára (57.250.50-49.830.00=7420)	7.439.50
Ebből fennmarad:	
Anyz 4.500	4.500.00
3 % forgalmi adó	<u>+1.668.10</u>

	6.168.10
Saját (Rigele A. honoráriumának utolsó részlete)	<u>+1.271.40</u>
	7439.50
<i>Az 1937. IV. 29-én felvett 4.990 Kč-ból kifizettem:</i>	
Cziffery utolsó részletét	1.000.00
Anyž	<u>3.900.00</u>
	4.900.00
saját kiadásaim fedezésére	<u>90</u>
	4.990.00

Kiváló tisztelettel Rigele Alajos szobrászművész
69. 1937. május 12. – (MTAKK–Ms-5781/1937)
Jegyzőkönyv

a Kisfaludy Társaság 1937. május 12-én tartott

rendes havi üléséről

39. Elnök közvetíti Kornis Gyula r. tag figyelmeztetését Kölcsény csekei sírjának siralmas elhanyagoltságára. Helyrehozatalának költségét tagtársunk elő fogja teremteni, a remélhető összegből talán még egy Kölcsény-szobor terve is megvalósulhat. Az ügy felkarolására – mint ahogy Madách nyugalóhelyének gondozása körül is történt – a Magyar Tudományos Akadémiának s a Kisfaludy-Társaságnak közös bizottságot kellene alakítania, ez utóbbi részéről elnöknek Kornis Gyula r. tagnak, Horánszky Lajos és Papp Ferenc r. tagok kijelölését javasolja.

A T[ársaság] a figyelmeztetést köszönettel fogadja, az elnöki javaslatához egyhangúlag hozzájárul.

Voinovich Géza

*

70. Budapest, 1937. július (VII.) 21. – **Lázár** Pál kéziratos levele **Horánszky** Lajoshoz – (MTAKK–Ms-10.741/37)

Tárgy: Birtokát elárverezik s szeptember 21-én lesz a tárgyalás. Szeretne sürgősen beszélni Horánszky Lajossal

Kedves Lajos Bácsi!

Hosszú hallgatásomnak igen komoly oka van. Amint már hónapokkal előbb sejtettem és hetek óta tudom a sztrigovai birtokra az árverést kitűzték minden mesterkedésem dacára szeptember 21-re. Tehát mindössze két hónap van még a katasztrófa elhárítására.

Amióta tudom, hogy kormánytámogatásra nem számíthatok, minden elképzelhetőt megpróbáltam privát beavatkozással megmenteni a helyzetet. Sok kísérletezés után végre valami kis remény sugár dereng, de ezt is szeretném előbb Lajos Bácsival megbeszélni, még pedig sürgősen.

Arra kérem tehát, legyen kegyes meghallgatni, ha lehet még péntek délután előtt, amikor is ismételten felutazom ez ügyben Losoncra és vidékére.

Ha megfelel én szívesen eljövök délelőtt a Bankba is, csak tessék arra engedélyt adni és az időpontot megjelölni. Én már reggel 9-től benn vagyok a hivatalomban s kérem hívjon fel Lajos Bácsi, vagy üzenje meg telefonon, mikor is hol keressem fel, telefonom: 1-833-85

Kézcsókjaim átadását kérve, őszinte mély tisztelettel kész híve

L. Pali

*

71. Losonc, 1937. július 26. – Giller János gépelt levele *Horánszky* Lajoshoz (Dr. Giller János ügyvéd, Losonc felzettel) – (MTAKK–Ms-10.741/33)

Tárgy: Az alsósztrigovai kastély és park jövője

Kedves Lajos Bácsi!

Nyugtatom f, hó 22-ki nb. soraidat. Sok keserű tapasztalatom fűződik Lázár Palihoz, akitől már régen minden becsülésemet megvontam. s ha mégis a felvetett ügygel foglalkozni kívánok, ezt semmi esetre sem az ő kedvükért teszem, hanem mint magyar ember természetes kötelességből fakadóan vállalom munkát és fáradságot azért, hogy a nagy költő emlékének szolgáljak.

Magam is meg vagyok győződve arról, hogy ha sikerül is a szeptember 21-re kitűzött alsósztregovai árverést elhalasztani, ez a halasztás legfeljebb néhány hónapos időnyerést jelent, de érdemlegesen a kérdést megoldáshoz nem juttatja, mert az egész birtok előbb-utóbb újra kerül és abból semmi sem lesz megmenthető. Az adósságok, kamatok és költségek együttléve jóval, talán kétszeresen meghaladják a birtok értékét. Magán úton tehát, mondjuk egyezkedéssel alig lehet eredményhez jutni, nem marad más hátra, mint az árverés.

Az én elgondolásom szerint egyedül a *Szlovenszkoj Magyar Kulturális Egyesület* volna az a szerv, mely az alsósztregovai kastélyt és parkot megvehetné. Ez az Egyesület Komáromban székel, több mint 100 fiókkal bír és ingatlan vagyont is szerezhet. A Szlovenszkoj Országos Választmány, melynek egyedüli magyar tagja vagyok, a közelmúltban is 15 000 Kč évi segélyt szavazott meg ennek az egyesületnek.

Szívesen állok rendelkezésre, úgy vélem azonban, hogy az én személyem kevésbé (!) lesz alkalmas arra, hogy ennek a mozgalomnak élére álljak.

Mindenesetre szükséges lesz egy budapesti megbeszélés, amelyre Jaross barátunk is meghívandó volna.* Jaross Bandi valószínűen hasonlóan mint én, nem néz jó szemmel Lázár Palira, mert az ő bátyja is egyik áldozata ez utóbbinak. Meg vagyok azonban győződve, hogy Jaross Bandi van olyan fegyelmezett és önzetlen gondolkozású, hogy ezen túlteszi magát.

Szívesen állván rendelkezésemre, maradtam

mély tiszteletem nyilvánításával, őszinte híved

Összes kiadás a szoborra:	57.516.50 Kč
Átépítés	4.200.00 Kč
Egyéb	<u>3.000.00 Kč</u>
	64.716.50 Kč

[A levélen a következő elszámolás látható valószínűen Horánszky Lajos írásával. A betűjelzések feloldása kétséges.]

F. (?)	10.000.00 Kč
J. (?)	300.00 Kč
ak. (?)	<u>1.000.00</u> Kč
	11.300.00 Kč

* A dokumentumokban Jaross Andor további szerepéről nem olvashatunk.

*

72. [Pozsony] 1937. augusztus 10. – Rigele Alajos gépelt levelei és kimutatása
Horánszky Lajoshoz – (MTAKK–Ms-10.741/57)

Tárgy: Tartozás kérése

Igen tisztelt Igazgató úr!

Köszönettel vettem át f. hó 6-án Kč 3000–, melyet azonnal továbbítottam Anyž bronzöntő cégnek Prágába. Ezen céggel fennmaradt még fizetési kötelezettségünk Kč 1500, amihez még hozzájárul a késedelmi kamat Kč 246, melyet a cég nekem felszámított, mert a fizetési feltételeket nem tartottuk be. Maradt tehát fizetendő Kč 1746.

Az 57.516.50 Kč összegből az alábbi összegeket kaptam meg. Legyen tehát szabad elszámolásomat a következőkben rekapitulálni:

	Kč
1936. XII. 23-án felállított és beküldött számla összege	55.602.40
3% forgalmi adó	1.668.10
Anyž késedelmi kamat	<u>246.00</u>
Összesen:	57.516.50
Ezen összegből kézhez vettem eddig:	
1936. VII. 20.	19.900.00
1936. X. 29.	14.963.00
1937. III. 10.	9.977.00
1937. IV. 29.	4.990.00
1937. VIII. 8.	<u>3.000.00</u>

Maradt: 57.516.50-52.830 =

52.830.00

4.686.50

57.516.50

Igen tisztelt Igazgató Úr meg lehet győződve arról, teljesen tisztában vagyok azzal a sok nehézséggel, amit az összeg előteremtése és azután annak átutalása Önnek okoz, és mily nagyfokú idealizmusra van szüksége, hogy e nehézségekkel megküzdjön és ezért esik nehezemre mindig újabb és újabb fáradozásokra kérni Önt, – mert mint a nehéz kisebbségi sorsot élő művészembernek csak a legnagyobb nehézségek mellett tudom a magam és családom létminimumát előteremteni. Ehhez járul még az adóprés súlyos nyomása, mely az embert keresetének utolsó gyümölcsetől is megfosztja.

Kérem tehát ismételten i. t. Igazgató urat, nekem a lehetőségek szerint mielőbb újabb pénzáttutalást kieszköztetni szíveskedjék, hogy részint a bronzöntőt, részint pedig az adómat legalább részben kifizethessem.

Sürgetésemért ismételten bocsánatot kérek és maradok i. t. Igazgató úr mindenkor hálás híve

Rigele Alajos
szobrászművész

*

73. Pozsony, 1937. szeptember 30. – Rigele Alajos kéziratos levele *Horánszky* Lajoshoz – (MTAKK–Ms-10.741/93)

Tárgy: Tartozás megérkezése (Ld. még az 1938. május 3-ai levelet /10.741/92)

Mélyen tisztelt Igazgató Úr!

Nagy köszönettel vettem f. hó 24-én a küldött 2000 Kč, azaz kettőezer cseh koronát.

Végre kifizethettem a bronzöntőt, s így az ügy végleges liquidálásához ismét egy lépéssel közelebb jutottunk.

Sok szíves fáradozását ismételten köszönöm és maradok mély tisztelettel

Igazgató Uramnak

hálás híve
Rigele Alajos
szobrászművész

1938

74. Losonc, 1938. február 14. – **Giller János** gépelt levele **Horánszky** Lajos-hoz. (Válasz a január 22-ei, ma már fel nem lelhető levélre.) (Dr. Giller János ügyvéd, Losonc felzettal) – (MTAKK–Ms-10.741/34)

Tárgy: A Madách birtok árverezése

Kedves Lajos Bátyám!

Nyugtatom múlt hó 22.-én kelt nb. soraidat. Tegnap érkeztem haza 3 heti szabadságomról és ezt a szabadságidőt éppen Budapesten töltöttem, ahol igazán módomban lett volna erről az ügyről Veled tárgyalni. De mert ezt az időt teljes pihenésre szántam és kikapcsoltam magam minden tevékenységből, még a társadalmi életből is, így nagy sajnálatomra nem állott módomban Nálad látogatást tenni. – Az alsósztrigovai birtok árverése március 2.-ra van kitűzve. Dr. Lázár Pál valószínűleg mindent el fog követni az árverés megakadályozására, lehet, hogy ez sikerülni fog, de ezzel legfeljebb néhány hónapos levegőhöz jut.

Én ezzel az ügygel állandóan foglalkoztam, és miután tudom azt, hogy a legfőbb hitelező a Szlovák Általános Hitelbank fogja az alsósztrigovai birtokot megvenni, mert erre kényszerítve lesz [mint legfőbb hitelező], érintkezést kerestem ennek az intézetnek a vezetőségével, és pozitív ígéretet kaptam arra, hogy ha ők a birtokot tényleg megveszik, a legnagyobb örömmel fogják a síremléket egy megfelelő területtel talán ingyen, vagy egy egészen jelentéktelen árért átengedni egy itteni magyar kulturális szervnek. Nekik ez érdekük is! Ők a magyarság nyelvterületén nagy klientúrával bíró intézet, s ilyen minő-

ségben amúgy sem engedhetnék azt meg, hogy a nagy költő síremléke elhanyagoltassék – ők annak fenntartásáról gondoskodni volnának kénytelenek. Így tehát boldogan fognak a síremléktől és hozzá megfelelő területtől, mint rájuk nézve teherterétől megszabadulni.

A Szlovenszkói Magyar Kultúregyesület az a szerv, mely hivatva lesz a birtok elárverezése után ezt az akciót lefolytatni. Erről gondoskodni fogok.

Budapesti tartózkodásom alatt találkoztam Lázár Pál úrral, aki nekem más megoldási lehetőségről is beszélt, én azonban azt neki nem hiszem.

Annakidején referálni fogok eljárásaimnak eredményéről.

Maradtam mély tisztelem nyilvánításával

és szívélyes tisztelettel készséges híved

*

75. Losonc, 1938. márczius 10. – **Giller** János gépelt levele **Horánszky** Lajoshoz (Válasz a március 8-i fel nem lelhető levélre.) (Dr. Giller János ügyvéd, Losonc felzettel) – (MTAKK–Ms-10.741/35)

Tárgy: A Madách birtok árverezése

Kedves Lajos Bátyám!

Nyugtatom f. hó 8-án kelt nb. soraidat. A közölt elgondolást járhatónak vélem.

A Szlovenszkói Magyar Kultúregyesület, mely Komáromban székel, s annak Szlovenszko minden magyar vidékén vannak fiókjai, jóváhagyott alapszabályokkal bír, ingatlanokat szerezhethet, stb. szóval ez lehetne azon szerv, mely a sztregovai kastélyt és parkot megvehetné.

A dolog természete szerint erről hallgatnunk kell, s az előkészítésnek is csendben kell történnie.

Ahogy a dolgokat nézem, az előkészítésre van bőven időnk. Nem hiszem, hogy az árverés rövidesen jogerőre emelkednék. Közvetlenül vagyok arról tájékozva, hogy a vevő: [a] Szlovák Általános Hitelbank, illetve annak egyik alvállalata, mely forma szerint vevőként szerepel, az ingatlanokat parcellázás útján akarják értékesíteni, mert így remélhetnek legtöbbet elkérni.

Ennek a parcellázásnak a lebonyolítása legalább két évet fog igénybe venni. Megmarad nekik a kastély és park, mint teherterület. Szívesen fognak attól szabadulni. Hiszem, hogy az nem lesz drága.

Az ügyet figyelemmel fogom kísérni, s ha időszerűnek látom, hogy azzal már érdemben kell foglalkoznunk, jelentkezni fogok.

Szívélyes üdvözetekkel és mély tiszteletem nyilvánításával maradtam kedves Lajos Bátyámnak

készséges híve

*

76. Pozsony, 1938. május 3. – Rigele Alajos kézírásos levele **Telcs** Edének – (MTAKK–Ms-10.741/92)

Tárgy: Végső tartozás kérése

Igen tisztelt Barátom!

Csak hosszas latolgatás után tudom magam elhatározni, hogy Téged ezzel a Madách ügygyel [üggyel] még egyszer zaklassalak. De az emlékszóbor már közel másfél év óta kész és az ügy mindezideig likvidálva még nincsen.

Horánszky igazgató úrtól tavaly júliusban 3000, majd szeptemberben 2000 Kč-t kaptam [Ld. az 1937. IX. 30-ai, 73. sz. levelet (10.741/93)], fennáll azonban még egy követelésem 2600 Kč-ról. Az Igazgató Úr akkori levelében azt írta, hogy nem biztos, vajjon (!) az illetékes helyekről ezt a hiányzó összeget előteremteni tudja, de ha ez nem sikerül, a sajátjából fogja a hiányt pótolni. Képzelheted, hogy ily körülmények között nem akartam sürgetőlég fellépni,

hiszen az Igazgató Úr annyi idealizmust, munkát és fáradságot vitt bele az ügybe, hogy anyagilag már igazán nem terhelhettem meg őt.

Most azonban az itteni pénzügyi hatóságoktól egy végső felszólítást kaptam, hogy exekutio (!) terhe alatt végső elszámolásomat ebben az ügyben 2 hét alatt adjam be és adóhátralékomat fizessem ki. Ellenvetésemet, hogy a végső leszámolás még nem történt meg, nem fogadják el, most nem akarják elhinni, hogy így hosszú idő múlva ez az ügy ne legyen elintézve.

Mármost nagyon szépen megkérnélek, Horánszky Igazgató Úrnál puhatold ki, vajjon (!) van-e kilátás, hogy a hiányzó összeget rövid idő alatt, vagy egyáltalában megkaphatom még.

Fiam a jövő hét elején Pesten lesz, felkeres majd Téged és, ha jónak látod az Igazgató úrhoz is elmenne ebben az ügyben.

Elnézésedet kérem, hogy ügyemmel ismét megterhellek, de annyiszor bebizonyított őszinte barátságod készítetett reá.

A Nagyságos Asszonynak kézcsókomat küldöm, Téged szeretettel üdvözöllek. Tisztelő híved

*

77. 1938. május 11. – **Rigele** László *Telcs* Edének – (MTAKK–Ms-10.741/86)

Tárgy: Kézírásos nyugta 20 pengő kölcsönről ing. Rigele Lászlótól

78. Losonc, 1938. május 18. – Dr. **Giller** János gépelt levele **Horánszky** Lajoshoz (Dr. Giller János ügyvéd, Losonc felzettel) (Horánszky Lajos 13-ai levelének lelőhelye ismeretlen.) – (MTAKK–Ms-10.741/36)

Tárgy: Lázár Pál pontosan nem datálható újságcikkének következményei

Kedves Lajos Bátyám!

Nyugtatom f. hó 13-án kelt nb. soraidat és azokkal megküldött Lázár-féle cikkeket. Így nevezem, mert nem lehet kétséges, hogy a cikkben felsorakoztatott hazugságoknak a tömegét csak dr. Lázár Pál fogalmazhatta, vagy talán magát a

cikket is ő szerkesztette. A cikket kivonatossan átvette a Prágai Magyar Hírlap is és így szerzett Szlovenszko szélesebb magyar közvéleménye is tudomást erről a dologról.

Jelenthetem, hogy a körülményeket ismerő magyar közönség körében a hazugságoknak ilyen perfidiája mély megbotránkozást váltott ki és miután Lázár Pált Szlovenszkon eléggé ismerték, nem kétlem, hogy a magyar közvélemény túlnyomó része nem fog felülni a cikk tartalmának.

Csak természetes, hogy a cikk a legmélyebb felháborodást váltotta ki a Szlovák Általános Hitelbank vezetésénél, amely pedig a Madách mausoleum ügyét jóindulatúlag kezelte. Eppen ma itt járt Losoncon a bank vezérigazgatója és pozsonyi igazgatója és jelenleg kint vannak Alsó Sztrégován, a birtok értékesítésének kérdéseivel foglalkoznak. Alkalmam volt velük bizalmasan beszélni, tájékoztattam őket a Te hozzám intézett levelednek tartalmáról is. Jelezni akarván azt, hogy közbenjárásom láthatólag jó hatást váltott ki. Nem kétlem, hogy a bank jóindulatot fog tanúsítani a Madách név tiszteletében azon törekvések iránt, amelyeket Te, kedves Lajos Bátyám és én is kitűztünk magunk elé.

Maradtam mély tiszteletem nyilvánításával és szívélyes üdvözzel

készséges híved:

*

79. Pozsony, 1938. július 19. – Rigele Alajos gépelt levele és kimutatása **Horánszky** Lajoshoz – (MTAKK–Ms-10.741/58-59)

Tárgy: Végső elszámolás. (Melléklet: számla)

Igen tisztelt Igazgató Úr!

Nagy örömmel vettem f. hó 4-én kelt megleghangú levelét és köszönetet mondok érte, úgyszintén a f. hó 16-án kézhezvett 2000 Kč-ért is. Ezzel az összeggel végérvényesen liquidálnak tekintém az emlékmű anyagi részét.

Mellékelt elszámolásom szerint maradna ugyan még 582.50 Kč javamra, de tekintettel a sok nehézségre és fáradozásra, amit Igazgató Úrnak ez ügyben szereztem, nem akarom ezzel ismét megterhelni, inkább honoráriumomról levonásba helyezem és számlámat kiegyenlítettnek tekintem.

Biztosítom Igazgató Uramat, hogy lehetőségeimhez képest mindig örködni fogok a sztregovai síremlék felett, hiszen nemcsak egyik legjobb és legkedvesebb művemről van szó, hanem tartozom ezzel a nagy költő emlékének is. Büszkeséggel és örömmel tölt el a tudat, hogy Madách sírhelyét az én művem jelöli.

Mély hálával tartozom Önnek, hogy engem tüntetett ki e nagyszerű megbízással, és annyi sok nehézséggel megküzdött, hogy az emlékmű megalkotását lehetővé tegye. Szívből kívánom, hogy hazafias munkásságát még soká folytassa és a magyar kultúránknak még számos szolgálatot tehessen.

Kérem, hogy köszönetemet az illetékes helyeken tolmácsolni méltóztassék, és maradok szíves üdvözléttel

hálás híve

Rigele Alajos szobrászművész

Melléklet: Számla (10.741/58)

Méltóságos Horánszky Lajos igazgató úrnak

Madách síremlékének elkészítése és Alsósztrégován való felállítása, valamint a kriptá átépítése a Budapesten 1936. július 15-én kelt, Telcs Ede szobrászművész úrral kötött megegyezés szerint:

	53.967.00 Kč
Többlitmunka az 1936. dec. 23-án beküldöttek szerint	<u>1.636.40</u> Kč
(Helyesen: 55.602.40)	55.603.40 Kč
3 %	1.668.10 Kč
Anyž által felszámított késedelmi kamat	<u>246.00</u> Kč
Összesen: (Helyesen: 57.517.50)	57.516.50 Kč

Engedmény a szobrász honoráriumából	–582.50 Kč
Végösszeg: (Helyesen: 56.935)	56.934.00 Kč
Az összeget a következő részletekben vettem át:	
<i>Részfizetések összege:</i>	56.814.00 Kč
<i>Részfizetések időpontja:</i>	
1. 1936. VII. 20.	19.900.00 Kč
2. 1936. X. 29.	14.963.00 Kč
3. 1937. III. 10.	9.977.00 Kč
4. 1937. IV. 29.	4.990.00 Kč
5. 1937. VIII. 6(?), 8. (Korábban: 3.000.00)	2.994.00 Kč
6. 1937. IX. 24.	1.995.00 Kč
7. 1938. VII. 16.	1.995.00 Kč
Összesen (pénzáttutalással):	56.814.00 Kč
Különbség (maradék 1938. V. 11-én Rigele Alajos	120.00 Kč
fia Telcs Edétől átvett 120 pengőt):	
56.934-56.814.00 =	
Végösszeg:	56.934 Kč

*

80-88. Alsósztrégova esetleges visszacsatolása Magyarországhoz ad 1938-1939

A következő kilenc dokumentum – 1938 novembere és 1939 júniusa közötti időből – jelzi, hogy mind a család, mind a Kisfaludy Társaság sok mindent megkísérelt annak érdekében, hogy Alsósztrégovát is visszacsatolják Magyarországhoz. Ez ügyben több levelet is írtak Teleki Pál, akkori kultuszminiszterhez, mint a visszacsatolás ügyében illetékes hivatalos személyhez. Vo in o - v i c h Géza, mint a Kisfaludy Társaság elnöke, és az MTA főtitkára két ízben is megkereste Teleki Pált, kinek válaszlevelei nem találhatók meg a MTA kéz-

irattárában, de válaszaikról értesülünk a Kisfaludy Társaság jegyzőkönyveiből. Ezekből is látszik, hogy Teleki szigorúan tartotta magát a visszacsatolás egyik feltételéhez, a többségi lakosság elvéhez. A község pedig túlnyomóan szlovák lakosságú volt. E kísérletnek egyik mozgatója Horánszky Lajos volt – aki a síremlék további sorsát is figyelemmel kísérte – interjút is adott e kérdésben a 8 Órai Újság című lapnak. – Nem lehet e mozgalomtól teljesen függetlenül kezelni a síremlék és a Madách-birtok sorsát, annak árverezésének érdekes állomásaitól, és attól sem, hogy mely bank, vagy társaság kezébe kerül a birtok. Ezeket az ügyeket – ha nem is teljességében – kötetünkben 1937 júliusától 1941 augusztusáig követhetjük nyomon többek közt a 70., 71., 75., 78., 92., 93. sz. dokumentumokban.

*

80. 1938. október-november – **Lázár** Pál kézírásos levele **Horánszky** Lajoshoz. Hely, év, dátum nélkül. – (MTAKK–Ms-10.741/38)

Tárgy: A Madách birtok sorsa

Kedves Lajos Bácsi!

Vasárnap óta ágyban fekszem influenzában. Nem tudtam sajnos ígéretemet beváltani, nem járhattam addig utána a határmegállapító bizottság névsorának.

Történt azonban a legutolsó találkozásunk óta valami igen érdekes, amit a mai vacsorára akartam Lajos Bácsinak jelteni.

Szombaton reggel Vojnovits (!) magához hivatott az Akadémiára és közölte velem Teleki miniszter leiratát, amelyhez egy speciális térkép is volt mellékelve a sztregovai mauzóleum és kastély megjelölése végett.

Vojnovits (!) Óméltóságával együtt berajzoltuk a határt, ami meghúzendó lenne erre a célra a legkisebb csehszlovák áldozattal. A határ a mai határtól a Sztregova (?) patak mellett menne fel egészen a kastély kőfaláig elválasztván a falut lutheránus templomával és parochiájával együtt a kastély kertjétől. *Visszamenne* a határ a park felett a község határon a már kijelölt „*Parlag pusztán*”

mintegy ezer holdat foglalva magában összesen. Ebből persze csak a fele lenne a régi Madách birtokból [olvashatatlan szó], ami nem lett elparcellázva. Lakosság ezen a területen nem lakik öt-hat telepést kivéve, akiknek a cseh földreform juttatott földet, de kivétel nélkül tótok, s alig egy pár emberről lenne szó. A kastély és a mauzóleum másképpen nem közelíthető meg, miért is a határ kiigazításának ez az egyetlen módja.

Úgy érzem, hogy most itt az ideje, ha egyáltalán lehetséges valamit tenni és pedig úgy, ahogy azt Lajos Bácsi szándékozik. Eddig is mindez ami a „Madách” ügyben a hosszú nem törődömség után történt csak azért sikerült, mert Lajos Bácsi megfontolt programja lett végrehajtva. – Addig is míg felépülök és rendelkezésre állhatok, nagyon kérem tessék ütni a vasat, amíg meleg.

**Feleségem szívélyes üdvözetét tolmácsolva
mély tisztelettel, hálás öccse**

L. Pali

*

81. Budapest, 1938. november 8. – Voinovich Géza levele gróf *Teleki* Pál kultuszminiszternek – (MTAKK–RAL-707/1938)

Tárgy: Alsósztrégova visszacsatolása

Gr. Teleki Pál kultuszminiszter Úrnak!

Nagyméltóságú Miniszter Úr!

Kegyelmes Uram!

Az újságok közlik azon községek névsorát, amelyek most az anyaország-hoz visszacsatoltatnak. Sokak nagy meglepetésére hiányzik a névsorból Alsó-Sztrégova, ahol Madách élt, írt és meghalt, s ahol sírja is van. Sőt olyan hírek szállingóznak, hogy a trianoni elintézés módjára a határ kettévágná a falut, úgy hogy a falu maga a Lesence patak egyik partjával hozzánk tartoznék, a másik pedig már Szlovákiához, holott a falu lutheránus temploma a Madách-család kertjében áll, ahol Madách sírja is van.

Ez a körülmény javunkra szólhatna a mellett, hogy a templommal együtt a sír is Magyarországhoz csatoltassék. Ha ez meg nem történék, ez is fájó tüske maradna a szívekben.

Mint a Kisfaludy Társaság elnöke vagyok bátor Nagyméltóságod figyelmét erre felhívni.

Fogadja Nagyméltóságod mély tiszteletem őszinte nyilvánítását.

*

82. 1938. november 9. (MTAKK–Ms 5781-1938)

Jegyzőkönyv

a Kisfaludy Társaság üléséről

„Még kérdés, fölszabadult-e Sztregova, ahol Madách élt és írt, s hol húsz éven át a sors által hazájából holtan számúzve feküdt sírjában.”

51. Papp Viktor r. tag arra hívja fel a figyelmet, hogy a közvéleményben az a tévhit terjedt el, hogy Madách sztregovai síremlékére 250 000 cseh koronát adományozott Masaryk volt köztársasági elnök. Kíváncsnak tartaná, hogy a T(ársaság), melynek körében Horánszky Lajos r. tag buzgólkodása hozta létre a gyönyörű síremléket, helyre igazítaná ezt a tévhitet. Horánszky Lajos ismer-teti a síremlék létrejöttének történetét, amelyből teljes határozottsággal kitűnik, hogy a síremlékben egyetlen fillér cseh pénz sincs, teljesen magyar pénzből létesült.

Tudomásul szolgál. A helyreigazítást ill. az ügynek a nyilvánosság elé vitelét a T. most nem tartja időszerű-nek.

*

83. Budapest, 1938. november 11. – **Balogh** Károly miniszteri tanácsos és Madách rokon beadványa **Teleki** Pál vallás- és közoktatásügyi miniszterhez – (MTAKK–Ms-10.741/91)

Tárgy: Alsósztrégova hova tartozósága. (Másolat.)

Nagyméltóságú Miniszter Úr!

Kérem, méltóztassék megengedni, hogy úgyis, mint Madách Imre oldalági leszármazottja (nővérének unokája) – úgyis, mint magyar író, aki Madách Imre életével és költészetével többízben foglalkoztam, nagybecsű figyelmét Madách szülőfaluja, Az Ember Tragédiája keletkezési helye, egyben a nagy költő örök nyugvóhelye, Alsósztrégova sorsára felhívni bátorodom.

Madáchra vonatkozólag eddig megjelent munkáim a következők: Madách Imre otthon, 1923.; – Madách-breviárium (dr. Várkonyi Hildebrand közreműködésével), 1926.; – Madách, az ember és a költő, 1934.; – Egy pillantás a sztrégovai oroszlánbarlangba, 1935.)

Bizonyosan tudom és érzem, hogy Nagyméltóságod saját szándékából és szíve szerint is mindent el fog követni, hogy a részletes határkiigazítás során Alsósztrégova, vagy legalábbis annak déli oldalán meglehetősen könnyűszerrel elkülöníthetően fekvő Madách-kúria, a hozzátartozó ősparkkal együtt az anyaországhoz visszakerüljön. Noha, mint mondom, Nagyméltóságod ebbeli törekvéseinek biztos tudatában vagyok, mégis ellenállhatatlan érzés ösztökél arra, hogy nemcsak a magam, hanem kétségkívül minden, hazáját szerető magyar ember szívének azt a nagy vágyát, hogy Madách szülőhelye, otthona, halópora újra Magyarországé legyen, Nagyméltóságod előtt tolmácsoljam, s kérve-kérjem, hogy a lehetőség szerint odahatni szíveskedjék, hogy az ősi Nógrád vármegye fiának, hazánk legnagyobb költő-filozófusának egykori otthona, kriptája, azzal a fenségesen szép műemlékkel együtt, mely Horánszky Lajos igen tisztelt barátom nemeslelkű kezdeményezése és áldozatos buzgálkodása folytán a kriptát díszíti, újra a magyar haza szentelt tulajdonává váljék.

Nagyon kérem, legyen arról meggyőződve, Kegyelmes Uram, hogy e sorok írásánál semmiféle érdek, családi szempont, érvényesülési vágy nem vezet,

hanem kérésemet egyedül a nagy költő iránt érzett mélységes tisztelet s a hazafiúi érzés sugallja.

Fogadja Kegyelmes Uram őszinte nagyrabecsülésem és kiváló tiszteletem kifejezését

1939

84. 1939. január 1.

Petur László: Veszélyben Madách sírja. (Benne: Meg kell menteni a magyarság számára a költő hamvait. – Beszélgetés *Horánszky* Lajossal: „Országos mozgalmat kell indítani”. 8 *Órai Újság*, 1939. január 1. (Vasárnap) 4-5. p. Illusztr.

Tárgy: Madách sírja, Alsósztrégova visszacsatolásának ügye

A cikket annak kapcsán írták, hogy Alsósztrégovát nem csatolták vissza Magyarországhoz, s az ún. határkiigazító bizottságtól sem lehetett azt remélni. A döntés megváltoztatásáért több síkon indult meg a küzdelem. E cikk is ezt a célt szolgálta. s érvként Madách emlékét és az anyaország által létrehozott síremlék „zarándokhelyét” emelte ki. Mint a *Teleki* Pálhoz írt levelek válaszaiból kitetszik, komolyan vették a többségi nemzetiségi jelenlét elvét, mint a visszacsatolás egyik feltételét. (Ld. a 86. és 87. sz. tételek vonatkozó részeit.)

*

85. 1939. január 4. (MTAKK–Ms-5781/1939)

Jegyzőkönyv

***a Kisfaludy Társaság 1939. január 4-én tartott
rendes havi üléséről***

74. Papp Viktor r. tag kéri, hogy Madách sírjának a határkiigazítással kapcsolatos visszacsatolásáért indított mozgalomban Társaságunk vállalja magára a kezdeményezést.

Elnök megemlítvén, hogy a maga személyében már az első hírre közbenjárt ez ügyben, helyesli és lelkes készséggel magára vállalja, hogy a Társaság nevében újabb megkereséssel fordul a kultuszminiszterhez*, mint a Határkiigazító Bizottság elnökéhez, s beadványát teljes szövegében nyilvánosság elé juttatja a „8 Órai Újság”-ban. A Társaság teljes együttérzéssel csatlakozik e tervhez s kéri az elnököt, minden e célból szükségesnek ítélt lépés megtételére.

Elnök: Voinovich Géza

* Voinovich Géza 1939. január 14-én újabb levelet írt *Teleki* Pálhoz. – (Ld. a 86. sz. a.)

*

86. Budapest, 1939. január 14. Voinovich Géza, az MTA főtitkárának levele gróf **Teleki** Pál kultuszminiszterhez – (MTAKK– ad RAL 707/1938: RAL 61/1939)

Tárgy: Második levél Alsósztrégova visszacsatolásának kérdéséről

Nagyméltóságú Miniszter Úr!

Mélyen tisztelt Kegyelmes Uram!

Mély hálával köszönöm Nagyméltóságod fölvilágosító, kimerítő kegyes levelét, mely az érdeklődőket az esetben is meg fogja nyugtatni, ha a Madách-kastély és mauzóleum visszacsatolását nem sikerülne elérni.

A küldött katonai térképen piros ponttal van megjelölve a kastély és a parkban álló mauzóleum helye. A kastély és kert utolsó tulajdonosával vázlatosan – amennyire ő tudta – lerajzoltattam a kastély helyét Alsósztrégova községhez viszonyítva.

A Kékkő-Liberce közt vonuló országúttól délre még egy vásártér esik, melyet a Madách-örökösök ajándékoztak a községnek, itt van továbbá a templom és a parochia, amelyek természetesen mind a községhez tartoznak. A kastélyt és a mauzóleumot körülvevő kert sajnos egy és fél kilométernyire fekszik kb. a ma megvont határtól észak felé. Igaz, hogy a közbeeső rész a népesség dolgában közömbös, lakatlan terület, árverésen a kastéllyal együtt a pozsonyi Legio Bank szerezte meg; az árverés azonban – úgy mondja a volt tulajdonos – a törvényes szabályok megsértésével történt, amennyiben sem őt, sem más hitelezőket meg nem hívták.

Ezekben tudok Nagyméltóságod kérdéseire válaszolni. A kis vázrajz kezdetlegességéért bocsánatot kérek, de az volt a legutóbbi tulajdonos rajza, s így némileg hiteles.

Nagyméltóságod részletes, kegyes levelét ismételten mély hálával köszönöm. – Fogadja Nagyméltóságod mély tiszteletem őszinte megnyilvánulását.

*

87. 1939. január 31. (Ms 5781/1939)

Jegyzőkönyv

a Kisfaludy Társaságnak 1939. január 31-én tartott

előzetes és tagválasztó közüléséről

75. Elnök az ülést megnyitván, visszatér Madách Imre alsósztrégovai sírja visszaszerzésének kérdésére. Ez ügyben magánlevélben fordult* a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez, mire ez válaszul megküldte a határkiigazítás térképét, hozzáfűzván, hogy a visszacsatolásban a történelmi helyett a nyelvi

elvet kellett elfogadnunk. A sztrigovai területen már 1910-ben is csak 23% volt a magyarság arányszáma, s ez 1918-ig 18%-ra csökkent. A csehek nem fogadták el a határkiigazítás alkalmával a csereterületek elvét, ezen kívül Madách kastélya és sírja 1 ½ km-rel mélyebben fekszik a már véglegesnek nyilvánított határnál, s közöttük jelenleg is egy cseh bank birtoka terül el. Itt tehát rendkívüli nehézségek mutatkoznak, óhajtásunk megvalósulására kevés a remény.

Eszmecsere után, melyben Horánszky Lajos és Csathó Kálmán részben a katonai bizottság, részben a cseh bankkal való érintkezés útján is ajánlatosnak véljük a kedvező elintézés megkísérlését, az elnök a T. egyhangú helyesléssel abban foglalja össze a kialakult véleményyt, hogy a területcserék elvének elejtése után is minden más kínálkozó úton megteesszük a szükséges lépéseket.

Elnök: Voinovich Géza

* Az 1939. január 14-én írt (86. sz.) Voinovich-levélről van szó.

88. 1939. június 7. (MTAKK–Ms-5781/1939)

Jegyzőkönyv

*a Kisfaludy Társaságnak 1939. június 7-én tartott
rendes havi üléséről*

26. Horánszky Lajos rendes tag jelenti, hogy mikor értesült arról, hogy Alsósztrigovát nem kapjuk vissza, gondolkozott azon, mi volna a teendő, hogy a jövőben biztosítható legyen Madách Imre síremléke. Érintkezésbe lépett a síremlék művészeivel Rigele Alajossal, s ennek a jelentését be is mutatja. A síremléket rendben találta. A Madách-birtokot jelenlegi tulajdonosa, a pozsonyi „Brázda” Mezőgazdasági Rt. parcelláztatni akarja, így gondolni kell arra, mi történjék e terv végrehajtása esetén. A sírhelyet környező parkból mintegy 2 ½ holdat a parcellázás alól ki kellene vonni, s megközelíthetőségét szolgalmi joggal biztosítani. A művész azt a benyomást nyerte érdeklődésére, hogy az Rt. hajlandó ezt a területrészt kegyeletből ingyen átengedni. Súlyos megfontolás tárgya lenne aztán, hogy eb-

ben az esetben is kinek tulajdonába volna célszerű átengedniük gondozására az emléket, mert ha magyar kultúregyesületnek adnák át a tulajdonjogot, ennek esetleges feloszlása esetén tulajdona államkézbe kerülne és a síremlék méltó fenntartása ismét kétes lehetne.

E jelentés alapján Horánszky Lajos tag megtette a lépést a szóban forgó 2 ½ hold ingyenes átengedése tárgyában, a további teendőkkel várunk kell addig, míg a terület jövője eldől.

A Társaság köszönetet mond Horánszky Lajos r. tagnak, amiért nemcsak létesítette, hanem továbbra is gondoskodik róla.

Kéky Lajos titkár
Voinovich Géza elnök

Hitelesítik:

Csengery János

Falu Tamás

*

89. Budapest, 1939. április 17. – **Horánszky** Lajos *Hóman* Bálintnak – Ld. a *Függelékben*] (Magántulajdonban)

1941

90. Budapest, 1941. február 7. – **Fáy** István Hóman min. nevében **Horánszky** Lajosnak – M. Kir. Vallás és Közoktatásügyi Ministerium (domború címfej) – 23.261/1941. sz. III.l. ü.o. – Ld. a *Függelékben* – (Magántulajdonban)

*

91. Budapest, 1941. május 26. – **Péczely** Béla **Horánszky** Lajosnak – Címfej: Polgármesteri Városgazdasági Idegenforgalmi és Közművelődési ügyosztály – Ld. a *Függelékben* – (Magántulajdonban)

*

92. Szécsény, 1941. július 31. – **Stozkovits** Géza levele **Horánszky** Lajoshoz –
Körbélyező: Szécsényi Járási Főszolgabíró (Magántulajdonban.)

Tárgy: Sztregovai látogatás előkészítése

Mélyen tisztelt Bátyám!

Sacher Lipót bátyám megkeresése folytán van szerencsém a Részedre Sztregovára kiállított alkalmi utilapot azzal a megjegyzéssel mellékelni, hogy az utilappal s – minthogy fénykép nem állt rendelkezésemre – a személyazonosságot igazoló egy más fényképpel ellátott igazolvánnyal /: pl. útlevéllel:/ méltóztassál a – volt trianoni határon lévő – rárópusztai határvadász őrsön /: Nógrádszakál községtől cca. 4.-km.-re a losonci műuton:/ Bajnóczy törzsőrmester urat felkeresni, aki az új határig kikísér s – túloldali kollegájával történt előzetes megállapodás alapján – bizonyára lehetővé fogja tenni, hogy [bér]autóddal – a nemzetközi forgalomban egyébként előírt utiokmányok nélkül is – egészen Sztregováig utazhass. Amennyiben ez mégsem volna keresztülvihető, úgy – érkezésed időpontjának Bajnóczy törzsőrmesterrel leendő előzetes távirati közlés esetén – nevezett készséggel gondoskodik megfelelő, a határsávban való közlekedési igazolvánnyal ellátott fuvarosról. /: Távirati cím: Bajnóczy törzsőrmester Litke:/

Az utilap csupán 5 napig érvényes, azért valamivel postdatáltam.

Mindezeket nevezett törzsőrmesterrel behatóan megbeszéltem s remélem, kedves Bátyám, hogy sikerül is zavartalanul nemzeti zarándokhelyünkre eljutnod s ott a – különösen nekünk nógrádiaknak a szívünkhöz nőtt, de – minden magyarnak egyformán örökbecsű kegyhelyet az enyészettől megmenteni.

Ebben a reményben maradtam

igaz nagyrabecsüléssel

készséges tisztelő híved:

*

93. Szécsény, 1941. augusztus 26. – Stozkovits Géza levele Horánszky Lajos-hoz) – (Magántulajdonban)

Tárgy: Sztregovai látogatás előkészítése

Mélyen tisztelt Bátyám!

Folyó hó 22-én kelt nagybecsű leveledre válaszolva van szerencsém közölni, hogy – amint előző levelemben már jeleztem – a szlovák határőrszemélyzettel történt megállapodásunk szerint semmi akadálya sincsen annak, hogy budapesti autóddal /mindenféle nemzetközi utiokmány nélkül/ egyenesen Sztregovára utazhass.*

Sőt azóta Bajnóczy törzsőrmester /: Rárópuszta:/ közölte velem, hogy jelenleg éppen ott /Sztregován/ tartózkodik egy szlovák kultúrmérnök, aki a birtok és a kastély értékesítésével megbízva van; úgy hogy vele a tervezett transactiot azonnal le is lehetne – legalább elvben – tárgyalni.

Hogy a tót területre leendő átlépéssel kapcsolatos aggályaidat eloszlassam – amennyiben útitervedet a[k]ként tudnád irányítani, hogy látogatásod a jövő hét csütörtökén, /vagyis: szeptember 4-én:/ történék, úgy – szíves engedelmekkel magam is Veled tartanék Sztregovára, minthogy előzőleg a határátlépési igazolványok /: a sofőrnek is ki kell váltani:/ átvétele végett úgy is érintened kell Szécsényt.

Nagybecsű értesítéseted mielőbb kérve maradtam

megkülönböztetett tisztelettel

készséges híved

* Ez a levélben jelzett és tervezett, de létre nem jött utazás is a Madách-sírbolt, ill. birtok sorsával lett volna kapcsolatos.

1943

94. Budapest, 943. november 27. – **Balogh** Károly kézírásos levele **Horánszky** Lajosnak – (Magántulajdonban)

Tárgy: A Kisfaludy Társasági székfoglaló és megemlékezés a Madách-síremlék felállításáról

Igen tisztelt kedves Barátom!

Most, amikor a legközelebbi szerdán, dec. 1.-én a Kisfaludy Társaságban tartandó székfoglalásom közeleg, gondolatban a szokottnál is gyakrabban kereslek fel.

Engedd meg, hogy e sorokban kifejezésre juttassam igaz hálámat, mellyel irányodban viseltetem.

Nagyon is tudatában vagyok annak, hogy a rám nézve annyira kitüntető Kisfaludy-Társasági tagsággal kapcsolatban is mit köszönhetek megtisztelő barátságodnak.

Madách Imre emlékének nagy szeretete s mély tisztelete fűz bennünket össze s e téren is igen sokat köszönhetek s köszönhet minden Madách-ivadék Neked!

Mint tehát látod: a hála sok szála köt Hozzád és ezt sohasem akarom elfelejteni.

Végtelen sajnálatomra székfoglalómat nem magam olvashatom fel. Betegségem folytán erre nem vállalkozhattam – s a dolgot tovább halasztani nem akartam s már nem is igen lehetett volna. Így, mint tudod, Rédey Tivadar lesz olyan szíves felolvasni költeményemet, Madách reminiscenciákat tartalmaz ez is.

Látod, kedves Lajos, a költő is kibújt belőlem – nem, hiába választottatok költői helyre a Társaságban!

Talán a „kevert bor” teszi ezt, melyről a nyár elején oly kedvesen beszéltél kertedben. Csak ketten hárman voltunk ott éppen, ha még emlékszel. Előbb Madáchról, aztán Békesy? Károlyról, Megyeri Károlyról s szépapámról, a tudós Frivaldszky Imréről esett szó – s akkor mondtad el az anekdotát a vesp-

rémi irgalmasok házfőnökének kevert boráról. S rám mutattál: „nos, hát, ez is ilyen...”

Nem felejtettem el, idehaza is elmondtam ezt a kis történetet, S vizsgálgom néha, kinek köszönhetem ezt, vagy azt a tulajdonságomat?

Nagyon kérlek, a Kisfaludy Társaság szerdai ülésén gondolj rám szeretettel. Ha nem lehetek is köztetek, lelkemben ott leszek, veletek.

Igaz szeretettel és hálával köszönt, őszinte barátod

AZ MTA KÉZIRATTÁRA UTALVÁNYKÖNYVÉNEK VONATKOZÓ ADATAI

(MTAKK- K-1677-1679)

Az *MTA Utalványkönyvében* 1934-1937 között összesen **7140 P** átutalására találhatunk tételeket, részben a Gróf Vigyázó Ferenc kötött folyószámláról, részben a nyugdíjak, segélyek rovatról, megnevezve azt, hogy a Madách-síremlék építésével összefüggésben került kiutalásra a megnevezett összeg. Ez nem zárja ki, hogy más néven (pl. a Kisfaludy Társaság számára) is történtek átutalások, de ennek konkrét nyomára nem akadunk. Az alábbiak összefüggésben vannak a 46. sz. alatti levéllel is. – (ifj. H. N.)

A kiutalást jelző tételek:

Uo. 1934. 4. 38. tétel – (K-1677)

Uo. 1936. Gr. V. F. 5., 38. tétel – (K-1678)

Uo. 1937. Nyugdíjak, segélyek 75. tétel – (K-1679)

1. 1934. január 19. *Kéky* Lajos levelező tag kezéhez: nemzeti célra. Madách Imre koporsója. In: MTA Utalványkönyv: **3.000 P.** – Gróf Vigyázó Ferenc kötött folyószámla 4. tétel.

Ezen átutalásról Balogh Jenő főtitkár Berzeviczy Alberthez küldött levele tájékoztat 1934. január 22-ről (MTAKK RAL (Kisfaludy Társaság iratai) 25/1934) – Hasonló tartalmú levél „irodalmi segély” címén 1934. január 23-án

kelt, és 1000 P átutalásáról tesz említést. Kérdéses, hogy ez utóbbi is a síremlék költségeit szolgálta-e? (MTAKK RAL /Kisfaludy Társaság iratai/ 26/1934)

„Nagyméltóságú Elnök Úr!

Szerencsém van tisztelettel [és bizalmasan – B. J.] közölni, hogy a M. Tud. Akadémia néhai kiváló tagja Madách Imre hamvainak a sztregovai parkba leendő áthelyezése céljaira egy „nemzeti célra fordítható” bevételtől a Nagyméltóságod bölcs vezetése alatt álló Kisfaludy-Társaság rendelkezésére bocsátott P. 3000– azaz háromezer pengőt.

Ezt az összeget Kéký Lajos titkár úr kezeihez kiutaltam.

Mély tisztelettel

Budapest, 1934. január 22.

2. 1934. július 11. *Kéký* Lajos levelező tag kezéhez: nemzeti célra. Madách Imre koporsója. In: MTA Utalványkönyv: **700** P. – Gróf Vigyázó Ferenc kötött folyószámla 38. tétel. A kegyeleti kiadásokból átvezetve. 200 pengőről 700 pengőre kiegészítve.

3. 1936. február 21. *Horánszky* Lajos Madách Imre síremlékére. In: MTA Utalványkönyv: **2000** P. – Gróf Vigyázó Ferenc kötött folyószámla 5. tétel. (42. p.)

4. 1936. július 14. *Horánszky* Lajos Madách Imre síremlékére. In: MTA Utalványkönyv: **1000** P. – Gróf Vigyázó Ferenc kötött folyószámla 38. tétel. (43. p.)

5. 1937. december 30. *Horánszky* Lajos Madách Imre szobrára. In: MTA Utalványkönyv: **440** P. – Nyugdíjak, segélyek 75. tétel. (47. p.)

FÜGGELÉK

LEVELEK ÉS ADATOK A TERVEZETT BUDA- PESTI MADÁCH SZOBOR TÖRTÉNETÉHEZ

A budapesti Madách szobor megalkotására az igényt R a v a s z László: Szobrot Madách Imrének. c. cikke jelentette be a Budapesti Hírlap, 1934. február 2-i számában. 1934. június 12-én A l m á s y László az országgyűlés elnöke javaslatára, a képviselőház a budapesti Madách szoborra 10 000 pengőt szavazott meg. Az időbeli sorrendiség érdekében – amit a dokumentumgyűjtemény is tanúsít – megjegyezzük, hogy Horánszky Lajos már 1932 júliusában járt Alsósztrégován, és 1933 második felében számos levélváltás történt ez ügyben, így Almásy László képviselőházi elnökkel is, aki pénzt is ígért az alsósztrégovai emlékmű felállításához. Végül is az alsósztrégovai emlékmű 1936-ra elkészült, de a budapesti Madách szobrot nem sikerült felállítani a pályázati sikertelenségek, a szobor elhelyezése körüli viták miatt. Az utolsó pályázatot Kisfaludi Strobl Zsigmond nyerte meg, de a háborús idők beálltával a bronzhiány, majd a gipszöntvény elpusztulása okán – sajnos – a felállításra, a megtervezett formában nem került sor.

Kiadványunk azonban a budapesti Madách-szobor, az Országos Madách Imre Szobor (ill. emlék)bizottság történetével, a pályázatokkal nem kíván foglalkozni. Ugyanakkor – mint az a dokumentum-gyűjteményünkben olvasható – voltak kapcsolódó pontok, így például a befolyt összeg kamataiból esetleges kölcsön folyósítása az alsósztrégovai síremlék felállítására. (Ld. a 61. sz. alatt).

E szálaknak megismerése céljából folytattunk kutatásokat, amelyek azonban nem adtak választ arra, hogy volt-e, s ha igen mily eredménnyel zárult az esetleges kölcsönadás. E lehetőségről R a v a s z László *református püspök* leveleiből értesülünk. Mindenesetre eme oknyomozás során talált adatokat, mint adalékokat az 1930-as évekbeli Madách-kultuszhoz e helyütt közreadjuk. Ugyanakkor érdekes – személyi, tematikai és az egyes szoborállítások közötti – összefüggéseket is felfedezhetünk. Érdekes ezért összevetni a 6., 8. 9. és az F-4. számú dokumentumokat. Tudjuk, hogy a parlament – diplomáciai okokból – nem foglalkozhatott a nyilvánosság előtt az alsósztrégovai síremlék pénzügyi támogatásával, de a budapesti szobor

ügyével igen. Ezért csupán feltételezhetjük, hogy a két ügy számai egy ponton kapcsolódhattak. Alátámasztaná ezt az okfejtésünket az, hogy a szereplők jól ismerték egymást. Ebben az esetben az összekötő kapocs Horánszky Lajos lett volna. E megoldással ugyanis támogatni lehetett a budapesti szobrot, s egyúttal a háttérből a sztregovai szobor létrehozását is elő tudták volna mozdítani. Ez lehetett egyik indoka Horánszky-nak, hogy szerepet vállalt a budapesti szoborbizottságban is. Ha a pénzügyi tranzakciónak nyomára lehetne jutni, akkor biztosabb képet kaphatnánk eme állítás valóságtartalmáról.

Nem árt azt sem megemlíteni, hogy míg a budapesti szoborra már 1935-ben 77 000 pengő állt rendelkezésre, addig a kész Madách-emlékmű mindössze 10-12 000 pengőbe került. Ezért említhette Horánszky joggal, hogy elege van az „örökös szűkkeblűségből”. Megítélésünk szerint Horánszky ez irányú tervei – ha lehettek is ilyenek – nem váltak valóra, hiszen még 1938-ban is tartoztak néhány ezer pengővel a szobrászművész Rigele Alajosnak. Így mást nem tehetünk, hogy ismételten felhívjuk a figyelmet, e témában további levéltári kutatások szükségességére.

1934

F-1. *Tóth Pál napirendi felszólalása Madách Imre emlékének ápolásáról.* 1934. január 23-án a 236. ülésen. In: *Országgyűlési Képviselőházi Napló.* 1931-36. XIX. k., 349. p.

Tárgy: Az Ember tragédiája bécsi bemutatása és az 500. magyar előadás. „A magyar országgyűlés csak köszönettel, elismeréssel és hódolattal adózhat a nagy költő szellemének.” – (Ld. még a bevezető 14. sz. jegyzetét.)

F-2. *Budapest, 1934. március 21.* – **Hóman** Bálint **Horánszky** Lajosnak* – (Kerekpecsétetes címfejt: M. Kir. Vallás- és Közoktatásügyi Ministerium – Minister) – Gépelt levél Hóman saját kezű aláírásával – (Magántulajdonban)

Tárgy: A budapesti szoborbizottságban való részvétel. – Ugyanezt a „formalevelet” küldte el Hóman Bálint Balogh Jenőnek, az MTA főtitkárának

(MTAKK-RAL 646/1934); Ravasz László református püspöknek (Ráday Levéltár 474-1934) és másoknak

Nagyságos
Horánszky Lajos úrnak

Budapest

Madách Imre születésének [halálának!] közelgő hetvenedik évfordulója és halhatatlan műve hazai és külföldi előadásának hatalmas sikere ráeszméltettek bennünket arra a szomorú mulasztásra, hogy Madách Imrének nincs méltó emlékműve Budapest székesfővárosában. A Tragédia külföldi nagysikerű előadása után a Budapesti Hírlap, Ravasz László kezdeményezésére mozgalmat indított s felhívta az ország közvéleményét ezen mulasztás pótlására.

Kötelességemnek tartom, hogy élére álljak a magyar társadalomban erőteljesen megnyilatkozott mozgalomnak és a Madách Imre szoborbizottság megalkotásával a megvalósítás útjára segít(s)em a nemes gondolatot.

Meg vagyok győződve arról, hogy a magyar szellemi előkelőségek és az osztatlan magyar társadalom vezető egyéniségei meg fogják érteni, hogy elérkezett az az idő, amikor Madách Imrével szemben le kell róni a kegyelet adóját és a nehéz idők ellenére is a magyar társadalom filléreiből méltó emlékművet lehet létrehozni.

Ennek a nemes célnak érdekében kérem Nagyságod hathatós segítségét és felkérem, hogy a Madách Imre szoborbizottság-ban tagságot vállalni és a Bizottság munkáját hathatós támogatásban részesíteni szíveskedjék.

A szoborbizottság alakuló ülését folyó évi április hó 7-én délután 5 órakor szándékozom a Magyar Nemzeti Múzeum tanácstermében /VIII. Múzeumkörút 14-16./ megtartani s erre van szerencsém Nagyságodat tisztelettel meghívni.

Öszinte tisztelettel

* Nem világos, hogy végül is miért nem valósult meg a budapesti Madách-

szobor terve még 1942-ben sem, amikor *Kisfaludi Strobl* – a könyve szerint – (Bp. 1969. 161. p.) már 1938-ban megnyerte a pályázatot. A művész így ír erről: „1938-ban megnyertem a *Madách Imre Budapestre kerülő szobrára kiírt szűkebb körű pályázatot. A mű el is készült. A négyméteres Ádám, aki a Fény, a Világosság, az Isten felé fohászkodik, mellette az örök ellenfél, Mefisztó, ki mellét tépi, mert nem ő győzött. 11 hónapig dolgoztam rajta, a gipszet már bronzöntődébe szállítottuk, de jött a háború, és egy bomba szétrombolta. Talapzata Városligetben elkészült, rajta Madách nagy domborművű feje kőbe faragva. Éva alakját elhagytam a kompozícióból, ezt sokan a szememre vetették, de én csak az Embert – a felfelé törekvőt – és Lucifert, a nagy kísértőt akartam ábrázolni.” Az említett ok mellett még más tényezők is szerepet játszhattak a szoborállítás kudarcában. (Ld. még a 14. sz. dokumentum jegyzét.)*

F-3. *Östör József napirendi felszólalása a Madách Imre szoborbizottság megalakulásáról 1934. április 24-én a 265. ülésen. In: Országgyűlési Képviselőházi Napló. 1931-36. XXI. köt. 352-353. p.*

Tárgy: A szoborbizottság elnöke a kultuszminiszter. Javasolja, hogy a képviselőház minden tagja csekély összeggel járuljon hozzá a budapesti szobor felállításához, mert Madách az országgyűlés tagja is volt. Bessenyei Zénó elnök az indítványt elfogadta s jelzi, hogy módot fog találni arra, hogy e kívánságnak eleget tegyen.

F-4. *Almásy László 1934. június 12-én a 292. ülésen napirendi felszólalásában javaslatot tesz arra, hogy a budapesti Madách szoborra a képviselőház szavazzon meg 10.000 pengőt. (Összehasonlításlal ld. a 6., 8. és 9. sz. leveleket.) In: Országgyűlési Képviselőházi Napló. 1931-36. XXIII. köt. 565. p.*

Almásy László képviselőházi elnök: „A szellemi kincsek között marandó s az egész világra szóló Madách Imre halhatatlan génusza, s amidőn a magyar nemzeti forradalom e nagy zseni emlékének szobrot óhajt emelni, első legyen az emlékezők között a magyar nemzet törvényhozása, amely elsősorban hivatott a nagy nemzeti értékek emlékének megőrkötésére.

E szempont vezet, amikor azt indítványozom, hogy Madách Imre Budapesten felállítandó szobrára 10 000 pengőt méltóztassék megszavazni és utasítani a pénzügyminiszter urat, hogy annak fedezéséről gondoskodjék. Úgy gondolom, hogy az indítványomat egyhangúlag méltóztatnak elfogadni. (Igen!) Ilyen értelemben mondom ki a határozatot.”

1935

F-5. Sopron, 1935. január 12. – Simon Elemér főispán levele **Horánszky** Lajosnak*
– Kerek bélyegző: Sopronvármegye és Sopron sz. k. város főispánja. – (Magántulajdonban)

Tárgy: A budapesti (?) Madách-szobor ügye

Méltóságos Horánszky Lajos úrnak
Budapest

Kedves Barátom!

Legutóbb kelt szíves soraidra, sajnos csak ma tudok válaszolni, mert a szokásos évi hivatalvizsgálatok folytán távol voltam székhelyemtől.

Esterházy Miklós herceg úr Ő Főméltósága valóban nagyon kitüntetett bizalmával és a legbizalmasabb dolgait sokszor megbeszéli velem. Elhatározásaiban azonban teljesen önálló és így előre nem tudhatom, vajjon (!) a Madách-szobor kérdésében milyen álláspontot fog elfoglalni.

Legközelebbi budapesti tartózkodásom alkalmával minden esetre fel fogom Őt keresni és fel fogom hívni figyelmét az általad említettekre abban a reményben, hogy Ő Főméltósága át fogja érezni e gyönyörű kulturális aktus országos fontosságát.

A legszívélyesebb üdvözzel,
készséges híved és régi barátod:
olvashatatlan aláírás (Simon Elemér)

* A Győr-Moson-Sopron megye Soproni Levéltárában, a *Horánszky* Lajos által *Simon* Elemérhez küldött levél nem található. Így pontosan nem tudni, hogy a budapesti vagy az alsósztrégovai szobor ügyében írt levélről van-e szó? – *Dominkovits* Péter főlevéltáros információját ezúton köszönjük meg.

F-6. 1935. február 10.

A Kisfaludy Társaság országos gyűjtés során a budapesti szoborhoz 570 pengőt gyűjtött össze. (*Kéky* Lajos titkári jelentése az 1935. február 10-ei ünnepélyes közgyűlésen.) In: *Kisfaludy Társaság évlapjai*. LIX. 1933-1936. 95., 357. p. (Bővebben ld. a 23. sz. tételt.)

F-7. Budapest, 1935. augusztus 9.

Ravasz László levelét *Horánszky* Lajoshoz a Madách síremlék ügyében Ld. a 27. sz. tételnél

1936

F-8. Ravasz László 1936. február 25-i feljegyzése a *Hóman* Bálintnál, mint a Madách Szoborbizottság elnökénél történő kihallgatás témáiról. – (Ráday 1a 456-1936)

Megbeszélendő:

1. Az eddigi gyűjtés eredménye 77.500 pengő, tehát az előkészületeket meg lehet tenni.

2. A szobor helye a Margitszigeten legyen.

3. A bizottság írjon ki pályázatokat. Elnök: *Ravasz* László; ügyvezető elnök: *Ottlik* György; két tag: *Voinovich* Géza, *Harsányi* Zsolt; a székesfőváros részéről: *Liber*; a Képzőművészeti Tanács elnöke: *Ugron*; (*Horánszky* Lajos nincs említve.)

4. A szoborcsoport legyen jelképes Az ember tragédiája szellemében.

5. A szobor helyének átengedése.

F-9. *Budapest, 1936. március 5.* – **Ottlik** György levele **Horánszky** Lajosnak (Kézírással) – Levélcímfejl: Nouvelle Revue de Hongrie, Directeur – (Magántulajdonban)

Tárgy: A budapesti Madách-szobor

Kedves Lajos Bátyám!

Midőn hétfőn szoltál nekem a Madách-jury összetétele dolgában, első pillanatban valóban nem emlékeztem pontosan annak összetételére. Utóbb utánanéztem és megállapítottam, hogy a jurynek hivatalból tagjai, javaslatunk szerint, melyet *Hóman* is jóváhagyott tegnap, a Madách végrehajtóbizottság elnöke, alelnöke és ügyvezető alelnöke – azaz Te Lajos bátyám, és én; két tagja: *Voinovich* [Géza], és *Harsányi* [Zsolt]; az Irod. és művészeti Tanács elnöke, a Főváros és a Közmunka Tanács egy-egy kiküldöttje; nem hivatalból, az Irod. és Művészeti Tanács által kijelölendő 6 tag.

Javaslatunk ma megy a Közmunkatanácshoz és ha, mint reméljük 2 hét alatt meglesz a döntése, s az kedvező lesz, akkor kérjük meg Hómant a nagybizottság összehívására.

Őszinte mély tisztelettel vagyok igaz híved

F-10. *1936. december 15.*

Ravasz László levelét **Horánszky** Lajoshoz ld. a dokumentumok között. (Ld. a 61. sz. tételt)

1938

F-11. *1938. március 9-én* az Iparművészeti Múzeum Aulájában kihirdetik a Madách emlékmű-pályázat eredményét.

A pályamunkák főleg Az Ember tragédiája gondolatait tükrözik. Az első 5 díj a zártkörű pályázaton: *Borbereki Zoltán*, *Grantner Jenő*, *Ligeti Miklós*, *Pátzay Pál*, *Telcs Ede*. *Meghíva: Kisfaludy* Strobl Zsigmond*, *Medgyesi Ferenc*, *Pásztor János*, *Szentgyörgyi István*, *Dózsa-Farkas András*. (In: *Lyka Károly*: Madách és szobrászai. *Pesti Hírlap*, 1938. 55. sz. március 9. 3., A helyezésekről: 4. p.; Felvételek a Képes Pesti Hírlap 1938 márciusi számában – Ogy.K. A 4-8077)

* Ld. a pályázatról *Kisfaludy Strobl* (Bp. 1969. 161. p.) könyvét

1939

F-12. *Budapest, 1939. április 17.* – **Horánszky Lajos** *Hóman* Bálintnak – (Magántulajdonban)

Tárgy: A budapesti Madách-szobor. (Nem tudni, hogy a levél elment-e? Gépírásos, kézírással javított, repesz-sérült levél.)

Nagyméltóságú Miniszter Úr!

Az Országos Madách Imre Szoborbizottság Végrehajtóbizottsága 1939. március 3-iki ülésén arról értesült, hogy nagyérdemű elnöke, Ravasz László püspök úr Önnagyméltósága lemondott elnöki állásáról. A végrehajtóbizottság mélyen fájjalja elnökének ezt a végleges és megmászhatatlannak bizonyult elhatározását, de tekintve azokat az okokat, melyek az Elnök urat lemondásra kényszerítették, azonosította magát vele és ugyancsak elhatározta, hogy testületileg lemond* s ezt Nagyméltóságodnak tudomására hozza.

A bizottságnak már kezdettől fogva tapasztalnia kellett azt az ellenállást, mellyel a Közmunkatanács részéről találkozott. A bizottság első kérése az volt, hogy Madách Imre szobrát a Margitszigeten állíttathassa fel, abban a kertészetileg is páratlan szépségű környezetben, mely a költőhöz mindenképpen a legméltóbb volna. A Közmunkatanács ezzel szemben azt a határozott választ adta, hogy a Margitszigeten a szobor felállítását nem engedélyezi. Noha a bizottság

ezt a tervet ma is a legmegfelelőbbnek tartaná, azt a megoldást választotta, hogy a Madách-szobor felállítása a Döbrentey** -téren történjék. Ezt a megoldást a Közmunkatanács elfogadta s ez alapon történt a pályázat kiírása mely (módot adott) a pályázó művészeknek arra, hogy a kijelölt helyet művészi szempontból számítás tárgyává tegyék.

Midőn a pályázatok beérkeztek és a bizottság meghozta döntését, a Közmunkatanács visszavonta azt a hozzájárulását, hogy a szobor a Döbrentey-téren nyerjen elhelyezést. A bizottság ezt a megoldást nem fogadhatta el már csak azért sem, mert ellentétbe került volna azzal a pályatervvel, melynek alapján a művészeket a pályázatra felszólította.

Időközben a bizottság arról a tervről is értesült, hogy a Közmunkatanács a szobrot a Madách Imre út betorkolásánál kívánná felállítani. A bizottság azonban ezt a megoldást a legkevésbé tartotta megfelelőnek, mert ezen a nagyforgalmú területen, egy széles útvonal kezdetén, a szobor felállítása sem a költőhöz, sem a művészi célhoz méltó nem volna.

Miután ily viszonyok között tekintve az előzményeket, minden további megegyezésre törekvő tárgyalás céltalan volna, a bizottság elhatározta, hogy elnökövel s alelnökével együtt testületileg lemond és a további intézkedéseket Nagyméltóságodra, mint az országos mozgalom kezdeményezőjére bízta.

Fogadja Nagyméltóságod mély tiszteletem kifejezését, azzal a kijelentéssel, hogy amennyiben az ügyre vonatkozólag további felvilágosításokat kívánni méltóztatnék, készséggel állok rendelkezésére.

[Kézírás:] Az Országos Madách Imre Szoborbizottság Végrehajtóbizottsága nevében

(Horánszky Lajos)

* A lemondás ekkor nem lépett érvénybe, de az a következő levelek tanúsága szerint napirenden maradt 1941-ig. (Ld. az *F-14.* sz. levelet.)

** Helyesen: Döbrentei

1941

F-13. *Budapest, 1941. február 7.* – **Fáy** István államtitkár Hóman Bálint miniszter nevében **Horánszky** Lajosnak – M. Kir. Vallás és Közoktatásügyi Ministerium (domború címfej) –23.261/1941. szám, III.l. ü.o. – (Magántulajdonban)

Tárgy: A budapesti Madách-szobor

Méltóságos

H o r á n s z k y L a j o s úrnak

Budapest

Kisfaludi-Strobl Zsigmond szobrászművész bejelentette nálam, hogy a Madách-szobor kiviteli nagyságú mintájával elkészült.*

A szóbanlevő minta elbírálása céljából elnökletem alatt bizottságot hívtam egybe, melyben való részvételre Méltóságodat meghívom és felkérem, hogy a szobor felülbírálása céljából Kisfaludi-Strobl Zsigmond szobrászművész műtermében /Budapest, X. Százados úti művésztelep/ február hó 17.-én d.e. 10 órakor megjelenni szíveskedjék.

A bizottságba Méltóságodon kívül meghívtam még: Ravasz László m. kir. t.t., ref. püspököt, *Ugron* Gábor b. t.t., az Országos Irodalmi és Művészeti Tanács elnökét, *Csánky* Dénest a Szépművészeti Múzeum főigazgatóját, *Gerevich* Tibor egyet. ny. r. tanárt, vitéz *Haász* Aladár miniszteri osztályfőnököt, *Hoepfner* Guidó műépítésszt, vitéz *Irsy* Lászlót, a fővárosi Közmunkák Tanácsának alelnökét, *Lyka* Károly ny. főiskolai r. tanárt, *Némethy* Károly tanácsnokot, *Ottlik* György főszerkesztőt, *Péczely* Béla főjegyzőt, *Petrovics* Eleket, a Szépművészeti Múzeum nyug. főigazgatóját, *Say* Géza miniszteri osztálytanácsost, aki egyúttal a bizottság előadói teendőit látja el, *Schuler* Dezső alpolgármestert, ifj. *Vastagh* György szobrászművészt és *Voinovich* Gézát, a Magyar Tudományos Akadémia főtítkárát.

A miniszter h e l y e t t:

(Fáy István államtitkár)

* Ld. az F-2. sz. dokumentum jegyzetét

F-14. Budapest, 1941. május 26. – Péczely Béla főjegyző Horánszky Lajosnak
– Címfej: Polgármesteri Városgazdasági Idegenforgalmi és Közművelődési
ügyszóly – (Magántulajdonban)

Tárgy: A budapesti Madách-szobor

Méltóságos Uram!

Minthogy nem méltóztattál a Madách szobor elhelyezése ügyében a székesfőváros által egybehívott helyszíni szemlén megjelenni, kötelességemnek tartom, hogy a történekről tájékoztassalak. – Fáy István államtitkár úr Ökegyelmessége nemrégiben meghívta magához Ravasz László Ökegyelmességét, hogy a Madách szobor ügyének mai állását tisztázza. A püspök úr Ökegyelmessége az értekezletre engem is magával vitt, úgy hogy eredményéről beszámolhatok.

A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium, illetve a Művészeti ügyszóly, melynek vezetője Haász Aladár osztályfőnök Öméltósága, a bizottság végrehajtóbizottságának lemondása folytán teljes mértékben kötelességének tekinti, hogy a Madách szobor ügyeit tovább saját hatáskörében intézze. Mint hogy pedig a szobor feles agyagmintája készen van, a szobor helyének végleges kijelölése vált időszerűvé. Ezért az Államtitkár úr Ökegyelmessége kérte, hogy a székesfőváros hívjon össze helyszíni szemlét a Döbrentey térre az érdekelt hatóságokkal, melyen a szoborhely kitűzése megtörténhetik. – Ez a helyszíni szemle volt ma, Fáy Ökegyelmessége jelenlétében. Ahol általános véleményként kialakult, hogy a régi hely nem túlságosan alkalmas, részint mélysége miatt, de főleg azért, mert a Döbrentey teret át fogja szelni egy forgalmas útvonal hídszerű megoldással, úgy hogy a szobor háttere egészen megváltozik s a mai dús kert eltűnik. A nagy többségnek tetszett a Döbrentey utca és Attila körút között levő kis – délnek néző – park, a régi házak helyén, a tűzfal előtt. El kell ismerni, hogy ott sok zavaró körülmény van, a háttér, a

környezet nem ideális s főleg a hátsó tűzfal jövőbeli megoldása még kétséges. Mégis aránylag nyugodt keretet ad s jól felhasználható, emellett pedig a szobor forgalmas útra néz és pedig dél felé, ami igen fontos és a régi hely ellen a művésznek éppen emiatt van legnagyobb panaszja.

Minthogy azonban az ellenszóló szempontok sem közömbösek, a helyszíni szemle nem foglalt végleges állást, hanem tudomásul vette, hogy a Fővárosi Közmunkák Tanácsának teljes ülése június 11-én újabb szemlét tart az érdekeltekkel, ezen a szemlén a Szoborbizottság nevében Fáy államtitkár úr Ökegyelmessége is megjelenik és hihetőleg sikerülni fog kielégítő helyet találni, legalább is ideiglenesen, mert az államtitkár úr annak az óhajának adott kifejezést, hogy a szobor véglegesen az új Nemzeti Színház elé kerüljön.

Felmerült az a lehetőség is, hogy a szobrot a Szent Imre fürdőépület és a Döbrentey tér közé eső, a Gellérthegy felé már erősen emelkedő pázsitra állítsák, ez a rész azonban még nem alakult ki, a tabáni gyógyszálló éppen ott épül fel s egyelőre nem lehet tisztán látni, hogy alakul ki és alakul át ez a környék. Bármilyen szép is tehát ma, nyugalommal a szobrot nem lehet oda állítani.

Ilyen körülmények között a szoborfelállítás kérdése határozottan halad előre, úgy hogy, ha bronzhiány nem volna, lehetne arra számítani, hogy a szobor rövidesen elkészül. Sajnos, viszont a főcsoportot köbefaragni az elálló szárnyak és kezek miatt lehetetlen, az egész bronznak is készült, úgy hogy ebben a percben nem tudom, hogyan lehet ezt a problémát megoldani.

A művészeti ügyosztály már tárgyal Kisfaludy Strobl-lal a megbízás részleteit magában foglaló szerződés megkötése felől s úgy hallottam, hogy a szerződést rövidesen megkötik. Ugyancsak foglalkozik a művészeti ügyosztály a gyűjtött pénz értékének állandósításával s valami értékálló dolgot akar vásárolni, talán telket.

Mindebben az ügyosztály teljesen önállóan jár el, a bizottságot, illetve Ravasz püspök úr Ökegyelmességét, mint a bizottság lemondott elnökét, arra kérte fel, hogy a minisztérium részéről rendelkezésre bocsátandó szerződés alapján az esedékes részleteket a szoboralap folyószámlájáról a minisztérium

igazolásai és óhajai szerint fizesse ki, illetve utalványozza. A minisztérium ugyanis egyelőre a pénzkezelés könnyebbsége érdekében nem kívánja a szobor alapot átvenni, hanem annak kezelésére a bizottságot, illetve elnökét, Ravasz püspök úr Őkegyelmességét kérte, aki ezt el is vállalta. – Ilyen körülmények között a szoborlétesítés minden gondját a kultuszminisztérium magára vette s nekünk csak az egyszerű kiszolgálás, az utasítások végrehajtása a teendők.

Úgy érzem, az adott helyzetben mást tenni alig lehetne.

Fogadd, Méltóságos Uram, mély tiszteletem kifejezését.

MUTATÓK

I. A DOKUMENTUMOKBAN SZEREPLŐ SZEMÉLYEK

II. NÉVMUTATÓ A LEVELEK ÍRÓI SZERINT

III. IRODALOM

IV. FELHASZNÁLT PERIODIKÁK LELŐHELY MEGJELÖLÉSSEL

Berzeviczky Albert

Giller János

HORÁNSZKY LAJOS

akik sokat tettek a síremlék felállításáért (A fényképek a szerző tulajdonában)

I. A DOKUMENTUMOKBAN SZEREPLŐ

SZEMÉLYEK

Almásy László, dr. (Jászberény, 1869. július 27. – 1936. március 12.) országgyűlési képviselő. a képviselőház elnöke: 1929. február 9. – 1935. május 1.

Balogh Károly (Bp. 1879. április 23. – Bp. 1945.) Anyai ágon Madách Imre rokona. (A költő nővérének unokája.) Belügyminiszteri osztálytanácsos. irodalomtörténész, műfordító. Nógrád vármegye szolgálatában állt, majd a pécsi egyetemi könyvtárban, s a harmincas években, a Belügyminisztériumban dolgozott. Madáchról több könyve jelent meg.

Berzeviczy Albert, dr. (Berzevicze, 1853. június 7. – Bp. 1936. március 22.) kultúrpolitikus, közoktatási miniszter (1903-1905), az MTA elnöke: 1905-1936; a Kisfaludy Társaság (1923-), A Magyar Pen Club (1932-) elnöke

Bibó Lajos (Hódmezővásárhely, 1890. december 20. – Uo. 1972. október 27.) író, újságíró, a *Budapesti Hírlap*, majd az *Esti Újság* (1933-1944) főszerkesztője

Dorner Aurél min. tanácsos Budapest, Pénzügyminisztérium

Fabinyi Tihamér (Hisnyóvíz, 1890. augusztus 7. – Boston (USA) 1953. június 1. [Vevey, /Svájc/, 1960?]) pénzügyminiszter a Gömbös kormányban (1935. január 6. – 1938. március 9.) Ő intézte titokban a támogatást és a pénzügyeket

Giller János dr. (Divény, 1886. június 23. – Bp. 1956. szeptember) ügyvéd, képviselő, a losonci Madách Társaság tagja ill. elnöke. A szlovenszkói magyar kisebbség ügyeiért mindig aktívan, a törvények szellemében kiálló demokratikus meggyőződésű politikus, a Magyar Nemzeti Párt és a csehszlovák törvényhozás tagja, visszacsatolás után pedig a magyar parlament tagja. A háború után Csehszlovákiában „a szentistváni magyar gondolat elkötelezett híve, a Csehszlovák állam ellensége” vádjával 15 évi szabadságvesztésre ítélték. Magyarországra menekült, ahol viszont nem folytathatott

- ügyvédi tevékenységet.
- Gogóla* Lajos (Pozsony, 1910 – Bécs, 1986) publicista, történétíró, Szekfü Gyula tanítványa, Bécsben egyetemi tanár
- Gömbös* Gyula (Murga, 1886. december 26. – München, 1936. október 6.) miniszterelnök: 1932. október 1. – 1936. október 6.
- Harsányi* Zsolt (Korompa, 1887. január 27. – Bp. 1943. november 29.) író, újságíró, műfordító. A Kisfaludy és a Petőfi Társaság tagja, a Magyar Pen Club főtitkára
- Hóman* Bálint (Bp. 1885. december 29. – Vác, 1951. június 2.) történész, kultuszminiszter: 1. 1932. október 1. – 1938. május 14. – 2. 1939. február 16. – 1942. június 3.)
- Horánszky* Lajos (Szolnok, 1871. június 3. – Bp. 1944. december 28.) író, történész, publicista, bankszakember, 1926-tól a Kisfaludy Társaság tagja. Fia:
- Horánszky* Nándor, dr. id. (Bp. 1899. december 11. – Bp. 1976. november 30.) ideg- és elmegyógyász, orvostörténész
- Hridlicska* Lajos alsósztrégovai evangélikus lelkész
- Jaross* Andor (Komáromcsehi, 1896. május 23. – Bp. 1946. április 11.) felvidéki politikus, a prágai, majd a magyar parlament képviselője. Az Imrédy- és a Teleki kormányokban a felvidéki ügyek tárca nélküli minisztere, a Sztójai-kabinetben pedig belügyminiszter. A Népbíróság halálra ítélte és kivégezték.
- Kéky* Lajos (Hajdúnánás, 1879. december 21. – Bp. 1946. október 29.) irodalomtörténész, az MTA tagja, a Kisfaludy Társaság tagja, titkára (1930-)
- Kristóff* Sándor prágai magyar író, a Prágai Magyar Hírlap munkatársa
- Lázár* Pál, *Madách* Flóra (id. Lola) férje
- Lengyel* Gyula a Madách birtokok bérlője
- Madách-család*. Az említett családtagokról ld. a kötet vonatkozó részeit, jegyzeteit

Masaryk, Garrigue Thomas (1850-1937) a Csehszlovák Köztársaság első elnöke (1918-1935. december 14.). Nevéhez fűződik az ún. „*Masaryk-Akadémia*” (Csehszlovákiai Magyar Tudományos, Irodalmi és Művészeti Társaság) megalapítása

Mohácsi Jenő (Mohács, 1886. március 28. – ? 1944. július 8.) költő, író, műfordító. Az ember tragédiája németre fordítója (Bécsben és Berlinben is előadták.)

Östör József (Gyülevíz, 1875. július 14. – Sopron, 1949. április 10.) jogász, nemzetgyűlési képviselő, a *Soproni Napló* szerkesztője. Ismertek *Széchenyi István*nal foglalkozó munkái

Ravasz László (Bánffyhunad, 1882. szeptember 29. – Bp. 1975. augusztus 6.) a dunamelléki református egyházkerület püspöke, az MTA tagja, másodelnöke (1937-1940), a felsőház tagja (1927-1944)

Révész Imre (Csebray), (Sátoraljaújhely, 1859. január 21. – 1945.) festő

Rigele Alajos szobrászművész (Pozsony, 1879. február 8. – Pozsony, 1940. február 14.?) – Bővebben a bevezetőben

Rigele László műépítész, Alajos fia

Sacher Lipót (levelekben említett neve Poldi) losonci földbirtokos

Serke Ferenc alsósztrégovai római katolikus plébános

Simon Elemér, vitéz (1875. november 18. – Csáfordjánosfa, 1954. március 28.) 1922-1935 augusztus Sopron vármegye és Sopron sz. kir. város főispánja (1922-től), a Vöröskereszt főgondnoka (Fényképe: M. Politikai Lexikon)

Ir.: *Tóth* Imre: – – Sopron megyei főispán életútja, munkássága. In: *Arrabona*. Múzeumi Közlemények, 40. évf. 1-2. sz.

Sztranyavszky Sándor (Balassagyarmat, 1882. december 9. – Nógrádmarcfal, 1942. április 30.) politikus, a képviselőház elnöke: 1935. május 1. – 1938. május 17., Nógrád és Hont vármegye főispánja (1922)

Telcs Ede (Baja, 1872. május 12. – Bp. 1948. július 18.) szobrászművész, a

Madách-síremlék zsűrijének vezető tagja – Bővebben a bevezetőben.

Teleki Pál (Bp. 1879. november 1. – Bp. 1941. április 3.) kultuszminister: 1938. május 14. – 1939. február 16.; miniszterelnök: 1939. február 16. – 1941. április 3.

Turner Mihály Sopron etc. főispánja

Voinovich Géza (Debrecen, 1877. március 14. – Bp. 1952. szeptember 20.) irodalomtörténész, esztéta, az MTA főtitkára (1935-1949), a Kisfaludy Társaság elnöke (1936-1952)

TELCS EDE ÉS RIGELE ALAJOS
SÍREMLÉK GIPSZ MINTÁJÁVAL
(A szerző tulajdonában)

II. NÉVMUTATÓ A LEVELEK ÍRÓI SZERINT

(Utalással a tételszámokra)

Almásy László F-4

Almásy László *Horánszky Lajosnak* 9

Balogh Jenő *Berzeviczy Albertnek* 11

Balogh Károly *Horánszky Lajosnak* 94

Balogh Károly *Teleki Pálnak* 83

Berzeviczy Albert *Horánszky Lajosnak* 5, 7, 8, 24, 28, 29, 31

Fáy István *Horánszky Lajosnak* 90, F-13

Giller János 17, 22

Giller János *Horánszky Lajosnak* 45, 48, 50-53, 66, 71, 74, 75, 78

Giller János *Rigele Alajosnak* 49

Harsányi Zsolt 1, 20

Hóman Bálint *Horánszky Lajosnak* 14, F-2, F-13

Horánszky Lajos (valamennyi vele kapcsolatos dokumentum) 2, 5-10, 14-25, 27-29, 31, 33-35, 38, 42-46, 48, 50-56, 59-61, 64, 66, 69-75, 78-80, 84, 89-94, F-2, F-5, F-7, F-9, F-10, F-12, F-13, F-14

Horánszky Lajos *Almásy Lászlónak* 8

Horánszky Lajos *Berzeviczy Albertnek* 6, 10

Horánszky Lajos *Dorner Aurélnak* 46

Horánszky Lajos *Giller Jánosnak* 43

Horánszky Lajos *Hóman Bálintnak* 89, F-12

Horánszky Lajos *Rigele Alajosnak* 33, 42

Kéky Lajos 23, 26, F-6

Kisfaludy Társaság jegyzőkönyvei 4, 23, 57, 67, 69, 82, 85, 87, 88, F-6

Lázár Pál *Horánszky Lajosnak* 70, 80

Mohácsi Jenő 19

Ottlik György *Horánszky Lajosnak* 34, F-9
Östör József F-3
Péczely Béla *Horánszky Lajosnak* 91, F-14
Petur László 84
Ravasz László 12, F-8
Ravasz László *Horánszky Lajosnak* 27, 61, F-7, F-10
Révész Imre *Horánszky Lajosnak* 59
Rigele Alajos 41
Rigele Alajos *Horánszky Lajosnak* 35, 38, 44, 52, 54, 55, 72, 73, 79
Rigele Alajos *Telcs Edének* 30, 32, 36, 37, 39, 47, 58, 62, 63, 65, 68, 76, 77
Simon Elemér *Horánszky Lajosnak* 25, F-5
Stozkovits Géza *Horánszky Lajosnak* 92, 93
Telcs Ede 40
Telcs Ede *Horánszky Lajosnak* 56, 60
Tóth Pál F-1
Voinovich Géza *Teleki Pálnak* 81, 86

III. IRODALOM

Balázs Béla: Alsósztrégován. *A Hét (Pozsony)* 1959. 49. sz. 4. p. – (A kastély és a szobor rendbehozataláról.)

Boros László: Madách otthon. *8 Órai Újság*, 1934. július 4. (148.) sz. 7. p.

A cikk a gyászünnepegről tudósít, ahol Bacsur Pál is részt vett, mint az 1864-es temetés szemtanúja.

Csáky Károly: A szlovákiai Madách-kultusz és a nagykürtösi Madách Napok. In: II. Madách Szimpózium. Szügy – Balassagyarmat, 1994. Szerk. Andor Csaba. Kiad. a Palócföld és a Madách Irodalmi Társaság. Salgótarján – Budapest, 1996. 119-137. p. – Madách Könyvtár – Új folyam 2.

Csáky Károly: „Sírom kint álljon a szabadban...” (50 éves az alsósztrégovai Madách-síremlék. In: Csáky Károly: Szülőföldi vallomások. [Pozsony], 1989, Madách. 163-172. p.

[Darkó István]: Szobrot a szobor helyett. *Figyelő*, 1933. október 10. sz. 6. p.

Emlékművet Madách Imrének? Különvélemény. *Figyelő*, 1933. december 10. sz. 6-7. p.

Fejér László: Az ember tragédiája bemutatói. (Bibliográfia) Bp. 1999. – Madách Könyvtár – Új folyam 12.

Fóthy János: Az Ember tragédiája. Új betanulással, új rendezéssel a Nemzeti Színházban. *Pesti Hírlap*, 1934. január 20. (15.) sz. 14-16. p.

A szerző bemutatja az egyes színreviteleket (Paulay Ede érdeme az első színrevitel, Hevesi Sándor 1922-ben (ill. 1928-ban), míg az 1934-ben Voinovich Géza és Horváth Árpád újította meg a tragédiát. Paulay a kor hangulatát tükrözte, Hevesi a misztériumjáték formájában vélte megtalálni az időszerűséget. Voinovich pedig a látványszerűséggel a szélesebb közönség igényeinek akart megfelelni. Történetiségében nézve mindig az aktualizálásra törekedtek.

Hajdú Demeter Dénes: Madách Imre síremléke Alsósztrégován. *Honismeret*, 1987. 1. sz. 45-48. p.

Hajdú Demeter Dénes: „Ember küzdj és bízva bízzál!” 50 éves Madách sírhe-lye. *Új Ember*, 1986. december 14. sz. 6. p.

Harsányi Zsolt: Koszorúk Madách kriptájában. *Pesti Hírlap*, 1932. július 10. (152.) sz. 6. p.

Harsányi Zsolt: Madách Imre hamvai. *Pesti Hírlap*, 1934. július 3. (147.) sz. 6. p.

Herczeg Ferenc: Az Ember tragédiája. *Pesti Hírlap*, 1934. január 21. (16.) sz. 1. p.

Emelkedett esszé, politikai gondolatokkal és időszerűséggel. Herczeg sze-rint Goethe az egyén, Madách az emberiség színjátékát írta meg. Január 20-án volt az 500. előadás, míg a bécsi Burgszínház január 22-én mutatja be a költő munkáját.

A bécsi Madách[előadás]-siker visszhangja és utóhangja címmel a *Pesti Hírlap*, 1934. január 25-i (19.) száma (13-14. p.) ír igen dicsérő szavakat, mint ahogyan a *Wiener Zeitung* is.

Horánszky Lajos levelezése a Madách-síremlék felállítása ügyében. (Almásy, Berzeviczy, Giller, Lázár, Rigele, Telcs stb.) – MTA Kézirattár Ms 10.741

Horánszky Lajos: Madách Imre hamvai mellett. *Budapesti Szemle*, 1934. 234. köt. 228-229. p.

Megjelent még több helyen: Kisfaludy Társaság évtapjai Új folyam LIX. 1933-1936. 385-386. p. – (Giller János beszédével.)

Petur László: Veszélyben Madách sírja. (Benne: Meg kell menteni a magyar-ság számára a költő hamvait. – Beszélgetés *Horánszky* Lajossal: „Or-szágos mozgalmat kell indítani”. *8 Órai Újság*, 1939. január 1. (Vasárnap) 4-5. p. Illusztr.

Horánszky Nándor, id.: Visszaemlékezése a síremlék történetére. Kézirat. In: MTA Kézirattár (Ms 10741/1)

Idézi: Hajdú Demeter Dénes: Madách Imre síremléke Alsósztrégován. *Honismeret*, 1987. 1. sz. 46-48. p.

Horánszky Nándor, ifj.: Adalékok a Madách-síremlék történetéhez. *Irodalomtörténeti Közlemények*, 1973. 4. sz. 423-425. p.

Idézi: Csáky Károly: „Sírom kint álljon a szabadban...” (50 éves az alsósztrégovai Madách-síremlék.) In: Csáky Károly: Szülőföldi vallomások. [Pozsony], 1989, Madách. 167-168., 169., 170. 171. p.

Horánszky Nándor, ifj.: Az alsósztrégovai Madách-síremlék létrejöttének körülményei. *Rajztanítás*, 1984. 2. sz. 20-24. p. Illusztr.

Horánszky Nándor, ifj.: Az alsósztrégovai Madách-síremlék története. In: *III. Madách-Szimpozium*. Salgótarján. Bp., 1996. Madách Irodalmi Társaság. 65-70. p. – (Előadás Kékkőn. 1995. október 7.)

Kárpáti Aurél: A halhatatlan tragédia [felújítása]. *Pesti Napló*, 1934. január 20. (15.) sz. 1. p.

Kelenváry János: Madách Imre nyomában Alsósztrégován. *Élet és Tudomány*, 1989. 1. (január 6.) sz. 18-19. p. – (Téves adatokkal)

Kürthy György: A költő árva kastélya. *Pest*, 1941. 78. sz. augusztus 5., 3. p. – (Különböző ötletek a kastély sorsának biztosítására, pl. üdülőtábor az állami színházak működő és nyugdíjas tagjai számára.)

Lehel Zsolt: Rigele Alajos. [Pozsony] Bratislava, Madách – Budapest, Corvina 1977. 168, [8] p.

A losonci Madách ünnepély. [Mauzóleumot Madáchnak.] *Losonci Hírlap*, 1923. január. 28. (4.) sz. 1-2. p.

Madách Aladár: Mi hát a tényállás? *Nógrádi Lapok és Honti Híradó*, 1893. július 23. (28.) sz. 2. p.

Madách fia válaszol a cikkekre, melyben jelzi, hogy az épület csak a sír védelmét szolgálja. Madách Flóra készített egy faoltárt, amelyen gyertyát lehet gyújtani. A síremléket egyébként egy Kimnach nevű festő megörökítette. A sértegetést pedig ezek fényében visszautasítja. Madách Aladár hozzáállását mutatja az a később napvilágot látott vélemény, melyet a *Losonci Hírlap* említ. (A 110 éves Madách Imre. 1933. július. (15.) sz. 1. p.) Szerinte ugyanis a mauzóleum felépítése nem a család feladata, hanem a nemzeté. – Ld. még *Pajor István* és *Unghváry Vilmos* cikkeit.

Madách Imre 72 év után eljutott örök pihenőjére. A költő koporsóját épülő mauzóleumának halottas kamrájába szállították. *Pesti Napló*, 1936. november 22. (268.) sz. 31. p.

A névtelen tudósító a Kisfaludy Társasághoz köti a készülő művet és megjegyzi: A csehszlovák hatóságok „*A Madách-kultusz ápolása körül meglepő módon buzgólkodnak*” s méltatják a költő érdemeit.

Madách-temetés Sztregován. (*Horánszky Lajos* beszédével.) 8 *Órai Újság*, 1934. július 3. (147.) sz. 7. p. – Ezt a tudósítást átveszi a *Nógrádi Hírlap*, 1934. július 8-i száma.

Mauzóleumot Madáchnak. Felhívás a közönséghez. *Losonci Hírlap*, 1923. március 11. (10.) sz. 1. p.

Miklósi Péter: Madáchnál Sztregován. Fotókkal. *A Hét*, 1933. október 21. (43.) sz. 14-15. p. – (Hangulatos írás a síremlékre is utalva, de téves 1934-es évmegjelöléssel.)

Mohácsi, Jenő: Imre Madáchs zweites Begräbnis. *Pester Lloyd*, 1934. Juli 3. 8. p.

Mohácsi, Jenő: Madách Imre második temetése. (Tudósítás a temetésről.) *Pesti Napló*, 1934. július 3. (147.) sz. 10. p.

Pajor István: Madách Imre síremléke. *Nógrádi Lapok és Honti Híradó*, 1893. július 16. (29.) sz. 1-2. p.

A cikk kiegészíti *Unghváry* Vilmos cikkét s visszapiillantást ad az emlékmű történetéről: A szerző, Reményi Károly s Horváth Dánó (a lap felelős szerkesztője) már 1877-ben kezdeményezte a „Madách-emlékügyi bizottság” létrehozását, élén *Szontágh* Pállal. 1890-ben újabb bizottság alakult, ám csak egy festményt, *Roskovics* Ignác alkotását avatták fel a balassagyarmati (?) főgimnáziumban.

Ruffy Péter: Madách sírjánál, Alsósztrégován. (Irodalmi utazások Madách falvaiban 2.) *Magyar Nemzet*, 1964. március 19. sz. 4. p. – (Utalás nélkül a keletkezés körülményeire.)

Szalatnai Rezső: Alsósztrégován. *Irodalmi Szemle*, (Pozsony), 1964. 702-707. p. (Részben Madách-émlékszám.)

“*Magyar írók fáradozása és kitartása hozta létre ezt a szépnek mondható emlékművet. A test minden izma megfeszül a roppant vágytól, hogy elérje az eget, felszállhasson.*” (707. p.) „*Elkártyázta az örökséget [Lázár] a méltatlan férj.*” (706. p.)

Szalatnai Rezső: Madách sírjánál Alsósztrégován. In: *A Toldy-Kör irodalmi évkönyve*. (Pozsony), 1942. 12-16. p.

Szőnyi Endre: Beszámoló a Madách-sírról és emlékműről. *Magyar Figyelő*, 1933. ½. sz. 134-136. p. – (Fénykép a tervezetről: 88-89. p. között.)

Szőnyit felkérték, hogy tekintse meg a sírt, s tervezze meg a megfelelő szellemiségű síremléket. 1933. augusztus 12-én Wimmer és Szőnyi elmentek Alsósztrégóvára. Lázár Pálné nem volt otthon, de jogász fia tárgyal velük. A család nem pártolná a régi sír helyén az emlékmű felállítását, hanem azt, hogy a kastély parkjában helyezték azt majd el. A környezet is teljességgel megfelelné e célnak. – A leírást ld. a bevezető 10. sz. jegyzetében.

Turczel Lajos: Madách Imre helye és szerepe a két háború közti hagyománykultuszunkban. In: *Uő.: Visszatekintések kisebbségi életünk első szakaszára*. Dunaszerdahely, 1995, Liliium Aurum Kft. 68-78. p.

Új sírboltba helyezték Madách hamvait. *Budapesti Hírlap*, 1934. július 3., 3. p.

Unghváry Vilmos: Síremléket Madách Imrének! Vagyis Nógrád vármegye millenniumi kötelessége. *Nógrádi Lapok és Honti Híradó*, 1893. július 9. (28.) sz. 3. p.

A cikk szándéka szerint jót akar egy emlékmű felépítésével, de sértő jelzőkkel írja le Madách síremlékét („putri”, „romlatag alkotás”). A millenniumra szeretné felépíttetni a síremléket. *Ld. még Pajor István és Madách Aladár* cikkeit.

Varga Erzsébet: Madách Imre szülőföldjén. Fotókkal. *A Hét*, 1978. február 4. (6.) sz. 12-13. p. –

A síremlék történetéről nincs említés, ellenben a sírfeliraton – a szerző szerint – Imre Madách áll, szemben a mai állapottal, melyen Madách Imre felirat van.

Végleges nyugvóhelyre helyezték az Ember tragédiája halhatatlan költőjének, Madách Imrének hamvait. [Rövid tudósítás.] *Losonci Hírlap*, 1936. november 23. (46.) sz. 2. p.

KIEGÉSZÍTŐ IRODALOM

A TERVEZETT BUDAPESTI MADÁCH-SZOBOR TÖRTÉNETÉHEZ

Falus Elek: A „tizek”. *Pesti Napló*, 1938. március 13. (59.) sz. 32. p.

A szerző a budapesti Madách-szobor pályázat nyerteseiről ad alapos véleményt, kritikát. „Egyetlen egy pályaműben sem találtam – írja – olyan szellemi összefüggést Madách-csal mint emberrel, vagy Madách-csal mint költővel.”

Gerlóczy Zsigmond – *Zsirkay János* – *Keleti Gábor*: Szobrot Madách Imrének. *Budapesti Hírlap*, 1934. február 21., (41.) sz.

Kállai Ernő: A Madách emlékmű pályázat. *Korunk Szava* (Aktív katolikus orgánus), 1938. november 1. (21.) sz. 630-631. p. – (Pátzay – Grandtner tervéről.)

Kisfaludi Strobl Zsigmond: Emberek és szobrok. Bp. 1969, Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata. 237 p. – (Ld. az F-2. sz. dokumentum jegyzetét.)

Lyka Károly: Madách és szobrászai. *Pesti Hírlap*, 1938. március 9. (55.) sz. 3. p. – Az 5 pályamű fényképét ld. *Képes Pesti Hírlap*, 1938. március 9. (45.) sz. 1. p.

A pályázat eredményeiről ld. az újság 4. oldalát „Nincs egy az egyben megvalósítható pályázat.” *Telcs Ede* is nyert 1500 pengőt.

A Madách szoborakció első éve. A „Pro Hungaria” [Nők Világszövetsége, alapító elnök: Réthey Ferencné] adománya. *Budapesti Hírlap*, 1935. január 27. (23.) sz. 13. p.

Megalakult a Madách Imre Országos Emlékbizottság. *Pesti Napló*, 1934. április 8. (78.) sz. 9. p.

A Magyar Nemzeti Múzeum tanácstermében Hóman nyitja meg az ülést, s jelzi, hogy *Ravasz László* cikkének (ld. ott) kezdeményezésére indult meg a budapesti szobor felállítására az országos mozgalom. *Ottlik György* vázolta a szobor történetét.

- Ravasz László: Szobrot Madách Imrének. *Budapesti Hírlap*, 1934. február 2. (26.) sz. – (Általános gondolatok a szobor felállítására, konkrétumok nélkül.)
- Relle Pál: Madách. *Magyar Hírlap, mell.* 1938. február 27. (47.) sz. 17. p. – A budapesti szoborpályázat eredménytelensége.
- Somogyi Antal: A szobor tragédiája. *Korunk Szava* (Aktív katolikus orgánium), 1938. 21. (november 1.) sz. 630-631. p. –
Kisfaludy Strobl Zsigmond tervét fogadták el. *Telcs* Ede is pályázott.
- Szabó Balázs: A Madách szobor árnyéka. *Református Élet*, 1934. 16. sz. április 14. – (A budapesti szoborról.)
- Szobrot Madách Imrének (Az Országos Madách Imre Szoborbizottság nevében.) *Református Élet*, 1934. május 19. (21.) sz. 2. p.
- Szobrot Madách Imrének. *Budapesti Hírlap*, 1934. február 18. (39.) sz. 5. p. – („Madách-szobor akciónk ma a legelőbb és legerőteljesebb kulturális mozgalom Magyarországon.”)
- Viszota Gyula átirata 1937. szeptember 17-én a [balassagyarmati] Madách szobor leleplezéséről. *Szt. István Akadémia Értesítője*, XXII. 1937. 51-52. p.
- A balassagyarmati, a Sidló Ferenc művész által alkotott Madách szobor leleplezési ünnepélye. „*Hont és Nógrád egyelőre egyesített vármegyék Nagytekintetű közönségének.*” – Az 1937. szeptember 19-ei avatási ünnepségről beszámol még például a *Nógrádi Hírlap* is. (1937. szeptember 19.-ei 38., illetve 39.-ei száma.) A Kisfaludy Társaság koszorúját „*kegyeletes szavak kíséretében*” Áprily Lajos helyezte el. (In: *Kisfaludy Társaság jegyzőkönyve 1937.* október 6-án. MTA Kézirattár)

IV. A FELHASZNÁLT PERIODIKÁK LELŐHELY-MEGJELÖLÉSSSEL*

Budapesti Hírlap, 1934. 21., 26., 41. sz. és július 3.; 1935. 23. sz. – (OgyK A4 8084)

Budapesti Szemle, 1934. 234. köt. 228-229. p.

Élet és Tudomány, 1989. 1. (január 6.) sz.

Figyelő, 1933. október 10., december 10. – (OSZK 17.792)

A Hét (Pozsony) 1959. 49. sz.; 1978. február 4.; 1983. október 21. – (OSZK HB 9632)

Honismeret, 1987. 1. sz.

Irodalmi Szemle (Pozsony), 1964. – (MTA 314.952; OSZK HB 14036)

Irodalomtörténeti Közlemények, 1973. 4. sz.

Kisfaludy Társaság évlapjai Új folyam LIX. 1933-1936. – (MTA 300.858)

Korunk Szava, 1938. 21. sz. november 1. – (OgyK. A 4 2022; OSZK HB 7695)

Losonci Hírlap, 1923. január 28., március 11.; 1936. november 22. – (OSZK FM3/426)

Magyar Figyelő, 1933. ½. sz. – (MTA 304.924)

Magyar Hírlap, 1938. 47. sz. – (OSZK FM3/658)

Magyar Napló, 1933. július 15., december 15. – (OSZK)

Magyar Nemzet, 1958. november 2.; 1962. 246. sz.; 1964. március 19.

Nógrádi Lapok és Honti Híradó, 1893. július 9., 16., 23. – (OSZK FM3/1186)

8 Órai Újság, 1934. július 3., 4.; 1939. január 1. – (OSZK FM3/715)

Pest, 1941. augusztus 5. – (OgyK. A 4 8077)

Pester Llyoyd, 1934. Juli. 3. – (OSZK FM3/2057)

Pesti Hírlap, 1932. július 10.; 1934. január 20., 21., július 3.; 1938. március 9. – (OgyK. A-4 8081;)

Pesti Napló, 1934. január 20., április 8., július 3.; 1936. november 22.; 1938. március 13. – (OSZK FM3/706)

Prágai Magyar Hírlap – (OSZK FM3/767)

Rajztanítás, 1984. 2. sz.

Református Élet, 1934. április 14.

Szent István Akadémia Értesítője, 1937. XXII. köt. – (MTA T 305.365)

Toldy-Kör irodalmi évkönyve, A. (Pozsony), 1942. – (OSZK P 22.638)

Új Ember, 1986. december 14.

* A jelzet nélküli folyóiratok (újságkivágatok) a szerző tulajdonában is megtalálhatók.

Rövidítések:

MTA = Magyar Tudományos Akadémia

MTAKK = Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, illetve Kézirattára

MTAKK RAL = Magyar Tudományos Akadémia Kézirattára, Régi Akadémia
Levéltár

OgyK = Országgyűlési Könyvtár

OSZK = Országos Széchényi Könyvtár

Ráday = Ráday Levéltár

TARTALOM

BEVEZETÉS. Az alsósztrégovai Madách-síremlék létrehozásának története (id. és ifj. Horánszky Nándor)	7
DOKUMENTUMGYŰJTEMÉNY	33
1930-1932. (1-4.)	35
1933 (5-9.)	39
1934 (10-24)	44
15-24. Madách Imre és családtagjainak újratemetési szertartása 1934. július 2-án	48
1935 (25-30.)	52
1936 (31-63.)	55
36-41. Művészi tervek	59
42-47. Költségvetés	72
48-53. A kripta újjáépítése, költségei és a síremlék felállításának előkészítése	80
54-63. A síremlék elkészítésének utolsó fázisa és a vonatkozó számlák	92
1937 (64-73.)	103
1938 (74-83.)	112
80-88. Alsósztrégova esetleges visszacsatolása Magyarországhoz	118
1939 (84-89.)	122
1941 (90-93)	126
1943 (94.)	128
FÜGGELÉK. Levelek és adatok a tervezett budapesti Madách-szobor történetéhez (F1-F14.)	131
MUTATÓK	
A dokumentumokban szereplő személyek	147
Névmutató a levelek írói szerint	156

Irodalom (adalékkal a tervezett budapesti szobor történetéhez)	150
A felhasznált periodikák, lelőhely megjelöléssel	143
TARTALOM	160